

Міністерство освіти і науки України
Київський національний торговельно-економічний університет
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Академічне товариство ім. М. Балудянського
(м. Кошице, Словаччина)

Вища школа економіки і права імені
проф. Едварда Ліпінського (м. Кельце, Польща)
Університет Яна Кохановського (м. Кельце, Польща)
Тбіліський державний університет імені
Іване Джавахішвілі (м. Тбілісі, Грузія)
Технічний університет (м. Кошице, Словаччина)
Університет «Petre Andreia» (м. Яси, Румунія)
Університет суспільних наук (м. Лодзь, Польща)
Folkuniversitetet (м. Уппсала, Швеція)

До 75-річчя Київського національного торговельно-економічного університету

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ
ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ІХ Міжнародної науково-практичної конференції**

14-16 вересня 2021 року

Частина II

Вінниця 2021

УДК 339.922
С69

Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: зб. наук. пр. ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 14-16 вересн. 2021 р. Вінниця, 2021. Ч. 2. 256с.

У збірнику наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції розглядаються питання управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства в сучасних умовах; сучасної парадигми менеджменту та публічно-владної діяльності, фінансовий механізм забезпечення соціально-економічного розвитку країни; проблеми обліково-аналітичного, контрольного та інформаційного забезпечення управління підприємства. Досліджуються інноваційні моделі та інформаційні технології в науці, освіті, економіці; теоретичні та практичні аспекти сучасного товарознавства; актуальні проблеми та перспективи, тенденції розвитку маркетингових технологій, проблеми розвитку індустрії гостинності та харчової промисловості: теоретичний і прикладний аспекти, державотворчі процеси в умовах глобалізованого суспільства: історичні, філософські, соціально-психологічні та правові аспекти.

Висвітлюються інтерактивні технології та методи навчання як засіб формування іншомовної професійної компетенції, теоретичні та практичні аспекти розвитку студентського спорту в системі фізичного виховання ЗВО.

Розраховано на науковців, спеціалістів, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти.

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії – **Замкова Наталія**, д-р філос. наук, професор

Відповідальний секретар – **Мартінова Лілія**, д-р екон. наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Боковець Вікторія, д-р екон. наук, професор, **Громова Ольга**, д-р екон. наук, доцент, **Корж Наталія**, д-р екон. наук, професор, **Іваницька Наталя**, д-р філол. наук, професор, **Нікітішин Андрій**, д-р екон. наук, доцент, **Прутська Олена**, д-р екон. наук, професор, **Хачатрян Валентина**, д-р екон. наук, доцент, **Чорна Наталія**, д-р іст. наук, професор, **Штифурак Віра**, д-р пед. наук, професор, **Бондар Анна**, канд. наук з фіз. виховання і спорту, **Крупельницька Ірина**, канд. екон. наук, доцент, **Мельничук Оксана**, канд. екон. наук, доцент, **Мерінова Світлана**, канд. екон. наук, доцент, **Тернова Алла**, канд. техн. наук, доцент.

Друкується за ухвалою вченої ради Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ.

Наукові роботи друкуються в авторській редакції.

ISBN 978-966-629-962-1

Наталія Замкова
Директор інституту,
доктор філософських наук, професор,
Заслужений працівник освіти України

МІСЦЕ ВІННИЦЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТИТУТУ У СТРУКТУРІ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету є провідним закладом вищої освіти економічного профілю Подільського регіону. Становлення закладу тісно пов'язано із досягненнями та успіхом кожної окремої особистості та колективу в цілому, які є невід'ємною частиною історії нашого краю і держави.

ВТЕІ КНТЕУ починає свою історію з 1968 року, коли наказом Міністра торгівлі Української РСР № 338 від 28 серпня 1968 року було створено Вінницький заочний філіал Київського торговельно-економічного інституту. У 1968-1969 навчальному році діяло три факультети: економічний, торговий і технологічний. Починаючи з 1969-1970 н.р. у Вінницькому філіалі КТЕІ організовано денне відділення.

З 1 липня 1988 року наказом Київського торговельно-економічного інституту № 591 від 18.04.88 р. відкрито Вінницький заочний факультет КТЕІ.

Визначна роль у розвитку нашого інституту належить Мазаракі А.А., ректору Київського національного торговельно-економічного університету, доктору економічних наук, професору, академіку Національної академії педагогічних наук України, заслуженому діячу науки і техніки, лауреату Державної премії України в галузі науки і техніки. Знаний в Україні та за кордоном вчений. Мазаракі А.А. багато уваги приділяв та приділяє розбудові КНТЕУ, в тому числі його структурних підрозділів.

Знаковим для інституту став 1998 рік, коли за ініціативою ректора КДТЕУ Мазаракі А.А. Вінницький заочний факультет було реорганізовано у Вінницький торговельно-економічний інститут Київського державного торговельно-економічного університету.

Указом Президента України від 11.09.2000 року № 1059/2000 Київському торговельно-економічному університету надано статус національного.

За час існування ВТЕІ КНТЕУ здійснені вагомі позитивні зрушення за всіма напрямками навчально-виховної, науково-дослідної та культурно-просвітницької діяльності, які підтверджують тезу про те, що ВТЕІ є провідним, багатогалузевим інститутом на теренах Вінниччини.

Стратегічною метою діяльності Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ є забезпечення потреб підприємств і організацій регіону та України загалом у висококваліфікованих фахівцях у галузі економіки та торгівлі, що відповідають сучасним вимогам ринку праці; надання освітніх послуг замовникам з дотриманням норм та вимог, визначених Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», нормативними документами освітньої галузі.

З 2016 року в інституті діє та постійно удосконалюється Система управління якістю ВТЕІ, що підтверджується наявністю сертифіката на Систему управління якістю відповідно ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT), який засвідчує високий рівень управління освітньою діяльністю та якість надання освітніх послуг .

Сьогодні у Вінницькому торговельно-економічному інституті КНТЕУ підготовку фахівців забезпечують три факультети, яким підпорядковано 11 кафедр. До складу обліково-фінансового факультету входить три кафедри: обліку та оподаткування; фінансів; іноземної філології та перекладу; до складу факультету економіки, менеджменту та права – чотири кафедри: менеджменту та адміністрування; економіки та міжнародних відносин; економічної кібернетики та інформаційних систем; права; до складу факультету торгівлі, маркетингу та сфери обслуговування – чотири кафедри: товарознавства, експертизи та торговельного підприємництва; маркетингу та реклами; туризму та готельно-ресторанної справи; фізичного виховання та спорту.

Згідно з ліцензією інститут здійснює підготовку фахівців за освітніми ступенями «молодший бакалавр» (за 4 спеціальностями), «бакалавр» (за 15 спеціальностями) та освітнім ступенем «магістр» (за 13 спеціальностями): фінанси, банківська справа та страхування; облік та оподаткування; економіка; міжнародні економічні відносини; менеджмент; право; публічне управління та адміністрування; інформаційні системи та технології; соціальне забезпечення; підприємництво, торгівля та біржова діяльність; маркетинг; туризм; готельно-ресторанна справа; харчові технології; філологія. Форми навчання: денна, вечірня, заочна.

Викладання здійснюють висококваліфіковані науково-педагогічні кадри. Частка штатних викладачів з науковими ступенями і вченими званнями у ВТЕІ КНТЕУ постійно збільшується і на сьогодні становить 86,72 %. Із загальної кількості викладачів - 27 докторів наук (17 професорів), 97 кандидатів наук (75 доцентів). За останніх п'ять років викладачами інституту успішно захищено 15 докторських та 36 кандидатських дисертації, видано 20 монографій та 129 розділів монографій, в т.ч. 79 мовами Європейського Союзу, опубліковано 2273 навчально-методичних розробок та 35 підручників, навчальних посібників.

Сьогодні Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ – навчальний заклад, у якому зосереджений високий інтелектуальний потенціал, який постійно розвиває наукову та інноваційну діяльність як визначальний фактор професійного, інтелектуального та духовного зростання викладачів і студентів.

У ВТЕІ КНТЕУ успішно функціонують: Ресурсний центр зі сталого розвитку, Центр моніторингу якості освітнього процесу та інноваційного розвитку, Центр грантових проєктів, Центр розвитку кар'єри, який створено з метою налагодження плідної співпраці з роботодавцями, організації практичної підготовки та сприяння студентам і випускникам ВТЕІ у працевлаштуванні.

В інституті успішно працює «Бізнес-школа», яка пропонує довгострокові, середньострокові, навчальні програми, які дозволять сформувати нову генерацію українських лідерів, що орієнтовані на міжнародні стандарти ведення бізнесу.

Велика увага в інституті приділяється розвитку міжнародного співробітництва, налагодженню зв'язків із закладами вищої освіти Польщі, Франції, Австрії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Німеччини, Румунії, Литви, Казахстану, Грузії, Молдови, Білорусії, Швеції, Італії, Греції та ін.

Здійснюється ефективна робота в напрямку розширення та поглиблення міжнародних контактів, організації й координації міжнародного співробітництва у галузі освіти та науки з іноземними партнерами, такими як: Пан-Європейський університет (м. Братислава, Словаччина), Центр підвищення кваліфікації (м. Кельце, Польща), Великопольська суспільно-економічна вища школа (м. Великопольська середа, Польща), Університет Суспільних наук (Польща), Vanwest коледж (Ванкувер), Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі (Грузія), Folkuniversitetet (Швеція), Академія туризму «Дімітра» (Греція) та компаніями: Voyaj Club Turizm Gida (Туреччина), КАЛПСО ТУР ЮА (Туреччина), «JoinUp» (Туреччина), готельний комплекс «Дружба» (Словаччина), компанією «ETS BG LTD», готельними комплексами «Планета», «Royal Castle Hotel and Spa» (Болгарія), Асоціація UCM Italy та ін.

Якісна підготовка фахівців європейського рівня здійснюється в інституті також в рамках міжнародної практики студентів. Студенти інституту, що навчаються за спеціальностями «Туризм», «Готельно-ресторанна справа», «Харчові технології», «Міжнародні економічні відносини», «Менеджмент організацій», «Міжнародна економіка» та інших проходять міжнародну виробничу практику в готельних комплексах, компаніях, наукових установах Словаччини, Болгарії, Туреччини, Німеччини, Італії. Практика за кордоном - це знайомство з культурою інших країн, безкоштовне проживання та харчування, отримання грошової винагороди, поглиблення професійних навиків, покращення рівня володіння іноземною мовою, безцінний досвід міжкультурного спілкування.

У рамках єдиної системи підготовки висококваліфікованих фахівців інститут всебічно сприяє активізації науково-дослідної роботи студентів. Різними формами цієї роботи охоплено більше двох тисяч студентів. В інституті працюють 29 наукових гуртків та дискусійних клубів. Щорічно проводяться студентські науково-практичні конференції різного рівня,

фестивалі студентської науки, конкурси, олімпіади, вікторини, форум-квести, семінари, круглі столи. Активна діяльність студентського наукового товариства «ВАТРА» сприяє всебічному розвитку пошукової, дослідницької, наукової та творчої діяльності студентів. Студенти ВТЕІ є активними учасниками численних конкурсів, олімпіад, де здобувають перемоги.

У 2007 році в інституті започатковано випуск збірника студентських наукових праць «Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА». На сьогодні вийшло друком 128 випусків Вісника СНТ «ВАТРА» з одноосібними науковими статтями здобувачів освітніх ступенів «магістр», «бакалавр» та збірників тез доповідей.

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету пройшов довгий і складний шлях, який був позначений вагомими досягненнями в усіх напрямках його діяльності. Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету має всі умови, необхідні для підтвердження свого авторитету та подальшого розвитку.

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО, КОНТРОЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Ірина Гладій, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ СИСТЕМА ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗАСТОСУВАННЯ.....	12
Ганна Даценко, д-р екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ МЕТОДОЛОГІЯ ЗДІЙСНЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	19
Олександр Денисюк, д-р екон. наук, професор Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ГРОМАДЯН (ВИБОРЦІВ).....	26
Оксана Дзюба, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	33
Тетяна Китайчук, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСКОНТУВАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ.....	41
Інна Копчикова, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ПРОЦЕДУРИ ТА ПРИЙОМИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ФІНАНСУВАННЯ УСТАНОВИ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ.....	47
Наталія Коцераба, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	54
Ірина Крупельницька, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ, ОЦІНКИ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ І АУДИТІ.....	59
Олена Кудирко, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ АНАЛІЗ ТОВАРНИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО БІЗНЕСУ.....	66

Наталія Левковець, старший викладач кафедри «Фінанси, облік і аудит» Національний транспортний університет ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	72
Ірина Лобачева, канд. пед. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ – ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	81
Людмила Майстер, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБЛІКОВИХ АСПЕКТІВ.....	95
Олена Откаленко, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ НА ВІДРЯДЖЕННЯ В УСТАНОВАХ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ.....	103
Віталій Покиньючерда, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ АУДИТ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ.....	109

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Наталія Замкова, д-р філос. наук, професор Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ Інна Гнидюк, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	118
Ліна Маршук, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ Ельміра Гатаулліна, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ОЦІНКА ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ.....	127
Андрій Нікітішин, д-р екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ Оксана Демченко, канд. екон. наук, доцент Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ МЕХАНІЗМ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ.....	138
Олена Прутська, д-р екон. наук, професор Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ.....	144

Юлія Романовська, канд. екон. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Анастасія Абдуллаєва, канд. екон. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ..... 151

Ольга Смагло, канд. екон. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 160**

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУЦІ, ОСВІТІ, ЕКОНОМІЦІ

Інна Гулівата, канд. пед. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З
ЕКОНОМІКИ..... 168**

Людмила Гусак, канд. пед. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**РОЛЬ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ..... 180**

Наталія Добровольська, канд. пед. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
МОДЕЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА..... 186

Катерина Копняк, старший викладач
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ
СЛУЖБОВЦІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ..... 195**

Олена Кузьміна, канд. техн. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
АНАЛІТИЧНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ..... 206

Svitlana Merinova, PhD in Economics, Associate Professor
Vinnitsia Institute of Trade and Economics of KNUTE
**ADVANTAGES OF APPLYING ITSM METHODOLOGY IN SIMULATION OF
BUSINESS PROCESSES OF IT-DEPARTMENT..... 212**

Людмила Половенко, канд. пед. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ПОПЕРЕДЖЕННЯ КІБЕРЗАГРОЗ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ВЕЛИКИХ
ДАНИХ..... 217**

Лариса Радзіховська, канд. пед. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ВИКОРИСТАННЯ ЙМОВІРНІСНИХ МЕТОДІВ ПРИ ПРИЙНЯТТІ
УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В СИТУАЦІЯХ ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ... 223**

Володимир Ціпуринда, канд. екон. наук, доцент
Київський національний торговельно-економічний університет
ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ В ЕКОНОМІЦІ ТА УПРАВЛІННІ..... 229

Світлана Яремко, канд. техн. наук, доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**УДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗВО ШЛЯХОМ
ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПРОЕКТУВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ
МОДЕЛЕЙ..... 243**

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО, КОНТРОЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА

УДК 338.5:339.9

Ірина Гладій,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9845-9706>

ResearcherID [N-1566-2016](https://orcid.org/0000-0001-9845-9706)

СИСТЕМА ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗАСТОСУВАННЯ

Досліджено особливості діяльності транснаціональних корпорацій на світовому ринку та виявлена тенденція їх господарювання на теренах України. Проаналізовано методи трансфертного ціноутворення, за допомогою яких необхідно перевірити, чи відповідають контрольовані операції принципу «витягнутої руки». Наголошено на необхідності удосконалення чинної нормативно-правової бази в сфері трансфертного ціноутворення з метою посилення податкового контролю за діяльністю транснаціональних корпорацій.

Ключові слова: *трансфертне ціноутворення, транснаціональні корпорації, Настанови ОЕСР, правило «витягнутої руки», метод порівняльної неконтрольованої ціни, контрольовані операції.*

Постановка проблеми. Своєю діяльністю транснаціональні корпорації пов'язують національні та регіональні ринки, що призводить до забезпечення цілісності світового господарства. Досить часто офшорні юрисдикції виступають дієвим інструментом стимулювання розвитку окремих територій. В умовах глобалізації ТНК перетворилися, по-перше, в висококонцентровані

пункти світової економіки; по-друге, в ключові місця базування фінансових і спеціалізованих сервісних фірм; по-третє, в виробничі центри нових технологій і інновацій; по-четверте, в основні ринки збуту товарів і послуг. В той же час, саме за допомогою трансфертного ціноутворення корпорації знаходять схеми уникнення від сплати податків.

Сучасні підходи до проблем ухилення від сплати податків за допомогою офшорних юрисдикцій та практики застосування трансфертного ціноутворення розглянуто в працях таких відомих сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених, як О. Бозуленко, Н. Блум, В. Буров, Д. Верлан, А. Вознюк, К. Клаусінг, І. Грінберг, Т. Паєнтко, Б. А. Хейфец, А. Г. Хопкінс, А. В. Шамраєв, Н. Шексон та інші. Саме за таких умов комплексне дослідження системи ціноутворення в межах діяльності ТНК не викликає сумніву.

Мета статті. Метою статті виступило дослідження законодавства в сфері трансфертного ціноутворення з метою усунення ризиків під час підрахунку точної собівартості продукції та уникнення можливих ситуацій несплати належних сум податків.

Виклад основного матеріалу. За даними Міністерства фінансів України загальний дохід транснаціональних корпорацій сягає 60% світового ВВП. Так, у США – це 67%, Китаю – 46%, Франції та Канаді – 70%, Італії та Великобританії – 40%. Загальні доходи ТНК від їхніх «дочок» в Україні становлять 17% від загального ВВП. Для порівняння, аналогічний показник у Польщі складає 40%, Угорщині – 30%, Румунії та Словаччині – 20% [1].

Відповідно чинного законодавства, існують методи трансфертного ціноутворення, за допомогою яких необхідно перевірити, чи відповідають контрольовані операції принципу «витягнутої руки». Методи визначені в Настановах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [2]. Ця організація була створена в 1961 році на базі Європейської організації економічного співробітництва, заснованої для управління допомогою з боку США та Канади в рамках Плану Маршала з реконструкції Європи після Другої Світової війни. Від самого початку існування ОЕСР її діяльність спрямована на

зміцнення й підвищення ефективності економік держав-членів, покращення соціально-економічних умов та ситуації із зайнятістю, забезпечення економічного зростання як індустріально розвинених країн, так і тих, що розвиваються.

В той же час, Державна фіскальна служба України в роз'ясненнях про використання Настанов ОЕСР під час формування документів із трансфертного ціноутворення стверджує, що їх можуть використовувати платники податків та контролюючі органи як лише рекомендаційно-методологічні матеріали під час практичного застосування ст. 39 ПКУ [3].

На початку 2021 року було прийнято Закон України, згідно з яким були введено зміни до Податкового кодексу України, що, у свою чергу, вплинуло на сферу трансфертного ціноутворення. Важливою була зміна формулювання об'єкта аналізу для пріоритетного використання «методу порівняльної неконтрольованої ціни». Використання методів трансфертного ціноутворення має сувору пріоритетність, а саме для перевірки відповідності правилу «втягнутої руки» спочатку слід використати перший метод – «метод порівняльної неконтрольованої ціни», а у випадку неможливості реалізації цього методу, потрібно у трансфертній документації обґрунтувати неможливість застосування методу порівняльної неконтрольованої ціни або те, що метод порівняльної неконтрольованої ціни не є найбільш доцільним щодо фактів та обставин здійснення контрольованої операції. Після цього платник податків застосувати другий метод, однак якщо процедура також неможлива, застосувати наступний і т.д. Отже, порядок застосування методів такий:

1. Метод порівняльних ринкових цін. Нововведення Податкового кодексу України у 2021 році виокремлюють його як пріоритетний. Він має на меті встановлення відповідності цін, які застосовуються в угодах – особливо для «сировинних» товарів.

2. Метод ціни перепродажу. Його застосування пов'язано із необхідністю встановлення відповідності між ціною угоди придбання товару та ринковими цінами. У такому випадку мова йде про умови угод, які встановлюються при імпорті товару та – цінами його майбутнього перепродажу без будь-якої переробки такого товару.

3. Метод «витрати плюс», який передбачає встановлення відповідності між ціною в угоді реалізації товару та ринковими цінами. Однією з головних умов є зіставлення рентабельності витрат однієї зі сторін угоди експорту товару.

4. Метод чистого прибутку. Даний метод полягає в тому, що до уваги береться рентабельність в умовах контрольованих операцій, яка зіставляється з рентабельністю діяльності компаній (конкурентів), що порівнюються, які функціонують в ідентичному / суміжному ринковому сегменті. Залежно від виду контрольованих операцій, метод чистого прибутку, дозволяє використовувати показники: чистої рентабельності, чистої рентабельності витрат, рентабельності активів, рентабельності капіталу.

5. Метод поділу прибутку. За цим методом відбувається аналіз розподілу вигоди за результатами контрольованої операції між її сторонами.

Серед джерел інформації, що використовуються контролюючими органами для встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки», можна виділити такі:

- інформація, отримана в рамках міжнародних угод;
- бази даних для пошуку зіставних юридичних осіб: «Amadeus», «Ruslana»;
- відкриті державні реєстри;
- публікації в офіційних ЗМІ;
- дані від аналітично-інформаційного агентства «АПК-Інформ»;
- комерційні видання;
- цінові довідки ДП «Держзовнішінформ», ДП «Укрпромзовнішекспертиза»;
- ціни, що склались за результатами публічних торгів (аукціонів), тендерів, біржові котирування;
- ринкові дослідження;
- опитування співробітників підприємства тощо.

Правило «витягнутої руки» є основним стандартом контролю за трансфертним ціноутворенням. Без його повноцінного розуміння практичне використання методів визначення ціни у контрольованих операціях буде ускладнене.

Співпраця між незалежними платниками податків зазвичай визначається ринковими чинниками. Однак при взаємодії взаємозалежних підприємств ці чинники можуть безпосередньо і не впливати на їх відносини, хоча такі платники часто намагаються відобразити динаміку ринкових чинників під час здійснення комерційних операцій.

Отже, для додержання цього принципу, необхідно порівнювати контрольовані та неконтрольовані операції, спираючись на критерій податкових вигод, а також проаналізувати всі переваги та недоліки, які вони створюють.

Отже, окремі операції, які здійснюються в межах діяльності ТНК в Україні повинні контролюватися податковими службами, а тому їх називають «контрольовані». Відповідно до п.п. 39.2.1.7 Податкового кодексу України, операція вважається контрольованою, коли відповідає таким двом критеріям:

- річний дохід платника податків від будь-якої діяльності, визначений за правилами бухгалтерського обліку, перевищує 150 мільйонів гривень (за вирахуванням непрямих податків) за відповідний податковий (звітний) рік;
- обсяг таких господарських операцій платника податків з кожним контрагентом, визначений за правилами бухгалтерського обліку, перевищує 10 мільйонів гривень (за вирахуванням непрямих податків) за відповідний податковий (звітний) рік [4].

Господарські операції, що здійснюються між нерезидентом та його постійним представництвом в Україні, визнаються контрольованими, якщо обсяг таких господарських операцій, визначений за правилами бухгалтерського обліку, перевищує 10 мільйонів гривень (за вирахуванням непрямих податків) за відповідний податковий (звітний) рік.

У п.п. 39.2.1.4 Податкового кодексу України закріплено невинятковий список можливих контрольованих операцій. Так, до них відносяться:

- операції з такою продукцією, як сировина або готові товари (відбувається експорт або імпорт);
- операції, які полягають у наданні або придбанні певних послуг;
- операції, об'єктом яких виступають нематеріальні активи або об'єкти інтелектуальної власності;

- операції фінансового характеру (наприклад, лізинг, інвестиції, кредити і т.д.);
- угоди купівлі-продажу, об'єктами яких можуть бути корпоративні права, цінні папери, інвестиції, матеріальні та нематеріальні активи;
- операції нерезидента з його постійним представництвом (резидентом України);
- операції передачі резидентом України нерезиденту функцій, активів, ризиків, у результаті яких на «неринкових умовах» зменшуються доходи (фінансовий результат) такого резидента.

Також, законодавство визначило чіткий перелік держав, операції з резидентами яких є підставою для податкового контролю у сфері трансфертного ціноутворення в Україні [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проблема правильного встановлення трансфертної ціни ТНК посідає чільне місце в процесі експортування чи імпортування продукції, де в процесі угоди приймають участь пов'язані особи. Особливу увагу слід приділяти зазначенню платниками податків використаних джерел інформації з метою забезпечення виконання вимог щодо обґрунтування в документації з трансфертного ціноутворення відповідності умов контрольованих операцій принципу «витягнутої руки».

Список використаних джерел:

1. Скільки заробляють великі корпорації в Україні та де тримають зароблене / *Мінфін*. 2020. 15 вересня. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2020/09/15/52326392/>.

2. Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних підприємств та податкових адміністрацій. 2017. 608 с. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/oecd-transfer-pricing-guidelines-for-multinational-enterprises-and-tax-administrations-2017_tpg-2017-en#page4.

3. Лист ДФС від 15.08.2017 № 1615/6/99-99-15-02-02-15/ПК. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovii-konsultatsii/konsultatsii-dlya-yuridichnih-osib/print-72424.html>.

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами). Законодавство України / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

5. Про затвердження переліку сировинних товарів та визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 616 : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 № 1221. Законодавство України / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1221-2020-%D0%BF#Text>

6. Про затвердження переліку держав (територій), які відповідають критеріям, установленим підпунктом 39.2.1.2 підпункту 39.2.1 пункту 39.2 статті 39 Податкового кодексу України, та визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 р. № 977 : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1045. Законодавство України / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-2017-%D0%BF#Text>

7. Волошко Н. О. Транснаціональні корпорації: теоретико-методологічні основи організації діяльності в умовах глобалізації економіки. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 110–113. URL: DOI: 10.32702/2306-6806.2020.7.110.

8. Даценко Г.В. Податок на прибуток: зарубіжний досвід контроль розрахунків зі сплати податку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 2. Т. 1. С. 204–208

МЕТОДОЛОГІЯ ЗДІЙСНЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті досліджуються та характеризуються різні методичні прийоми та процедури фінансового контролю, що можуть бути реалізовані на державних підприємствах з метою підвищення їх фінансової безпеки. Доводиться, що в залежності від того, якими будуть обрані та застосовані зазначені методи, і визначатиметься ефективність та результативність діяльності підприємства в цілому та його окремих підрозділів, а також ступінь захисту фінансових інтересів вищого керівництва та власників.

Ключові слова: фінансовий контроль, методи фінансового контролю, внутрішній контроль, процедури фінансового контролю.

Постановка проблеми. На сучасному етапі ринкової економіки стрімкий розвиток фінансового ринку в Україні гальмується нестачею інвестиційних вкладень та фінансових інструментів, впровадження яких сприятиме подальшому ефективному розвитку банківських і небанківських фінансових інституцій та допоможе створити нові джерела покриття бюджетного дефіциту й фінансування пріоритетних програм розвитку тих чи інших галузей економіки та об'єктів інфраструктури [1]. Виходячи із цього, державні підприємства, які здійснюють ефективний внутрішній фінансовий контроль, здатні забезпечити економне, доцільне та результативне використання фінансових ресурсів, нагляд за фінансовими процесами та визначення причин відхилення фінансових результатів, тим самим забезпечуючи ефективність заходів державного централізованого фінансового контролю. Відтак, наскільки вдалим будуть обрані та реалізовані засоби внутрішнього фінансового контролю, залежить і можливість протидії підприємства ризикам зовнішнього та внутрішнього середовища, а отже, визначається рівень його фінансової безпеки.

Мета статті. Метою дослідження є проаналізувати та надати характеристики основним методам, процедурам та визначенням критеріїв фінансового контролю здійснення внутрішнього фінансового контролю державних підприємств у підвищенні їх фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу. При здійсненні внутрішнього фінансового контролю на підприємстві досить часто його суб'єкти зіштовхуються з проблемою оптимального вибору методів, які є невід'ємною складовою системи внутрішнього фінансового контролю підприємства. Незважаючи на те, що багатьма науковцями та практиками систематизовано численну кількість методів внутрішнього фінансового контролю, все ж існують певні питання щодо вибору та застосування найбільш оптимальних із них в практичній діяльності державних підприємств.

Методи внутрішнього фінансового контролю державних підприємств доцільно класифікувати на декілька груп. Перша з них – загальнонаукові: аналіз, синтез, індукції, дедукції, абстрагування, аналогії, конкретизації, системного аналізу, функціонально - вартісного аналізу (таблиця 1).

Таблиця 1 - Характеристика загальнонаукових методів внутрішнього фінансового контролю державних підприємств

Назва методу	Характеристика методу фінансового контролю державних підприємств
I. Загальнонаукові методи	
Аналіз	Дає змогу вивчити окремі складові предмета фінансового контролю та виокремити ключові його чинники.
Синтез	Дозволяє об'єднати об'єкти фінансового контролю, розчленовані в процесі аналізу, встановити зв'язок і дослідити предмет контролю як єдине ціле.
Індукція	Охоплює здебільшого вирішення різних локальних завдань, оцінки окремих господарських операцій.
Дедукція	Використовується при вивченні фінансово-господарської діяльності підприємств, системи бухгалтерського обліку та ефективності системи управління підприємством загалом.
Абстрагування	Передбачає перехід від конкретних об'єктів до загальних понять фінансового контролю.
Конкретизації	Передбачає дослідження об'єктів фінансового контролю у всій різнобічності їх реальної, а не абстрактної дійсності.

Продовження таблиці 1

Аналогії	За допомогою використання минулого досвіду (знання), дозволяє суб'єкту, що здійснює контрольні заходи, оптимально спланувати нову перевірку.
Системного аналізу	Передбачає оцінку поведінки об'єктів як системи з усіма факторами, що впливають на його функціонування.
Функціонально - вартісного аналізу	Забезпечує вивчення об'єкта фінансового контролю на стадії інженерної підготовки виробництва, яка включає проектування й синтез складних систем.

Інша група методів це – спеціальні, а саме: методи збору інформації – фактологічні та документальні; методи обробки інформації – розрахунково-аналітичні, експертної оцінки, моделювання, а також методи організації аудиторської перевірки: суцільна перевірка, вибіркова перевірка, аналітична перевірка та комбінована перевірка (Таблиця 2).

Таблиця 2 - Характеристика спеціальних методів внутрішнього фінансового контролю державних підприємств

Назва методу	Характеристика методу фінансового контролю державних підприємств
Фактологічні	
Інвентаризація	Дозволяють визначати кількісний і якісний стан об'єкта фінансового контролю; дають змогу не лише переконатися в наявності, але й визначити стан обліку в місцях зберігання, порядок складання прибутково-витратних документів на підприємстві.
Контрольні заміри робіт	
Огляд та обстеження	
Вибіркові та суцільні спостереження	
Опитування	
Тестування	
Моніторинг	
Документальні	
Зустрічна перевірка	Дозволяють визначити відхилення дійсного стану об'єкта, що перевіряється, від діючих норм і нормативів, планових показників та інших правил; дають змогу здійснювати зіставлення таких показників: даних бухгалтерських документів з інформацією, що міститься в не бухгалтерських документах підприємства (пропусках, путівках та ін.);
Взаємний контроль документів	
Формальна і арифметична перевірки	

Продовження таблиці 2

Назва методу	Характеристика методу фінансового контролю державних підприємств
Логічна перевірка	Дослідження бухгалтерських документів підприємства, що перевіряється, з відповідними документами інших підприємств щодо конкретних господарських операцій; фактичних показників фінансово-господарської діяльності з прогнозними, відповідними даними минулих періодів, показниками аналогічних підприємств тощо.
Юридична оцінка документів	
Метод зворотного рахунку	
Перевірка правильності відображення	
Перевірка пояснюючих записок	
Розрахунково-аналітичні	
Методи структурного та порівняльного аналізу	Передбачають оцінювання стану ресурсів, доцільності і законності господарських операцій, достовірності економічної інформації, що виходить за межі підприємства, в тому числі бухгалтерської звітності, цілеспрямованості організаційних структур, методів і функцій управління, тобто оцінюється стан усіх об'єктів, щодо яких застосовуються фактологічні та документальні методи. Дана група методів є логічним завершенням процесу зіставлення.
Методи елімінування	
Метод абсолютних, відносних і середніх величин	
Метод аналізу беззбитковості	
Індексний метод	
Метод групувань	
Кількісні методи прогнозування	
Система збалансованих показників	
Експертної оцінки	
Метод інтерв'ю	Використовуються у тих випадках, коли є значний вплив невизначених зовнішніх факторів і статистичні методи важко використовувати. Основна перевага – забезпечення переходу від якісного аналізу до кількісного при дослідженні процесів, які відбуваються на підприємстві, яке перевіряється. Експертна оцінка здійснюється спеціалістами різних галузей знань за дорученнями суб'єкта контролю.
Метод комісій	
Метод Дельфі	
Метод аналітичних записок	
Метод Паттерн	
Метод «морфологічного аналізу»	
Методи моделювання	
Метод SWOT- аналізу	Полягають в оцінці майбутніх грошових потоків, структурі балансу, позабалансових вимог і зобов'язань, економічній вартості підприємства на основі опису властивостей фінансових інструментів і припущень про майбутню динаміку відсоткових ставок. Основою методу моделювання є опис усіх властивостей фінансових інструментів, що впливають на грошовий потік у майбутньому.
Метод «мозкової атаки»	
Метод «синектики»	
Метод Форсайт	
Метод Монте-Карло	
Аналіз чутливості	

Продовження таблиці 2

Назва методу	Характеристика методу фінансового контролю державних підприємств
Метод «сценаріїв»	
Моделі чорної дошки	
Теорія ігор	
Побудова «дерева рішень»	
Інші методи	

Повне уявлення про об'єкт та предмет внутрішнього фінансового контролю на підприємстві можна отримати не лише за допомогою вибору найбільш оптимальних методів та прийомів, а й процедур, а тому виявляється доцільним в межах нашого дослідження здійснити розгляд процедурного забезпечення внутрішнього фінансового контролю на підприємстві (таблиця 3).

Таблиця 3 – Методи організації внутрішнього контролю на державних підприємствах

Методи організації фінансової перевірки	
Суцільна перевірка	Передбачає перевірку всіх масивів інформації про господарські факти, процеси і явища, які відбуваються на підприємстві з метою мінімізації ризику невиявлення помилок.
Вибіркова перевірка	Передбачає вивчення частини документів, що підлягають перевірці, обсяг яких визначається аудитором виходячи з необхідності отримання достатніх доказів.
Аналітична перевірка	Полягає в оцінці фінансових показників на підставі даних звітності, коли не висловлюється думка аудитора про достовірність, повноту і законність звітних даних, а з'ясовується фінансовий стан підприємства.
Комбінована перевірка	Поєднує всі розглянуті вище методи організації аудиторської перевірки із виділенням сфер обліку, що підлягають суцільній перевірці (сфери, в яких висока ймовірність помилок, порушень і зловживань).

В частині предмета внутрішнього фінансового контролю, основними цілями контрольних процедур є наступні: точність інформаційних джерел; отримання аргументів для ідентифікації; формування підґрунтя для професійного міркування; оцінка ступеня ризиків невиявлення суттєвих прогалин; оцінка результатів суттєвих невідповідностей; підсумовування результатів, формування рекомендацій або прогнозування.

При цьому на вибір та застосування тих чи інших процедур внутрішнього фінансового контролю впливають певні фактори, серед яких виділяють: умови, за яких реалізуються процедури внутрішнього фінансового контролю, обмеження в часі, доступі до техніки та інформаційних джерел тощо. Однак, ключовою є мета внутрішнього фінансового контролю, оскільки зміна напрямів дослідження є передумовою застосування нових процедур.

Що стосується доцільності застосування на підприємстві тих або інших методів чи процедур внутрішнього фінансового контролю, то на їх формування впливають наступні фактори: спроможність обраними методом чи процедурою досягти поставлених цілей внутрішнього фінансового контролю; наявність в суб'єкта, наділеного повноваженнями здійснювати контрольну діяльність, компетентності та досвіду для застосування обраного методу та реалізації процедур; вільний доступ до матеріалів, якість яких забезпечує відповідний рівень проведення контрольної діяльності; економічний ефект від застосування обраних методичних прийомів та процедур; забезпеченість об'єктивним висновком, отриманим за результатами застосування контрольних методів та процедур.

Разом з тим оцінка інформаційного забезпечення контрольної діяльності, включаючи планову, оперативну, довідкову, облікову, звітну інформацію щодо об'єкта внутрішнього фінансового контролю, є одним із найважливіших його критеріїв, що сприяє досягненню сформованої мети, тоді як хибне або неточне оцінювання і, відповідно, невірне прийняте управлінське рішення не сприяють досягненню результативності та ефективності від проведеного внутрішнього фінансового контролю на підприємстві.

Вибір критеріїв ефективності внутрішнього фінансового контролю на підприємстві має ґрунтуватись на таких складових як якість інформаційних потоків, що складає основу взаємодії різних центрів внутрішнього фінансового контролю у відповідності до встановлених вимог; обґрунтованість показників, що контролюються, а також критерій оцінювання результатів, за якого ефективністю від проведених заходів внутрішнього фінансового контролю на

підприємстві виступає повна, достовірна, вчасна та об'єктивна інформація про фактичний стан об'єкта внутрішнього фінансового контролю. Економічним ефектом від використання методів внутрішнього фінансового контролю має стати позитивний вплив на показники фінансово-господарської діяльності підприємства, забезпечення законного, об'єктивного та доцільного витрачання державних ресурсів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами проведених досліджень доцільно стверджувати, що при використанні як кількісних, так і якісних методів, існують певні переваги та недоліки, які потребують особливої уваги також і при здійсненні внутрішнього фінансового контролю, оскільки залежно від того, яким буде результат від його проведення, застосовуються і відповідні методи фінансової безпеки на підприємстві. Найоптимальнішим способом досягнення високих результатів при оцінці стану фінансової безпеки підприємства є використання методів, що базуються як на кількісному, так і на якісному підходах, що дозволяють виявити недоліки одних та переваги інших методів.

Список використаних джерел:

1. Н. В. Білецька, Р. І. Лопатюк, О. М. Денисюк, Даценко Г. В. Теоретико-методологічний аспект фінансових інновацій на підприємстві. Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. Львів, 2015. Вип. 49. С. 207–212.

2. Даценко Г. В. Фінансово-господарський контроль за діяльністю підприємств в умовах нестабільності. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2019. Т. 24. Вип. 3(76). С. 78–82.

3. Бутинець Т. А. Внутрішній контроль: суть і зміст. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки.* 2008. № 2 (44). С. 31–42.

Олександр Денисюк,

д-р екон. наук, професор

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9492-3281>

ResearcherID [E-6714-2018](https://orcid.org/0000-0002-9492-3281)

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ГРОМАДЯН (ВИБОРЦІВ)

У статті пропонується авторська методика прогнозування зміни політичних настроїв людей в залежності від зміни умов життя у відповідному регіоні.

Ключові слова: прогнозування, політичні уподобання, методика.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України в європейський соціокультурний простір та розширення практики демократичного волевиявлення громадян, все більш актуальним стає передбачення виборчих настроїв громадян в залежності від зміни різноманітних факторів впливу, у тому числі таких, що є неявними, прихованими. При цьому різні форми та методи прямого опитування мають різні вади, а саме: значну вартість, лаг у часі та погану передбачуваність змін у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує значне зростання суспільного та наукового інтересу до проблем прогнозування настроїв населення та спроби моделювати ці складні та динамічні процеси.

Мета статті полягає у спробі запропонувати методичні підходи до прогнозування зміни політичних настроїв людей в залежності від зміни різноманітних факторів, що формують умови життя та світосприйняття виборців як у відповідному регіоні, так і в країні загалом.

Виклад основного матеріалу. Скористаємося для цього методами багатофакторного аналізу. Нехай Z – це функція, яка кількісно визначає рівень підтримки виборцями влади, а Y – це фактор першого порядку (він також може бути функцією факторів другого порядку і т.д.), що впливає на політичні уподобання громадян.

Визначимо фактори першого порядку. Виходячи з того, що вони мають враховувати усі суттєві впливи та бути відносно незалежними одне від одного, зупинимося на наступних.

Y1 – рівень матеріального забезпечення;

Y2 – політичні уподобання;

Y3 – рівень громадської безпеки;

Y4 – рівень соціальної інфраструктури;

Y5 – рівень медичного обслуговування;

Y6 – рівень екології;

Y7 – рівень політичної пропаганди.

Отож, наша функція має такий вигляд:

$$Z = Z(Y1; Y2; Y3; Y4; Y5; Y6; Y7) \quad (1)$$

Тоді у відомій точці з координатами (Y10; Y20; Y30; Y40; Y50; Y60; Y70) наша функція має значення

$$Z_0 = Z(Y10; Y20; Y30; Y40; Y50; Y60; Y70) \quad (2)$$

Виходячи з теорії функцій, якщо вона є неперервною, то її зміна ΔZ визначається по формулі:

$$\Delta Z = \frac{\partial z}{\partial y_1} \Delta Y_1 + \frac{\partial z}{\partial y_2} \Delta Y_2 + \frac{\partial z}{\partial y_3} \Delta Y_3 + \frac{\partial z}{\partial y_4} \Delta Y_4 + \frac{\partial z}{\partial y_5} \Delta Y_5 + \frac{\partial z}{\partial y_6} \Delta Y_6 + \frac{\partial z}{\partial y_7} \Delta Y_7 \quad (3)$$

В околицях точки Z_0 , приватні похідні можна замінити на певні константи (числа), які можна умовно назвати коефіцієнтами кореляції і відповідно оцінювати.

Іншими словами, приватні похідні у короткотерміновому періоді (у нашому випадку до кількох років, якщо не було якихось потрясінь, тобто не було значних стрибків значень Y) можна замінити коефіцієнтами α , які можуть мати будь-які значення від $-\infty$ до $+\infty$, а їх сума зрозуміло не дорівнює 1 (це не питомі ваги!).

Тоді рівень підтримки виборцями влади через невеликий проміжок часу Z_t (невеликий з точки зору можливої зміни факторів першого порядку) після останнього вимірювання (опитування) Z_0 дорівнює:

$$Z_{\tau} = Z_0 + \Delta Z = Z_0 + \alpha_1 * \Delta Y_1 + \alpha_2 * \Delta Y_2 + \alpha_3 * \Delta Y_3 + \alpha_4 * \Delta Y_4 + \alpha_5 * \Delta Y_5 + \alpha_6 * \Delta Y_6 + \alpha_7 * \Delta Y_7 \quad (4)$$

Визначимо як міняються ці фактори першого порядку.

Будь-який фактор Y_i по аналогії з функцією Z у короткостроковій перспективі веде себе лінійно. Тобто

$$Y_i = \sum_{j=1}^{n_i} \beta_j * X_j, \quad (5)$$

де: X_j – фактор другого порядку, що формує (визначає) фактор першого порядку Y_i ;

β_j – ступінь (коефіцієнт) кореляції між вищезазначеними факторами. Це не питомі ваги і їх сума може бути будь-яка;

n_i – кількість факторів другого порядку X , що сукупно визначають величину фактора першого порядку Y .

Тоді можемо записати, що

$$\Delta Y_i = \sum_{j=1}^{n_i} \beta_j * \Delta X_j, \quad (6)$$

$$Y_{\tau} = Y_0 + \Delta Y, \quad (7)$$

де: Y_0 – значення фактора Y у початковий момент часу (у період, коли проводилося опитування);

Y_{τ} – значення фактора Y у майбутньому, точніше через час τ від початкового моменту;

ΔY - зміна значення фактора Y , що відбулася за час τ від початкового моменту.

Спростимо наші розрахунки, виходячи зі знання природи наших конкретних факторів.

Фактор Y_1 визначимо як різницю між рівнем доходів та рівнем витрат. При цьому доходи – це зарплати, пенсії, стипендії, соціальна допомога, матеріальна (фінансова) допомога родичів (батьків, дітей тощо), а також доходи з бізнесу та корупційні доходи. Витрати – це витрати на харчування, лікування, навчання (виховання), проїзд, відпочинок, одяг, утримання житла, авто, матеріальна (фінансова) допомога родичам (батькам, дітям тощо), а також податки та витрати на хабарі. Тобто цей фактор дорівнює приросту заощаджень домогосподарств за відповідний прогностичний період.

Фактор Y_2 , а саме політичні уподобання, - це більш-менш стабільна величина, особливо в короткочасному прогнозуванні.

Фактор Y_3 можна оцінити як обернений рівню злочинності.

Фактор Y_4 – це якість доріг, робота громадського транспорту, комунального господарства, наявність та зручність дошкільних та освітніх закладів, магазинів тощо, а також якість послуг (роботи) державних установ.

Фактор Y_5 – це якість медичного обслуговування та лікування.

Фактор Y_6 – це чистота повітря, води та наявність зелених зон відпочинку.

Фактор Y_7 – це активність політичної реклами та антиреклами.

Для кращої точності прогнозів доцільно робити окремі прогнози по регіонах (хоча б областях та Києву). Причому, хоча функція Z в усіх регіонах має однаковий вигляд, проте знаходиться у різних початкових точках Z_0 (значення факторів Y_0 різне!), а отже і значення приватних похідних у них різне, що означає відмінність коефіцієнтів кореляції по регіонах. Навіть якщо значення одних і тих же факторів однакові! У той же час, коефіцієнти кореляції мають бути усі однакові, якщо значення усіх! факторів у регіонах однакові. Хоча б приблизно.

Фактор Y_1 визначимо по формулі:

$$Y_1 = \delta_1 * X_{11} + \delta_2 * X_{12} + \delta_3 * X_{13} + \delta_4 * X_{14} + \delta_5 * X_{15} + \delta_6 * X_{16} + \delta_7 * X_{17} - \gamma_1 * X_{18} - \gamma_2 * X_{19} - \gamma_3 * X_{110} - \gamma_4 * X_{111} - \gamma_5 * X_{112} - \gamma_6 * X_{113} - \gamma_7 * X_{114} - \gamma_8 * X_{115} - \gamma_9 * X_{116} - \gamma_{10} * X_{117},$$
 де:

X_{11} – зарплати;

X_{12} – пенсії;

X_{13} – стипендії;

X_{14} – соціальна допомога;

X_{15} – матеріальна (фінансова) допомога родичів (батьків, дітей тощо);

X_{16} – доходи з бізнесу, у т.ч. депозитів тощо;

X_{17} – корупційні доходи;

X_{18} – витрати на харчування;

X19 – витрати на лікування;

X110 – витрати на навчання (виховання);

X111 – витрати на проїзд, у т.ч. авто;

X112 – витрати на відпочинок;

X113 – витрати на одяг;

X114 – витрати на утримання житла;

X115 – матеріальна (фінансова) допомога родичам (батькам, дітям тощо);

X116 – сплачені податки;

X117 – витрати на хабарі.

Усі фактори, що формують доходи мають приблизно однакову питому вагу, оскільки гроші, так би мовити, однакові, йдуть «в одну кишеню» і звідки б ця гривня не прийшла, вона має однакову купівельну спроможність. Тому $\delta = \gamma = 1$.

Отже,

$$Y1 = (X11 + X12 + X13 + X14 + X15 + X16 + X17) - (X18 + X19 + X110 + X111 + X112 + X113 + X114 + X115 + X116 + X117)$$

Тоді

$$Y1\tau = Y10 + (\Delta X11 + \Delta X12 + \Delta X13 + \Delta X14 + \Delta X15 + \Delta X16 + \Delta X17) - (\Delta X18 + \Delta X19 + \Delta X110 + \Delta X111 + \Delta X112 + \Delta X113 + \Delta X114 + \Delta X115 + \Delta X116 + \Delta X117)$$

На наш погляд, тут і далі треба окремо розраховувати усі ці фактори X для різних вікових та статевих груп, оскільки в них різні розміри та структура доходів/витрат, пріоритети, сприйняття життя та схильність до голосування й агітації.

Політичні уподобання (фактор Y2) є відносно сталими у коротко- та середньостроковому періоді (до 5 років), за умови, що не відбулося ніяких катаклізмів у державі, що могли спричинити суттєвий дрейф політичних уподобань. Тому будемо для початку вважати його стабільним:

$$Y2\tau = Y20$$

Рівень безпеки (Y_3) у короткостроковій перспективі (до кількох років) визначимо по формулі:

$$Y_{3\tau} = Y_{30} + \Delta Y_3 = Y_{30} + \varepsilon * \Delta X_{31}, \quad (9)$$

де:

ε – коефіцієнт кореляції (параметр),

ΔX_{31} – зміна рівня злочинності, а саме кількості злочинів на 1 тис. осіб населення за аналізований (прогнозний) період.

Фактор Y_4 визначимо у вигляді такої формули:

$$Y_4 = \zeta_1 * X_{41} + \zeta_2 * X_{42} + \zeta_3 * X_{43} + \zeta_4 * X_{44} + \zeta_5 * X_{45} + \zeta_6 * X_{46} + \text{const}, \quad (10)$$

де

X_{41} – якість доріг;

X_{42} – робота громадського транспорту;

X_{43} – робота комунального господарства;

X_{44} - наявність та зручність дошкільних та освітніх закладів;

X_{45} – наявність та зручність магазинів;

X_{46} - якість послуг (роботи) державних установ;

const – тут і далі невідома постійна величина.

Параметри ζ визначимо, виходячи із питомої ваги впливу кожного фактора X на сприйняття виборцями рівня соціальної інфраструктури. Для оцінки вагових коефіцієнтів будемо виходити із рейтингової оцінки важливості кожного зазначеного фактора, виходячи з того, що їх сума дорівнює 1 (тим більше, що у нас є поправочна величина const).

Соціологічні дослідження показують, що для більшості регіонів України зазначені фактори йдуть наступним чином (у порядку спадання): робота комунального господарства; робота громадського транспорту, якість доріг, наявність та зручність дошкільних та освітніх закладів, якість послуг (роботи) державних установ, наявність та зручність магазинів та інших подібних об'єктів сфери послуг.

Тоді остаточно фактор Y_4 буде мати у нас такий вигляд:

$$Y_{4\tau} = 0,18 * X_{41\tau} + 0,24 * X_{42\tau} + 0,3 * X_{43\tau} + 0,12 * X_{44\tau} + 0,07 * X_{45\tau} + 0,09 * X_{46\tau} + \text{const}$$

Або

$$Y_{4\tau} = Y_{40} + 0,18*\Delta X_{41} + 0,24*\Delta X_{42} + 0,3*\Delta X_{43} + 0,12*\Delta X_{44} + 0,07*\Delta X_{45} + 0,09*\Delta X_{46}$$

Аналогічно фактор Y_5 визначимо у вигляді такої формули:

$$Y_5 = 0,5*X_{51} + 0,5*X_{52} + \text{const},$$

де

X_{51} – наявність та зручність закладів охорони здоров'я;

X_{52} – якість медичної допомоги.

Тоді

$$Y_{5\tau} = Y_{50} + 0,5*(\Delta X_{51} + \Delta X_{52})$$

Фактор Y_6 визначимо у вигляді такої формули:

$$Y_6 = 0,3*X_{61} + 0,3*X_{62} + 0,4*X_{63} + \text{const},$$

де

X_{61} – наявність і якість води;

X_{62} – якість повітря;

X_{63} – наявність і якість зелених зон і насаджень.

Тоді

$$Y_{6\tau} = Y_{60} + 0,3*\Delta X_{61} + 0,3*\Delta X_{62} + 0,4*\Delta X_{63}$$

Визначимо фактор Y_7 по формулі:

$$Y_7 = 0,5*X_{71} - 0,5*X_{72} + \text{const},$$

де

X_{71} - це витрати на рекламу;

X_{72} – витрати на антирекламу конкурентами тощо.

Тоді

$$Y_{7\tau} = Y_{70} + 0,5*(\Delta X_{71} - \Delta X_{72})$$

Таким чином, ми вивели формулу прогнозування рівня підтримки влади громадянами. Зміна факторів першого та другого порядку при прогнозуванні оцінюється експертно, про що ми напишемо в інших публікаціях.

Коефіцієнти кореляції визначаються методами статистичного аналізу на основі фактичних опитувань громадян. Це також буде показано у наступних публікаціях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На останок, ще раз зауважимо, що для підвищення точності прогнозу необхідно окремо розраховувати фактори X та Y для різних вікових та статевих груп, оскільки в них різні розміри та структура доходів/витрат, пріоритети, життєві цінності, сприйняття життя та схильність до агітації.

Не дивлячись на певну складність пропонованої методики, вона є робочою, відносно легко систематизується та екстраполюється на різні регіони, дозволяє проводити експертну оцінку навіть без опитування і може бути використана для прогнозування.

Пропоновані методичні підходи можуть бути основою для подальших розробок у цій сфері досліджень.

Список використаних джерел:

1. Оболенцева Л.В. Ситуаційне моделювання та прогнозування в економіці. Актуальні проблеми економіки. – 2019. - №3. – С. 110-117. URL: <http://eco-science.net/archive2019/46--345.html>

2. Пандос А.В. Аналіз методик прогнозування. Математичні науки. – 2018. - №4. – С. 51-87. . URL: <http://science.net/archive2018/46--345.html>

3. Радіщук Т.П. Особливості прогнозування кон'юнктури товарного ринку. Економічні науки. – 2010. - №7. – С. 42-47. . URL: <http://science.net/archive2018/46--345.html>

УДК 336.2:657.37

Оксана Дзюба,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8635-451X>

ResearcherID [N-2886-2016](https://orcid.org/0000-0001-8635-451X)

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ
ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ**

В статті розглянуті основні поняття та проблеми інформаційного забезпечення організації обліку фінансових результатів на підприємстві.. Проаналізовані основні нормативно-правові акти, що регулюють організації обліку на підприємстві, зокрема фінансових результатів.

Ключові слова: організація обліку, фінансові результати, прибуток, збиток, фінансова звітність.

Постановка проблеми. Величина фінансового результату підприємства забезпечує певний стабільний запас фінансової стійкості для підприємства. В сучасних умовах нестабільності та наявності негативних зовнішніх факторів, що впливають на якість і результативність провадження господарської діяльності, питання якісного і якнайточнішого формування інформації про фінансові результати діяльності, відображення їх в обліку та звітності, аналізу отриманих даних, пошуку джерел зниження витрат та збільшення отриманих доходів і, як наслідок, зростання прибутку, набуває особливої актуальності.

Теоретичне дослідження особливостей формування системи організації обліку фінансових результатів, а також розробку питань методичних прийомів та способів обліку та аналізу фінансових результатів ґрунтовно досліджували вітчизняні вчені Г. В. Савицька, Ф.Ф. Бутинець, І. В. Сіменко, Т. Д. Косова, І. І. Пилипенко, Т. О. Каменська, І. І. Пилипенко, Т. О. Каменська, М. Ф. Огійчук, І. Т. Новікова, І. І. Рагуліна та ін. Незважаючи на значні здобутки у дослідженні проблем обліку фінансових результатів, ряд питань потребує уточнення, зокрема це пов'язано з постійними та численними змінами в порядку складання суб'єктами господарювання форм фінансової звітності, зокрема за міжнародними стандартами.

Мета статті. Метою дослідження є узагальнення теоретичних основ та практичних аспектів інформаційного забезпечення системи організації обліку фінансових результатів на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що фінансовий результат є визначальною економічною категорією, а також головним вимірником ефективності роботи підприємства, то для прийняття зважених і вигідних управлінських рішень керівникам підприємства необхідно володіти правдивою, неупередженою та достовірною інформацією про господарську діяльність

підприємства. Прийняття рішень, які впливають на поточну діяльність підприємства, в кінцевому підсумку визначає результати діяльності в кінці звітного періоду, визначені за даними бухгалтерського обліку і відображені в фінансовій звітності. Тому обліково-аналітична система на підприємстві є важливим організаційним етапом роботи господарюючого суб'єкта.

Показники результатів діяльності формуються за даними фінансового та управлінського обліку, які об'єднуються в обліково-аналітичній системі підприємства і являються обліково-аналітичною інформацією.

Загалом обліково-аналітична інформація має відповідати певним вимогам, від яких залежить якість аналізу, зокрема – достовірність; відсутність системних помилок; точність; порівнянність; доступність; повнота (достатність); корисність (доцільність); зрозумілість; своєчасність; адресність; значимість; адаптивність.

Обліково-аналітична інформація формується в обліково-аналітичній системі і, яка об'єднує роботу бухгалтерії та економічної служби підприємства. Така система повинна забезпечувати користувачів всією необхідною інформацією, що міститься в облікових регістрах та внутрішньогосподарській звітності, і тим самим створювати умови управлінському персоналу для комплексного оцінювання діяльності підприємства та прийняття обґрунтованих рішень

Обліково-аналітична система (рис. 1) складається з трьох послідовних етапів, які проходить інформація призначена управлінському персоналу: фіксування фактів здійснення операцій, перевірка достовірності інформації та аналіз одержаних даних [1].

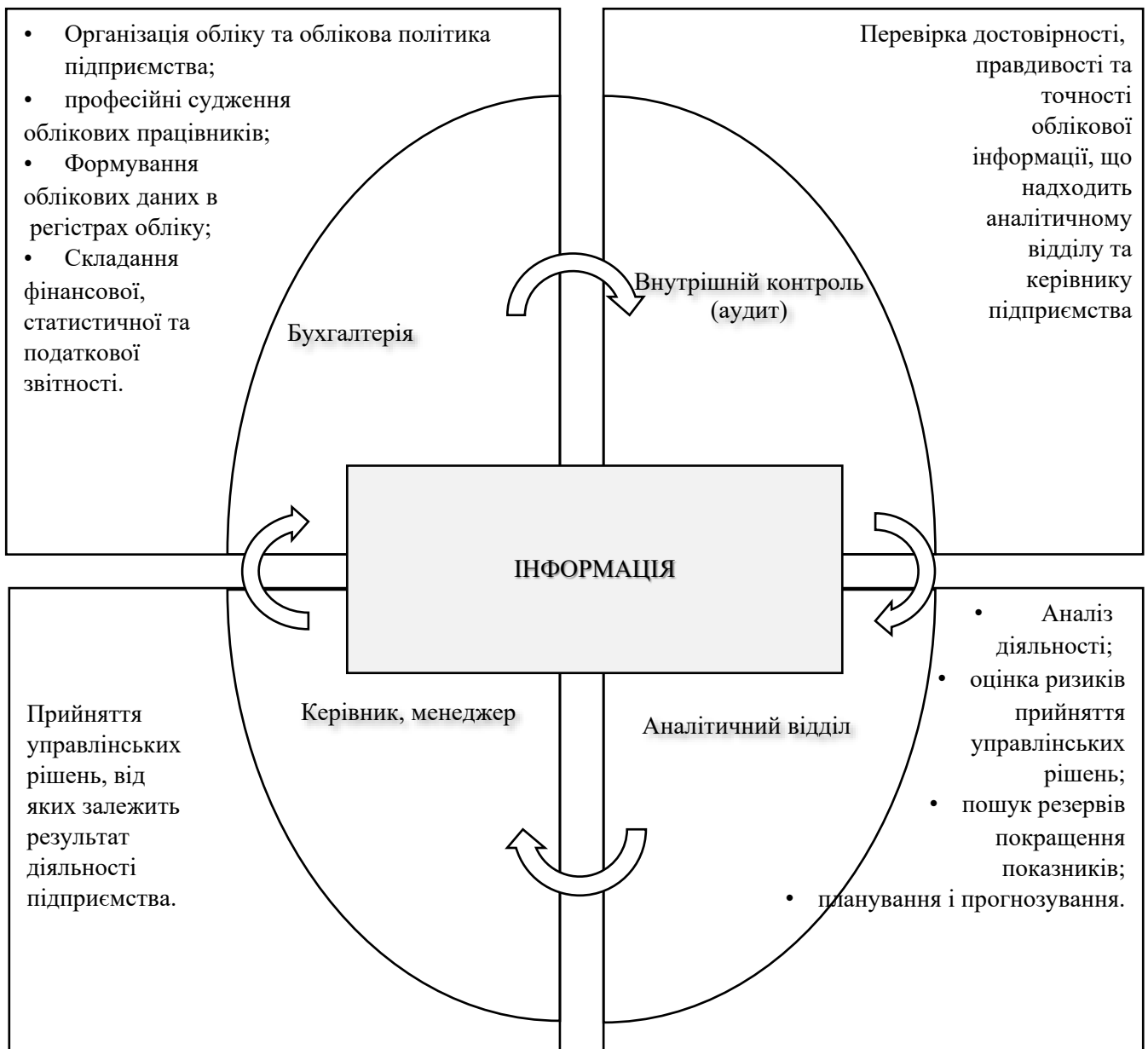

Рисунок 1 – Обліково-аналітична система підприємства [1]

Таким чином результати роботи бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером є одним з важливих джерел обліково-аналітичної інформації.

Процес облікового забезпечення системи управління фінансовим результатом представлено на рис. 2.

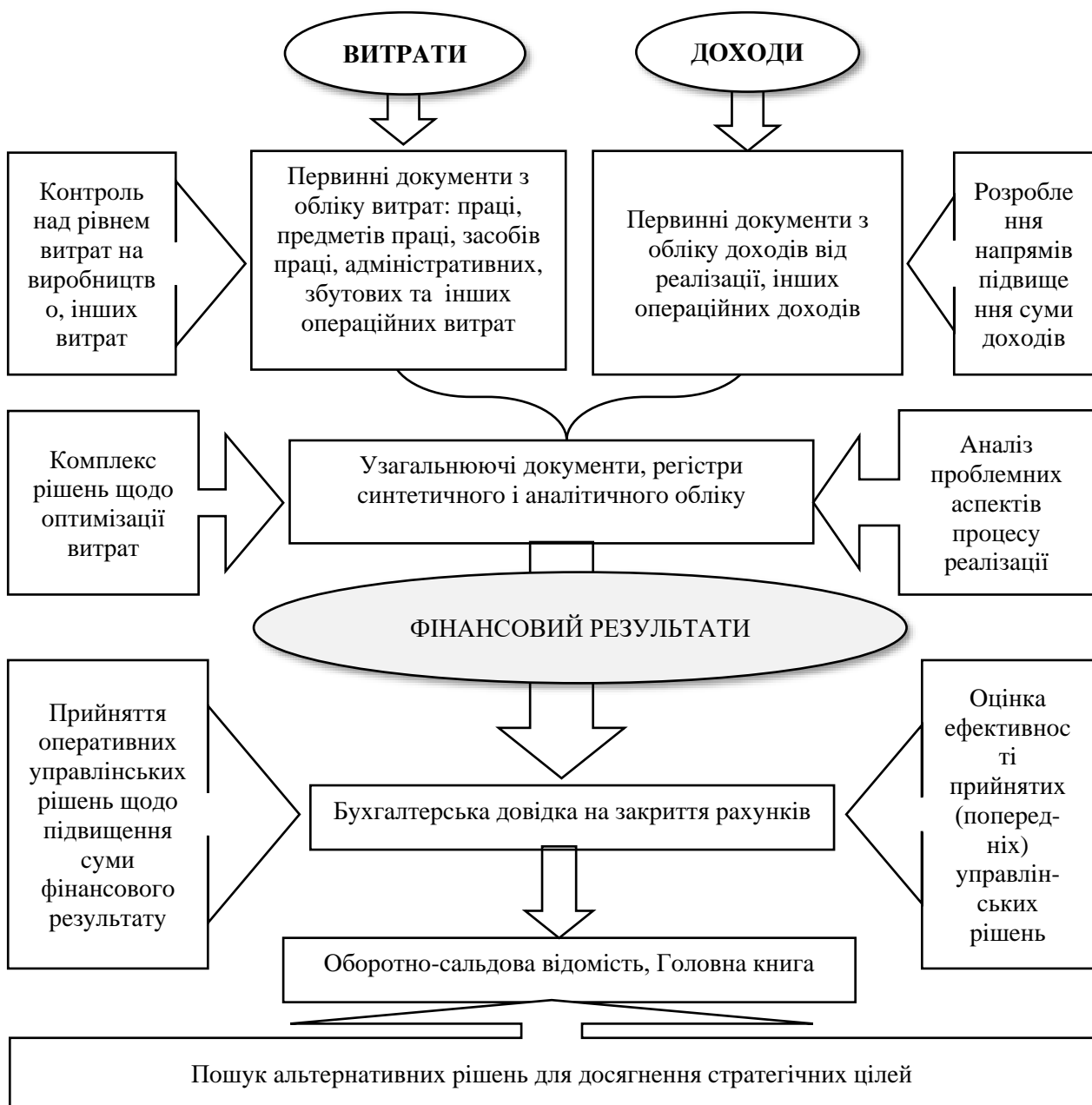

Рисунок 2 – Облікове забезпечення системи управління фінансовим результатом підприємства [2]

Джерелами обліково-аналітичної інформації для обліку та аналізу фінансових результатів є:

- вимоги нормативних документів, що регулюють облік фінансових результатів;
- Наказ про облікову політику;
- установчі документи;
- первинні документи з обліку витрат, доходів та фінансових результатів;

- дані бухгалтерського обліку: реєстри синтетичного і аналітичного обліку по рахункам 7 і 9 класів, зокрема відомості та книги аналітичного обліку до рахунків, бухгалтерські довідки що журнал 5 «Облік витрат», журнал 6 «Облік доходів і результатів діяльності»; Головна книга
- дані фінансової (ф. №1 «Баланс», ф. №2 «Звіт про фінансові результати (сукупний дохід) », ф.№5 «Примітки до фінансової звітності»), статистичної звітності.

Визначальним документом для ефективної системи організації обліку на підприємстві є Наказ «Про організацію бухгалтерського обліку та облікову політику ПАТ «Вінницяобленерго», який встановлює і регулює ведення бухгалтерського обліку господарської діяльності підприємства, порядок складання та подання фінансової звітності, що згідно з чинними нормативно-правовими актами керівництво формує облікову політику, регламентує діяльність бухгалтерії.

Структуру наказу підприємство формує самостійно, для прикладу він може містити такі розділи.

В першому розділі прописуються обов'язки та відповідальність головного бухгалтера підприємства, бухгалтерів структурних одиниць, порядок здійснення бухгалтерського процесу, умови внесення змін до облікової політики, а також з метою забезпечення достовірності даних встановлено терміни проведення інвентаризації, склад інвентаризаційної комісії.

В другому розділі визначаються умови обліку наступних елементів облікової політики, зокрема основних засобів; інших необоротних матеріальних активів; нематеріальних активів; запасів; доходів та витрат; розрахунки з дебіторами та кредиторами; зобов'язань; фінансових витрат; оцінка фінансових інвестицій; фінансова звітність за сегментами; виправлення помилок і зміни у фінансових звітах.

При формуванні фінансових результатів визначальним для організації обліку є облік доходів і витрат, який здійснюється у відповідності до вимог П(С)БО 15 «Дохід» та П(С)БО 16 «Витрати».

При формуванні наказу про облікову політику доцільно зазначати вимоги щодо відображення доходів та витрат. Наприклад, витрати, пов'язані з операційною діяльністю, які не включаються в виробничу собівартість реалізованої продукції (адміністративні витрати та інші операційні витрати) кваліфікуються у відповідності з П(С)БО 16 «Витрати». Ці витрати рахуються як витрати періоду і відображають в звіті про фінансові результати. Витрати віднесені на рахунок 92 «Адміністративні витрати» відображаються в бухгалтерському обліку згідно порядку розподілу витрат. Базою розподілу загальновиробничих витрат визнають на кожен об'єкт витрат – усі прямі витрати або заробітну плату робітників, задіяних на виробництві. Витрати з податку на прибуток визначати і відображати відповідно до МСБО 12 «Податки на прибуток». Витрати на оплату праці персоналу апарату управління відносити на передачу, постачання та адміністративні витрати згідно порядку віднесення витрат.

В третьому розділі регламентовано норми організації та ведення податкового обліку на підприємстві, а також вказано дані, які прописуються в описі інвентаризації і які необхідні для ведення податкового обліку.

У четвертому розділі можуть зазначатись обов'язкові реєстри первинних і зведених облікових документів, які складені на паперових та машинних носіях: назва документа (форми); дата і місце складання; назва підприємства, від імені якого складений документ; зміст і об'єм господарської операції, одиниця вимірювання господарської операції; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення; особистий підпис або інші дані, що дають можливість ідентифікувати особу, що брала участь в здійсненні господарської операції.

Також у даному розділі вказано відповідно до якого нормативного документу керівництво підприємства вживає всі необхідні заходи для попередження несанкціонованого і непомітного виправлення записів в первинних документах і реєстрах бухгалтерського обліку і забезпечує їх належне зберігання протягом терміну.

У додатку до наказу зазначається графік документообігу по підприємству. Там, зокрема, прописується перелік основних звітів, приміток, актів, різних форм, які складаються в ході бухгалтерського процесу, посадові особи, які підписують документ; підстава для створення документа, а також терміни подання в централізовану бухгалтерію, класифікація основних засобів, їх річна норма амортизації та метод нарахування амортизації (прямолінійний).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, організація обліку та документування операцій, пов'язаних з формуванням інформації про фінансові результати здійснюється відповідно до чинного законодавства та розпорядчих документів самого підприємства, зокрема Наказу про облікову політику.

Список використаних джерел:

1. Ратушна О. П. Обліково-аналітичне забезпечення аналізу результатів діяльності. Облік і фінанси АПК. 2012. №1. С.72–76.

2. Чернецька О. В. Облікове забезпечення системи управління фінансовими результатами в аграрних підприємствах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2017. №12. Част.2. С. 154-157.

3. Гладій І.О., Дзюба О.М. Звітність як інструмент побудови ефективної системи соціальної відповідальності підприємства. Accounting, analysis and audit activities of the enterprises: problems, trends, prospects: Collective monograph. - SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2016.- P. 28-39
URL: http://ecofin.at.ua/monografy_Ireland_2016.pdf (дата звернення 09.05.2021)

4. Откаленко О. М. Особливості подачі фінансової та бюджетної звітності установами державного сектору. Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: Збірник наукових праць VI Всеукр. наук.- практ. Інтернет-конференції (м.Вінниця, 28 березня 2018р.). Т1. С 40-42
URL: http://www.vtei.com.ua/images/VN/28_03_1.pdf (дата звернення 09.05.2021)

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 10.06.2021р.).

Тетяна Китайчук,
канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8171-1220>

ResearcherID [L-6007-2018](https://orcid.org/0000-0002-8171-1220)

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСКОНТУВАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

У статті досліджено організаційно-методичне забезпечення дисконтування дебіторської заборгованості. Значну увагу приділено обґрунтуванню визначення ставки дисконтування. Акцентовано увагу на необхідності зазначення в Наказі про облікову політику основних складових організаційно-методичного забезпечення дисконтування.

Ключові слова: дисконтування, дебіторська заборгованість, довгострокова заборгованість; організаційно-методичне забезпечення.

Постановка проблеми. Дебіторська заборгованість – це платіж, відстрочений у часі. З цієї точки зору кредитор має розглядати її як фінансове вкладення, інвестицію. Інвестиції ж повинні бути як мінімум безризиковими, а як максимум – приносити інвестиційний дохід. Простіше кажучи: якщо платіж – завтра, то і гроші кредитор бажає отримати завтрашні. Якою буде ця сума можна визначити за допомогою дисконтування, тобто методу, який дозволяє визначити вартість грошей з урахуванням фактора часу. Отже, коли угода укладена і дебіторська заборгованість, розрахована на термін кредитування, визнана в обліку, ведеться певний «зворотний відлік» – дисконтування.

Вивчення та вдосконалення організаційно-методичного забезпечення дисконтування дебіторської заборгованості є актуальним завданням для підприємств в умовах нестійкої економіки України.

Питання обліку та аналізу дебіторської заборгованості розглядали в своїх працях: В. Адамовська, Ф. Бутинець, І. Гладій, В. Гливенко, Р. Дамарі, В. Лень, М. Огійчук, В. Палій, Н. Пасенко, О. Сидорова, О. Фартушняк та інші.,

Нестабільність економічної ситуації в Україні призводить до погіршення стану розрахунків між підприємствами, істотного збільшення ризиків реалізації на умовах відстрочки оплати. Низька платоспроможність підприємств викликає зростання обсягів дебіторської заборгованості та зменшення кредиторської, що призводить до порушення платіжного балансу. Сьогодні в період глобальних змін в різних сферах діяльності суспільства питання обліку дебіторської заборгованості є досить актуальним, адже фінансовий стан підприємства значною мірою залежить саме від наявності та ефективного управління цим видом заборгованості [1].

Практичні аспекти дисконтування дебіторської заборгованості у своїх працях описували Н. Бойко, І. Карлова, В. Масалітіна, І. Трало, Т. Турпак.

Зважаючи на те, що питання дисконтування дебіторської заборгованості є відносно новим методом у бухгалтерському обліку, тому організаційно-методичне забезпечення цього процесу потребує ретельного опрацювання та наукового обґрунтування.

Ірина Трало звертає увагу на те, що поза увагою вчених залишилися питання класифікації дисконтованої довгострокової дебіторської заборгованості, визначення ставки дисконтування та її вплив на облікове відображення і формування аналітичних показників результатів діяльності, створення релевантного організаційно-методичного обліково-аналітичного забезпечення дисконтованої довгострокової дебіторської заборгованості [2, с. 17].

Мета статті. Мета статті полягає в удосконаленні окремих положень організаційно-методичного забезпечення дисконтування дебіторської заборгованості.

Виклад основного матеріалу. Дисконтування – це метод оцінки, який бере до уваги зміну вартості грошей у часі, тобто це процедура переведення майбутньої вартості грошових коштів до їх вартості в поточному періоді.

І причина цих змін не тільки в інфляції. Гроші змінюють вартість і при нульовій інфляції, якщо враховувати майбутні доходи від інвестування, беручи до уваги упущені вигоди. Дисконтування грошових потоків є доречним і там, де є сумніви щодо справедливості оцінки фінансових активів, грошове відшкодування за якими відстрочено в часі.

З 29 жовтня 2019 року згідно наказу Міністерства Фінансів України від 16 вересня 2019 р. № 379 [3] будь-яка грошова довгострокова дебіторська заборгованість має бути оцінена за теперішньою (дисконтованою) вартістю. Під це правило потрапляє тільки грошова дебіторська заборгованість, за якою передбачаються майбутні платежі. Що стосується негрошової довгострокової дебіторської заборгованості, то за нею дисконтування застосовуватися не буде, адже така процедура ґрунтується на теорії вартості саме грошей у часі. Отже, тепер безвідсоткову довгострокову позику (довгострокову безвідсоткову поворотну фіндопомогу) і дебітор, і кредитор зобов'язані дисконтувати.

Застосування дисконтування як нового методу оцінки довгострокової дебіторської заборгованості визначає необхідність змін у положеннях облікової політики підприємства. Дослідження питання врахування дисконтування в обліковій політиці є необхідним для формування інформаційного забезпечення, що буде задовольняти потреби планування та прогнозування діяльності і враховувати змінність зовнішнього середовища в частині зміни вартості грошей у часі та змін у нормативно-правовому законодавстві [4; 155].

Пам'ятаємо, що в обліковій політиці слід фіксувати лише ті принципи і методи обліку й оцінки, які передбачають альтернативні варіанти обліку або щодо яких є невизначеність. В П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [5] відсутнє регулювання механізму обліку довгострокової дебіторської заборгованості за дисконтованою вартістю. Саме тому підприємства вимушені самостійно закріплювати підхід до обліку довгострокової дебіторської заборгованості в наказі про облікову політику.

Організаційно-методичне забезпечення дисконтування дебіторської заборгованості має включати наступні складові:

✓ часовий період – це загальний період існування грошових потоків (15 місяців, 18 місяців чи 2-3-4 роки тощо). О. Фартушняк та Н. Пасенко запропонували алгоритм визначення дати виникнення заборгованості для її дисконтування (рис. 1), що дозволить уникати спірних питань для класифікації заборгованостей з метою дисконтування;

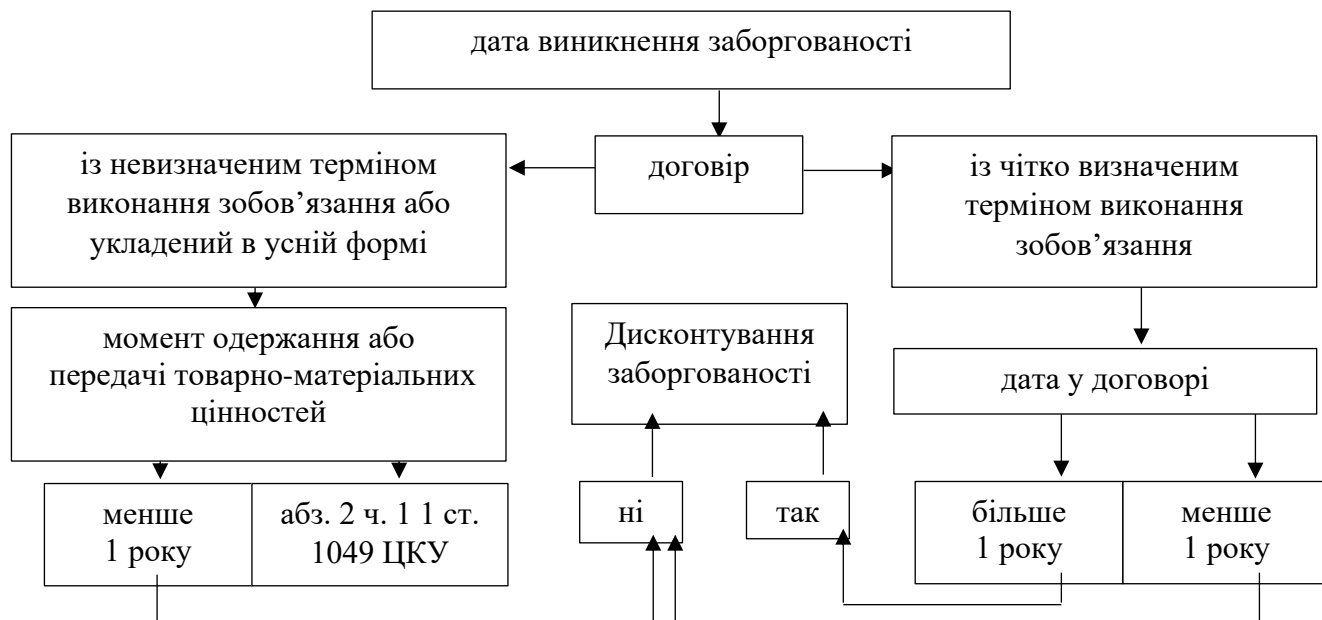

Рисунок 1 – Алгоритм визначення дати виникнення заборгованості для її дисконтування [6]

✓ частоту погашення заборгованості – тобто як часто відбувається надходження грошей. Наприклад, щоквартально, 2 рази на рік, щорічно. Часовий період та частоту погашення заборгованості можна одержати з договору, по якому виникла заборгованість;

✓ відсоток, який буде використовуватися для розрахунків, тобто ставку дисконтування. Ставку дисконтування, яка визначається самостійно і залежить від професійної думки економіста, фінансиста чи бухгалтера. Чим ставка дисконтування більша, тим менша теперішня (поточну) вартість. Міністерство фінансів у серпні 2020 року видало Інформаційне повідомлення щодо ставки дисконтування довгострокової дебіторської заборгованості та довгострокових зобов'язань [7]. У повідомленні йдеться, що, ставка дисконтування складається з трьох складових:

- відсоткова ставка на позикові кошти – це та винагорода, яку отримав би кредитор, якби надав у користування на певний строк певну суму коштів;

- відсоткова ставка кредитного ризику – ризик, який враховує кредитор у разі неповернення позиченої суми;

- очікувана процентна ставка інфляції.

Під час визначення ставки дисконту враховуються ризики, крім ризиків, що були враховані під час визначення майбутніх грошових потоків.

Практичні аспекти визначення ставки дисконтування безвідсоткової довгострокової дебіторської заборгованості містять пропозиції щодо визначення ставки дисконтування. На практиці можливе обрання наступних ставок:

- ринкову ставку відсотка, яка використовується в операціях з аналогічними активами. Про рівень ринкових ставок у певний період свідчать також статистичні дані банків оприлюднені на офіційному вебсайті НБУ;

- ставку відсотка на можливі позики, які може отримати конкретне підприємство;

- ставки, які визначаються на основі безризикової ставки, скоригованої на ризику, пов'язані з такою заборгованістю. У якості безризикової ставки може бути використана ставка дохідності за облігаціями внутрішнього державного займу, ставка відсотка за інвестиціями або банківськими депозитами на аналогічний термін і на аналогічних умовах;

- ставку, розраховану за методом середньозваженої вартості капіталу підприємства. Така ставка показує середню дохідність, якої очікують власники (інвестори) підприємства, вкладаючи в нього кошти.

Розглянуті ставки постійно змінюються. В разі суттєвої зміни ставки варто провести уточнення оцінки теперішньої вартості заборгованості та відповідні коригування.

✓ Наступною важливою організаційною складовою дисконтування є визначення відповідальної особи та організація її якісної роботи. Цією особою може бути бухгалтер, головний бухгалтер, заступник керівника або, навіть,

комісія. Для якісної організації роботи з правильності оцінки дебіторської заборгованості, ведення її обліку, вчасного подання якісної звітності підприємству необхідно періодично проводити перепідготовку відповідальних осіб та відслідковувати всі зміни в частині чинного законодавства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як бачимо, організаційно-методичне забезпечення дисконтування дебіторської заборгованості потребує подальшого удосконалення.

Зважаючи на необхідність застосування правил дисконтування, в тому чи іншому об'ємі, як підприємствам, що ведуть обліку за МСФЗ, так і за П(С)БО, необхідно детально проаналізувати всі поточні та потенційні операції на предмет необхідності дисконтування, а також розробити документальне забезпечення щодо застосування будь-яких облікових оцінок

Ставка дисконтування – це один з ключових факторів в теорії дисконтування, тому значну увагу варто приділити саме визначенню цієї ставки. При цьому, у кожному конкретному випадку, її значення може бути різним.

Методика визначення теперішньої вартості дебіторської заборгованості має бути зафіксована в наказі про облікову політику.

Список використаних джерел:

1. Гладій І.О., Фірсова Л.А. Проблематика обліку дебіторської заборгованості. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Economics/7_84494.doc.htm. (дата звернення: 30.05.2021 р.).

2. Трало І. М. Бухгалтерський облік та аналіз дисконтованої довгострокової дебіторської заборгованості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 ; Держ. ун-т «Житомир. політехніка». Житомир, 2020. 20 с.

3. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку. Наказ Міністерства Фінансів України від 16 вересня 2019 р. № 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1065-19#Text> (дата звернення: 15.06.2021 р.).

4. Трало І. М. Дисконтування дебіторської заборгованості в обліковій політиці підприємства. *Економіка, управління та адміністрування*, (1(91), 154–159. [https://doi.org/10.26642/ema-2020-1\(91\)-154-159](https://doi.org/10.26642/ema-2020-1(91)-154-159). (дата звернення: 10.06.2021 р.).

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». Наказ Міністерства Фінансів України від 08 жовтня 1999 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (дата звернення: 18.05.2021 р.).

6. Фартушняк О. В. Ідентифікація та оцінка дебіторської та кредиторської заборгованостей для дисконтування / О. В. Фартушняк, Н. С. Пасенко // *Економічні науки*. - 2021. - Вип. 1 (31). - С. 146 – 150.

7. Щодо ставки дисконтування довгострокової дебіторської заборгованості та довгострокових зобов'язань: інформаційне повідомлення Міністерства фінансів України від 21.07.2020 р. URL: mof.gov.ua/storage/files/Інформаційне_20повідомлення_1.pdf (дата звернення: 18.05.2021 р.).

УДК 336.1

Інна Копчикова,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7752-1603>

ResearcherID [N-1740-2016](https://orcid.org/0000-0001-7752-1603)

ПРОЦЕДУРИ ТА ПРИЙОМИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ФІНАНСУВАННЯ УСТАНОВИ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ

У статті визначено необхідність удосконалення державного фінансового контролю як суттєвого чинника реалізації фінансово-бюджетної політики держави та її економічного розвитку, визначено ключові недоліки його функціонування.

Ключові слова: бюджетна установа, фінансування установи державного сектору, державний фінансовий контроль, внутрішній контроль.

Постановка проблеми. Економічні реформи, які відбуваються в Україні, диктують необхідність посилення контролю над раціональним та ефективним витрачанням фінансових ресурсів бюджетних установ [4].

В умовах ринкових трансформацій бюджетне фінансування є одним із найважливіших регуляторів соціально-економічних процесів у суспільстві. Його метою було і буде забезпечення соціальних та економічних потреб держави відповідно до закріплених за нею у Конституції України функцій, а також вплив на різні напрями розвитку економіки, соціально-культурної сфери, соціального захисту населення [1].

Проблема фінансування установ державного сектору завжди була предметом дослідження багатьох учених. Слід зазначити, що вагомий внесок у розробку питань бюджетної політики та основи бюджетного фінансування установ державного сектору зробили такі дослідники: М. Білик, Т. Боголіб, Н. Верхоглядова, К. Ізмайлова, О. Кононенко, М. Лучко, Н. Нестеренко, А. Поддєрьогін, С. Салига, В. Сопко, Н. Сушко, О. Чечуліна, В. Швець, Н. Шморгун, Н. Хорунжак та інші.

Метою статті є обґрунтування теоретичних аспектів сучасного стану державного фінансового контролю фінансування установ державного сектору.

Виклад основного матеріалу. До однієї з важливих управлінських функцій належить функція контролю. Ефективність роботи органів виконавчої влади і місцевого самоврядування значною мірою залежить від належної організації контролю за виконанням законів, рішень, розпоряджень та інших документів. Систематичний контроль є необхідною умовою виявлення та усунення недоліків у діяльності об'єктів управління та причин, що їх породжують.

Необхідність організації внутрішнього контролю в бюджетних установах не викликає сумніву не тільки через законодавчо закріплену необхідність реалізації Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, але й через усвідомлення потреби в здійсненні ефективного внутрішнього контролю за витрачанням бюджетних коштів [2].

Основною метою державного фінансового контролю є виявлення, попередження та недопущення фінансово-бюджетних порушень.

Функціонування ефективної, якісної та прозорої системи державного фінансового контролю значно підвищує рівень довіри до держави як власних громадян, так і зарубіжної спільноти, а також створює необхідні умови для розвитку бізнесу, економічного зростання країни, формування сприятливого інвестиційного клімату тощо [5].

Внутрішній фінансовий контроль, який здійснюється на всіх стадіях бюджетного процесу, повинен забезпечувати:

- 1) постійну оцінку достатності та відповідності діяльності установи державного сектору вимогам внутрішнього фінансового контролю;
- 2) оцінку діяльності на відповідність результатів встановленим завданням та планам;
- 3) інформування безпосередньо керівника установи державного сектору про результати кожної перевірки (оцінки, розслідування, вивчення чи ревізії), проведеної підрозділом внутрішнього фінансового контролю;

Керівник установи державного сектору відповідає за організацію ефективної системи внутрішнього контролю за фінансовою та господарською діяльністю цієї установи з урахуванням:

- 1) положень Бюджетного кодексу та інших нормативно-правових актів;
- 2) вимог цілеспрямованого, ефективного і економного управління функціями кожного структурного підрозділу, правильного розмежування функціональних обов'язків;
- 3) правил бухгалтерського обліку та контролю щодо активів, пасивів, доходів та видатків бюджетної установи;
- 4) забезпечення відповідності діяльності установи державного сектору вимогам внутрішнього фінансового контролю.

Забезпечення ефективності використання бюджетних коштів обумовлює необхідність посилення державного фінансового контролю. В державному регулюванні бюджетного фінансування посилюється роль фінансового

контролю та змінюється його спрямованість з перевірки і оцінки кінцевих результатів фінансово-господарської діяльності на попередження правопорушень чинного законодавства.

Недоліки системи державного фінансового контролю в Україні можна розділити на три групи.

Перша група - недоліки в правовій системі

1. Відсутність законодавчих рішень щодо формування в державі цілісної системи державного фінансового контролю. Зокрема, закони не вказують:

- загальної процедури державного фінансового контролю;
- переліку органів і суб'єктів, яким делеговано право на його здійснення;
- статус, функції та повноваження спеціалізованих органів та підрозділів державного фінансового контролю, їх взаємозв'язок та відповідальність;
- повноваження вищих органів державної влади в системі державного фінансового контролю;
- єдиного методологічного забезпечення державного фінансового контролю в частині встановлення системи економічних показників, які відображають стан фінансової дисципліни, та методики їх розрахунку;
- механізму внутрішнього контролю дотримання чинного законодавства в системі державного фінансового контролю.

2. Недотримання норм чинного законодавства у сфері державного фінансового контролю.

3. Недотримання відповідних положень закону про відповідне співробітництво між аудитом державних фінансів, що покращує дублювання та дублювання роботи.

4. Недотримання та порушення правил і принципів бюджету та податкового законодавства учасників економічних та фінансових відносин.

Друга група недоліки організаційного характеру

1. Відсутність чіткого переліку органів, на яких покладено здійснення в Україні державного фінансового контролю, та їх повноважень.

2. Недостатня увага контрольним діям, які забезпечують профілактичну функцію контролю.

3. Дублювання та паралелізм у роботі контролюючих органів різних рівнів, надмірне перевантаження деяких об'єктів ревізіями та перевітками.

4. Відстороненість органів державного фінансового контролю від розробки, обговорення і прийняття організаційно-правових заходів щодо недопущення фінансових порушень.

5. Недостатня робота з громадськістю по роз'ясненню завдань державного фінансового контролю і з забезпечення усунення допущених порушень; невизначеність всіх сфер державного фінансового контролю.

6. Недостатнє застосування в контрольно-ревізійній роботі методик, спрямованих на визначення ефективності використання державних фінансових ресурсів.

7. Порушення прав підконтрольних суб'єктів; порядку та процедур проведення державних закупівель; процедур розподілу бюджетних коштів між бюджетами та фондами різних рівнів.

8. Нераціональне управління державними коштами та майном.

9. Відсутня належна відповідальність посадових осіб за порушення законів, норм, правил та відповідне відшкодування втрачених ресурсів.

Третя група недоліки методологічного характеру та кадрового потенціалу

1. Відсутність методологічного забезпечення основних форм фінансового контролю (специфічних процедурних стандартів).

2. Невідповідність основним принципам систем державного фінансового контролю провідних країн Європи.

3. Відсутність єдиної інформаційної та методологічної бази державного фінансового контролю.

4. Відсутність відповідності попереднього, поточного та наступного контролю.

5. Неукомплектованість контролюючих органів кваліфікованими кадрами.

6. Відсутність належного рівня організації професійної підготовки та перепідготовки кадрів.

Щоб покращити державний фінансовий контроль, необхідно підвищити рівень його ефективності. Це можна зробити за допомогою наступних кроків:

- розробки єдиних концептуальних основ організації державного фінансового контролю, стандартизації форм та методів контролю;

- прийняття стандартів державного фінансового контролю для створення ефективного механізму боротьби з правопорушеннями та зловживаннями при використанні державних бюджетних коштів;

- оптимізації організаційної структури, роз'яснення та делімітація функцій органів державного фінансового контролю;

- дотримання міжнародних принципів фінансового контролю на національному та регіональному рівнях, адаптація системи державного фінансового контролю до європейських вимог;

- запровадження превентивних форм державного фінансового контролю у роботі контрольних органів;

- удосконалення системи державного фінансового контролю (підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації персоналу відповідно до нових вимог та методів кваліфікації);

- удосконалення матеріально-технічного, науково-інформаційного та аналітичного забезпечення функціонування системи державного фінансового контролю;

- організація роботи з внутрішнього аудиту в установах державного сектору та організаціях, місцевих органах виконавчої влади;

- підвищити відповідальність керівників на всіх рівнях державного управління та чітко визначити межі законодавства;

- створення єдиної бази даних інформації та автоматизованого аналізу у сфері державного фінансового контролю з можливістю її використання на місцевому рівні;

- використання підходу, що ґрунтується на оцінці ризику, під час вибору об'єктів аудиту серед підприємств, установ державного сектору, організацій із використанням бюджетних коштів або державного майна.

Важливою вимогою для побудови сучасної системи державного фінансового контролю на всіх рівнях управлінського контролю є забезпечення чіткої співпраці та координації зусиль всіх учасників фіскальних відносин для вирішення завдань державного фінансового контролю. Сучасна система державного фінансового контролю повинна бути розроблена таким чином, щоб вона могла бути швидко та ефективно адаптована до вирішення нових викликів та завдань [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що фінансування діяльності установ державного сектору є не лише одним із найважливіших факторів впливу соціально-економічних процесів у суспільстві, але й інструментом забезпечення ефективного виконання державою її основних функцій та завдань. Дія даного інструменту виступає у вигляді видатків бюджету, які є фінансовим індикатором держави, сутність якого полягає, передусім, у розподілі фінансових ресурсів залежно від визначених стратегічних і тактичних цілей розвитку суспільства. Видатки з державного бюджету є необхідними для існування бюджетних установ, тому ефективне функціонування таких організацій можливе лише за чітко налагодженого фінансового механізму, система якого потребує подальшого вдосконалення [3].

Список використаних джерел:

1. Дем'янишин В. Бюджетне фінансування та його особливості в сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 2 (11). С.34-48.
2. Дікань Л. В. Організація внутрішнього контролю в бюджетній установі: прикладний аспект питання. *Бізнес-Інформ*. 2013. №10. С. 296-301.
3. Західна О. Р., Сподарик Т. І. Основи фінансування бюджетних установ *Бізнес-Інформ*. 2019. № 12. С. 332-337.
4. Откаленко О.М. Впровадження внутрішнього контролю у вищих навчальних закладах державного сектору. *Економіка та суспільство*. 2017. № 11. С. 541-545
5. Романів Є.М., Долбнева Д.В. Необхідність та напрями удосконалення системи державного фінансового контролю в Україні як вимога сьогодення. *ScienceRise*. 2016. № 2(1). С. 35-38.

Наталія Коцеруба,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5161-318X>

ResearcherID [AAC-1171-2020](https://orcid.org/0000-0001-5161-318X)

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено значення рентабельності, як відносного показника ефективності діяльності. Окреслено особливості формування системи внутрішнього контролю на підприємстві. Проаналізовано процедури аналізу та аудиту рентабельності та вивчено необхідність їх застосування.

Ключові слова: *аудит, прибуток, рентабельність підприємства, внутрішній контроль, аудиторські процедури.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах ринкової економіки трудові відносини - один із найскладніших аспектів роботи підприємства. Набагато простіше впоратися з технічними і технологічними недоліками, ніж розв'язувати конфліктні ситуації, які виникли в колективі, де потрібно враховувати індивідуальні інтереси, психологічні аспекти. Тому формування трудового колективу є пріоритетним завданням, що стоїть перед підприємцем.

Розробку питань теорії та методології визначення, аналізу та аудиту трудових ресурсів та ефективності їх використання ґрунтовно досліджували вітчизняні вчені Ф. Ф. Бутинець, Л. С. Шевченко, Л. В. Мішковець, О. А. Грішнова, А. В. Линенко, Н. В. Кальєніна, І. О. Чаюн, Г. М. Богославець, Н. С. Довгаль, Л. Л. Стасюк, І. Ю. Бондар, О. О. Гетьман, В. М. Шаповал, О. С. Іванілов, М. О. Никонович, К. О. Редько, О. Ю. Редько, В. В. Немченко та ін.

Мета статті. Діагностика трудових ресурсів підприємства має велике значення, оскільки саме від їх ефективного використання залежить успіх діяльності суб'єкта господарювання. Достатня забезпеченість підприємств необхідними трудовими ресурсами, їх раціональне використання, високий рівень продуктивності сприяє збільшенню обсягів продукції та підвищенню ефективності виробництва.

Виклад основного матеріалу. Завдання аналізу трудових ресурсів: вивчення та оцінка забезпеченості підприємства і його структурних підрозділів персоналом загалом, а також за категоріями і професіями; дослідження показників руху та плинності кадрів; оцінка за правильним і ефективним використанням трудових ресурсів; дослідження та оцінка трудомісткості продукції; дослідження та оцінка продуктивності праці; оцінка фонду заробітної плати та ефективності його використання; виявлення резервів підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

Трудові ресурси є важливим напрямом аналізу діяльності будь-якого підприємства. Традиційні методичні положення, які використовують аналітики на українських підприємствах, часто зводяться до таких етапів аналізу, як: аналіз наявності та складу трудових ресурсів, аналіз руху та показників плинності кадрів; аналіз ефективності використання та аналіз фонду оплати праці. Однак такий підхід не узгоджується ні з досягненнями сучасної науки, ні з досвідом проведення аналізу на зарубіжних підприємствах [2, с. 36-37].

Методика аналізу результатів діяльності підприємства повинна постійно розвиватись і забезпечувати формування інформаційної бази, адекватної потребам управління. Серед основних чинників, які визначають доцільність удосконалення методики аналізу трудових ресурсів, слід зазначити такі.

По-перше, відбувається зміна ролі трудових ресурсів у розвитку підприємства, що супроводжується зміною понятійного апарату. Доцільніше розглядати та досліджувати результативність персоналу, адже від працівників у сучасних умовах роботодавець прагне отримати значно більший результат, ніж просте виконання поставлених завдань. Ініціативність, креативність, комплексне бачення проблем, підтримка перетворень, саморозвиток тощо — ось далеко не повний перелік характеристик робочої сили в сучасних умовах. Відповідно поняття «персонал» є значно ширшим, аніж поняття «трудові ресурси». Змінюється концепція управління персоналом, а отже, і масштаби аналізу повинні змінитись [3, с. 47].

По-друге, розвиток економічної теоретичної науки, перш за все менеджменту, що суттєво впливає на вдосконалення аналізу господарської діяльності. Загалом відбувається ускладнення завдань, які вирішують підприємства, і проблем, з якими стикається сучасний менеджмент, а це зумовило розвиток теорії самої науки. Теоретико-методичною основою для поглиблення методики аналізу пропонуємо використати ресурсну теорію, концепцію вимірювання досягнень, положення стратегічного менеджменту.

Діагностика трудових ресурсів проводиться за наступними напрямками: оцінка відповідності фактичної чисельності плану або штатному розкладу; вивчення структури чисельності працівників; вивчення якісного складу працівників; вивчення динаміки чисельності; вивчення ефективності використання трудових ресурсів.

Чисельність і склад працівників характеризується наступними показниками:

– Обліковий склад працівників – до цього складу відносяться всі постійні працівники і тимчасові, найняті на термін від 1 до 5 днів які виконують роботу, що відноситься до основної діяльності підприємства.

– Середньооблікова чисельність, яка розраховується за рік:

$$\text{Ч} = \frac{\sum \text{середньомісячних показників за квартал}}{12} \quad (1)$$

– Структура робочої сили – характеризується питомою вагою, у %.

Для характеристики руху робочої сили розраховують і аналізують динаміку таких показників [33, с. 131]:

– Коефіцієнт обороту робочої сили:

$$\text{Коб} = \frac{\text{Кількість прийнятих} + \text{кількість звільнених за звітний період}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}; \quad (2)$$

– Коефіцієнт обороту з приймання працівників (Кпр):

$$\text{Кпр} = \frac{\text{Кількість прийнятого на роботу персоналу}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}; \quad (3)$$

– Коефіцієнт обороту з вибуття (Кв):

$$\text{Кв} = \frac{\text{Кількість працівників, що звільнилась}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}; \quad (4)$$

– Коефіцієнт плинності кадрів (Кпк):

$$K_{пк} = \frac{\text{Кількість працівників, яких звільнено за власним бажанням і за порушення трудової дисципліни}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}; \quad (5)$$

– Коефіцієнт постійності складу персоналу підприємства (Кпс):

$$K_{пс} = \frac{\text{Кількість працівників, які пропрацювали весь рік}}{\text{Середньооблікова чисельність персоналу}}; \quad (6)$$

Основною проведення аналізу кадрового потенціалу підприємства, що й визначає напрями удосконалення методики, повинні стати такі принципи: комплексності, інтегрованості, стратегічної орієнтації, пріоритетності [5].

Оскільки розвиток підприємства визначається компетентністю, професійністю, ініціативністю персоналу, то все частіше саме його професійне зростання, соціальна захищеність є основою високопродуктивної, відданої та ініціативної праці.

Саме тому, на нашу думку, такі етапи аналізу, як аналіз витрат на створення позитивного робочого середовища, аналіз заходів підприємства щодо розвитку компетенцій персоналу, аналіз соціальної відповідальності підприємства, повинні стати складовою дослідження персоналу.

Створення сприятливих умов для високоефективної праці на практиці означає фінансування витрат на безпеку, технічне оснащення, поліпшення житлових умов, розвиток соціальної інфраструктури. Ці витрати є пасивними щодо впливу на продуктивність праці, однак саме вони підвищують рівень лояльності та відданості працівників підприємству [1, с. 112].

В умовах нестійкого функціонування потреба підприємства в робочій силі також змінюється, а тому система формування персоналу потребує підвищеного рівня інформаційного забезпечення щодо професійної структури, вимог до кваліфікаційних навичок, на формування яких підприємства намагаються впливати через співпрацю з університетами.

Соціальна політика окремих підприємств є складовою соціально-трудова відносин у регіоні та в державі, а тому належить до стратегічних завдань розвитку підприємства. За всіма окресленими напрямками можна систематизувати показники, які представлено в табл. 1

Таблиця 1 – Систематизовані показники аналізу використання кадрових ресурсів на підприємствах [4, с.385]

Пропоновані етапи аналізу	Показники
Аналіз витрат на створення позитивного робочого середовища	- витрати на поліпшення умов праці та безпеку робочих місць; - витрати на житло; - витрати на розвиток соціальної інфраструктури; - рівень лояльності працівників (шляхом анкетування)
Аналіз політики щодо формування персоналу	- вікова і професійна структура прийнятого персоналу під-ства; - витрати на підготовку студентів, які проходять практику і працевлаштовуються на підприємстві; - витрати на профорієнтацію
Аналіз заходів підприємства щодо розвитку компетенцій персоналу	- витрати на підвищення кваліфікації персоналу і навчання; - чисельність співробітників, охоплених програмами розвитку; - структурні характеристики навчання в розрізі видів навчання; - середні витрати на навчання з розрахунку на 1 працівника; - витрати на мотивацію та утримання висококваліфікованого персоналу; - чисельність персоналу, що охопчений програмами підвищення кваліфікації
Аналіз системи мотивації праці	- витрати на матеріальне заохочення і допомогу; - поширення системи грейдів (прив'язка заробітної плати до грейдів попередньої оцінки рівня значимості посади)
Аналіз соціальної відповідальності підприємства	- витрати на заохочення участі в корпоративних заходах; - витрати на соціальні заходи (оздоровлення, медичне страхування, недержавне пенсійне забезпечення, тощо)

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підприємства повинні більше бути зорієнтовані на створення робочих місць, де людські ресурси з різноманітними можливостями та цінностями можуть процвітати, тому кожна людина може досягти позитивної самореалізації. Ускладнення завдань, які стоять перед підприємствами, зумовлює потреби в розширенні інформаційної бази аналізу різноманітних аспектів діяльності, а тому аналіз трудових ресурсів, поглиблений за рахунок запропонованих етапів, дозволить суттєво підвищити рівень інформаційного забезпечення кадрової політики. Також подальших досліджень потребують питання мотивації праці різних категорій працівників.

Список використаних джерел:

1. Кальєніна Н. В. Сутність категорії «трудоий потенціал підприємств». *Держава та регіони. Економіка підприємства*. 2008. № 3. С. 111-115.
2. Касич А. О., Черняхівська М. В., Мірошніченко А. М. Сучасні методичні підходи до аналізу використання персоналу підприємства. *Фінансовий простір*. 2018. № 3 (31). С. 35-40.
3. Мішковець Л. В. Фактори формування та розвитку трудового потенціалу підприємств АПК Одеської області. *Економіка харчової промисловості*. 2010. № 1(5). С. 46-49.
4. Покиньчерета В. В. Обліково-аналітична інформація в управлінні трудовими ресурсами підприємства. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: збірник наукових праць IV Міжнародної науково-практичної конференції 18-20 травня 2016 р. Вінниця, 2016. № Ч. 1. С. 382–392.*
5. Полякова К.Ф. Поняття трудових ресурсів та їх аналіз на ПАТ «Вінницяобленерго» / К. Ф. Полякова, Г. В. Даценко. *Вісник студентського наукового товариства «Ватра» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2019. Вип. . С.87.

УДК 657.1.012

Ірина Крупельницька,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2487-3362>

ResearcherID [N-1874-2016](https://orcid.org/0000-0002-2487-3362)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ, ОЦІНКИ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ І АУДИТІ

Розглядається сучасний засіб віртуальних розрахунків та накопичень – біткоїн, як нематеріальний цифровий актив (НЦА). Аналіз попиту та пропозиції на НЦА. Формування вартісної оцінки НЦА. Нормативно-правове регулювання і визнання в обліку НЦА.

Ключові слова: криптовалюта, криптоактиви, біткойн, нематеріальний цифровий актив, облік НЦА, документування НЦА.

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік підпорядковується досить суворій системі регулювання та зосереджується на діяльності відповідно до чинного законодавства з дотриманням певних правил та принципів, викладених у міжнародних або національних стандартах бухгалтерського обліку. Відсутність відповідної законодавчої бази, настанов та стандартів бухгалтерських методичних органів не допомагає віртуальній електронній економіці вийти з тіні, і вона все ще залишається невидимою для бухгалтерії. Незважаючи на зростаючий ринковий попит на бухгалтерський облік, офіційний документ досі не прийнятий. Тому стан криптовалют як потенційних об'єктів системи бухгалтерського обліку та звітності залишається абсолютно невизначеним. Хоча питання криптовалют у системі бухгалтерського обліку та звітності вивчені недостатньо, але ці та пов'язані з ними питання цифрових грошей, криптовалюти присвячені публікації таких іноземних та вітчизняних вчених таких зарубіжних і вітчизняних учених, як: Х. Бірмен, Г. Велш Д. Блейк, Ф. Вуд, Д. Киріякудіс, М. Метью, Дж. Мазер, С. Накамото, Б. Нідлз, Р. Рассел, А. Зубков, В. Костюченко, О. Новак, О. Петрук, А. С. Стовпова, В. Фостолович, Т. Яцик та ін.

З позицій бухгалтерської науки криптоактиви – потенційний об'єкт для обліку. Біткойн, одна з найбільш відомих криптовалют, приголомшила світ останнім часом своїм різким зростанням і різким падінням. Хоча більшість торгової активності обмежується фізичними особами та деякими спекулятивними фондами, не дивно, якщо біткойн починає з'являтися на балансах компаній. Як слід ставитися до біткоїнів з точки зору бухгалтерського обліку? Це нематеріальний актив, грошовий засіб чи щось інше?

Мета статті є дослідити характерні особливості кріптоактивів, частково систематизувати кореспонденцію в рамках визначеного поняття, що чітко охарактеризовано обліковою політикою та зясувати особливості аудиту операцій з кріптовалютою.

Виклад основного матеріалу. Криптовалюти мають характерні ознаки для бухгалтерських цілей. Як правило, інвестори фіксують свої інвестиції в криптовалюті як актив, оскільки це ресурс, контрольований ними, і інвестори можуть отримати майбутні економічні вигоди від споживання або реалізації криптовалют. Криптовалюти, які зазвичай відносяться до криптовалют та пов'язаних з ними активів, мають різні умови. Деякі криптовалюти дають право власникам отримувати товари або послуги після їх викупу, а інші можуть дозволити власникам торгувати криптовалютами в Інтернеті за допомогою призначеної платформи.

Криптовалюти можуть демонструвати певні характеристики активів, які належать до різних класів рахунків бухгалтерського обліку. Для трактування «крипто» розглядають доцільність застосування наведених нижче стандартів щодо обліку різних класів активів, зокрема:

- грошові кошти (МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів»; МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»);
- негрошові фінансові активи (МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»);
- інвестиційна нерухомість (МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість»);
- нематеріальні активи (МСБО 38 «Нематеріальні активи»);
- запаси (МСБО 2 «Запаси»).

Бухгалтерська обробка криптовалютів багато в чому залежить від мети утримання криптовалютів. Мета може відрізнятися для різних сторін. Наприклад, емітент криптовалюти, який створив криптовалюту своїми зусиллями, може переглядати свою криптовалюту, створену як запас. Після випуску власники криптовалютів, які використовують ці активи як валюту для купівлі товарів або послуг, або для торгівлі, можуть розглядати їх як готівку.

Криптовалюти в основному використовуються як засіб обміну товарами та послугами, певною мірою як валюта. На відміну від перехідних валют, криптовалюти не випускаються і не підтримуються будь-яким урядом і не включають центральне сховище або центральний банк; таким чином, вони не визнаються законним тендером (фіатними грошима). Як наслідок, криптовалюти не розглядаються як грошові кошти.

Дотримуючись офіційних рекомендацій Ради з МСБО, думки провідних економістів та порад великої четвірки, кріптовалюти в більшості відносять до нематеріальних активів. Хоча відкритим залишається питання нарахування зносу на такий нематеріальний актив.

Відповідно до Міжнародний стандарту бухгалтерського обліку 38 (IAS 38) «Нематеріальні активи», нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований. Мають виконуватися наступні критерії: можливість ідентифікації, контроль над ресурсом та існування майбутніх економічних вигід. Слід зазначити, що суб'єкт господарювання контролює актив, якщо він має повноваження отримувати майбутні економічні вигоди, що надходять від основного ресурсу, та обмежувати доступ інших до цих вигід. Так, майбутні економічні вигоди можна отримати від знання ринку та технічних знань. Здатність суб'єкта господарювання контролювати майбутні економічні вигоди від нематеріального активу, як правило, виходить з юридичних прав, які можна забезпечити в судовому порядку, однак, на сьогодні в Україні зазначений критерій контролю не виконується, тому класифікувати кріптовалюту, як нематеріальний актив виходить недоцільно. Але разом з тим провідна аудиторська компанія пропонує типові кореспонденції, за умов чітко сформованої облікової політики визнання кріптовалюту підприємством.

Таблиця 1 - Типові проводки з бухгалтерського обліку кріпто активів

№	Зміст	Дебет	Кредит
1	Видобуток кріпто активу	154	117, 66, 65
2	1) Купівля кріптоактиву за грошові кошти 2) Оприбуткування кріптоактиву 3) Перераховано кошти за кріпто актив	154 128 «Кріптоактив» 631	631 154 301
3	1) Придбання віртуальної валюти на криптобіржі 2) Оприбуткування кріптоактиву 3) Перераховано коштів за кріптоактив	154 128 «Кріптоактив» 68	68 154 311

Продовження таблиці 1

4	Втрата криптоактивів у результаті хакерської атаки	97	128 «Криптоактив»
5	1) Придбання товарів у постачальника 2) Розрахунок криптоактивами за отримані товари	28 631	631 128 «Криптоактив»

Цікавим моментом є визначення вартості кріптовалюти. Отже, фактично її можна оцінювати за ринковою ціною, за ціною історичної вартості і по собівартості на основі фактично понесених витрат. Розглянемо приклад формування фактичної собівартості виробника та порівняємо із фактичною вартістю продавця кріптовалюти. Для цього оговоримо, що справедлива вартість - це ринкова вартість кріптовалюти на біржі, історична (фактична) вартість – це вартість придбання.

На виробництво біткоїнів (майнінг необхідне використання потужних комп'ютерів (серверів) та багато електроенергії). Наприклад, на створення блоку (насьогодні приблизно 14,6 біткоїнів, що становить десь 501072\$ станом на 25 червня 2021 р.) необхідно 183 МВт. У середньому 1КВт в Україні коштує населенню 1,68 грн. даний блок обійшовся в 307440 грн ($=183 \times 1,68 \times 1000$) або приблизно 11221\$ (по курсу 27,40 грн/1\$).

Постає питання про підрахунок бухгалтерської собівартості цього "видобутку", бо електроенергія — це ще не все, є амортизація обладнання та можлива робота обслуговуючого персоналу, якщо говорити про офіційність. Виходить, що у визнанні біткоїна як об'єкта бухгалтерського обліку постають питання підтвердження його контрольованості як активу.

Незважаючи на численні переваги, у цифрових грошей є ряд недоліків. Природно вони властиві всім фінансовим ринкам, але в разі використання кріптовалютні ризики подвоюються через специфічні особливості. Тому основними проблемами аудиту криптоактивів є:

- Відсутність законодавчої бази і юридичні ризики;
- Проблема оподаткування крипто валюти;
- Високий рівень волативності (нестабільності).

Зазначені проблеми суттєво розширюють коло комерційних ризиків, серед яких на особливу увагу заслуговують:

- Відсутність гарантій на відшкодування збитків;
- Можливість банкрутства;
- Хакерські атаки.

Якщо аналізувати досвід зарубіжних країн, операціями з кріптовалютою для юридичних осіб здебільшого є придбання як інвестиційного активу — джерело зростання вартості капіталу й отримання прибутку на спекулятивних операціях.

Відповідно, завдання аудиту передбачає: оцінити фактичний протокол блокчейна, що використовується, визначити чи операції здійснюються вручну, чи виконуються автоматично за допомогою смарт-контракту; оцінити ризики для нинішніх і потенційних стекхолдерів від здійснення суб'єктом операцій з крипто активами.

Базуючись на досвід та поради провідних аудиторських фірм, можна застосовувати наступні процедури аудиту:

- Визначити, як реєструються біткойн-гаманці (наприклад, електронна пошта компанії або приватна пошта).
- Визначити, хто володіє обліковими даними для доступу до гаманця (ідентифікатор гаманця, пароль, доступ до зареєстрованого листа, відновлення пароля, авторизація транзакцій і т. д.).
- Перевірити підтвердження реєстрації в сховище біткойнів або кріптовалюти або на обмінній платформі.
- Отримати скріншот друку ідентифікатора гаманця (ID) за кілька різних дат (наприклад, під час проміжного тестування, протягом і на кінець року).
- Попросити клієнта переказати невелику суму між своїми гаманцями або гаманцями, які створені для цієї мети, щоб підтвердити контроль над гаманцем.

Важливо розуміти, що аудитор не оцінюють програму кібербезпеки клієнта. Однак, вони несуть відповідальність за оцінку ризику суттєвого викривлення, включно з ризиками несанкціонованого доступу до ІТ-систем і

даних, пов'язаних з фінансовою звітністю, а також за оцінку потенційного впливу кібер-інциденту та відображення цієї можливості і його наслідків у фінансових звітах.

Суб'єкти господарювання, які працюють з криптоактивами, повинні усвідомлювати відповідальність за контроль над власним середовищем, оцінювати та реагувати на нові ризики у своїх процесах, пов'язані з блокчейнтехнологіями, а також з належною ретельністю й аналізом здійснювати заходи для забезпечення того, щоб відповідними засобами контролю володіла сервісна організація.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розпочалась професійна та наукова дискусія щодо бухгалтерського обліку криптовалют, і методичні бухгалтерські організації та регуляторні органи активно досліджують цю сферу, яка терміново потребує інституціоналізації. Зі збільшенням інтересу до криптоіндустрії зростатиме і кількість посередників, зацікавлених у купівлі, продажу та утриманні цих активів. Це підвищує важливість впровадження розумних принципів бухгалтерського обліку та забезпечення їх послідовного застосування до таких операцій, а також адекватного розкриття інформації у фінансовій звітності для інформування користувачів про товари чи послуги, певний тип активів та точного рішення щодо оцінки на основі професійного судження чи пошуку кваліфікована допомога фахівців. Можливо, доведеться розглянути інформацію з багатьох джерел, щоб визначити справедливу вартість утриманої криптовалюти. Безперечно, кожен криптоактив повинен розглядатися відповідно до його конкретних характеристик.

Список використаних джерел:

1. Національний Банк України URL:<https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini>.
2. 19 декабря состоится запуск фьючерсных контрактов на BRENT и BITCOIN (Fin.Org.UA) URL: <http://www.fin.org.ua/news/1223260>
3. Nakamoto, Satoshi (24 May 2009). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System URL:<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

4. Податковий

кодекс

України

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

5. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini>

6. П(С)БО

8

"Нематеріальні

активи"

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>

7. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку нематеріальних активів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1327201-09>

8. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>

УДК 657

Олена Кудирко,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5090-1208>

ResearcherID [B-7012-2018](https://orcid.org/0000-0002-5090-1208)

АНАЛІЗ ТОВАРНИХ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО БІЗНЕСУ

В статті обґрунтовано актуальність аналізу товарних запасів. Вказано на вагомість використання методичних прийомів аналізу з урахуванням специфіки об'єкта аналізу. Надано основні методи здійснення аналізу товарних запасів з метою встановлення ефективності та обґрунтованості системи управління товарними запасами.

Ключові слова: *аналіз, товарні операції, товарні запаси, фармацевтична галузь.*

Постановка проблеми. Основними операціями, що притаманні підприємствам торгівлі є операції пов'язані із товарними запасами. Товарні запаси є важливою частиною економічної діяльності торговельних підприємств.

Якісно проведений аналіз товарних запасів дозволить визначити співвідношення між доходами та витратами на придбання запасів, виявити зміни в тенденціях по товарних запасах, встановити запаси високого та низького попиту, що дозволить у майбутньому приймати обґрунтовані рішення для здійснення ефективної діяльності підприємств.

Розвиток фармацевтичної галузі неможливий без такої її складової частини, як торгівля, яка є активним учасником фармацевтичного ринку та сполучною ланкою між виробниками і споживачами лікарських засобів. У сучасних умовах господарювання фармацевтична галузь характеризується все більшим ускладненням структури, зумовленим розширенням масштабів діяльності, ростом обсягу фармацевтичної продукції, збільшенням числа структурних елементів. Одним із найважливіших напрямів підвищення ефективності діяльності фармацевтичної галузі стає вдосконалення управління товарними запасами, яке неможливе без попереднього ефективного їх аналізу.

Вивченням проблемних питань, пов'язаних із здійсненням аналізу товарних запасів підприємств займалось багато вітчизняних науковців, зокрема Лобачева І.Ф. [4], Жук О.С., Малиш Д.О. Методи аналізу різних економічних ризиків стосовно широкого спектру операцій розглядає Ткачук Г.О. Кошельок Г.В., Малишко В.С. присвятили публікації питанням методики факторного аналізу, та представили результати його апробації по відношенню до показника рентабельності власного капіталу підприємства [2, с.361].

Вивчаючи внесок вище зазначених науковців у розвиток даної проблеми, ми вирішили продовжити досліджувати проведення аналізу товарних запасів і приділили увагу саме фармацевтичній галузі.

Мета статті. Визначення особливостей здійснення аналізу товарних запасів, а також вивчення основних методів аналізу товарних запасів, що здійснюються на підприємствах торгівлі за допомогою аналітичних показників.

Виклад основного матеріалу. Аналіз товарних запасів підприємств торгівлі має вагомим значенням в системі управління даними ресурсами відповідних підприємств. Аналіз, як функція управління ґрунтується на даних

системи бухгалтерського обліку та зокрема кінцевого елемента функціонування даної системи – фінансовій звітності підприємства [1, с.18]. Одночасно, аналіз є складовою, в рамках якої формується інформаційне забезпечення системи управління товарними запасами підприємств торгівлі.

Метою аналізу товарних запасів підприємств торгівлі є встановлення ефективності та обґрунтованості системи управління товарними запасами.

В процесі аналізу товарних запасів підприємств торгівлі виконується ряд завдань, на реалізацію яких спрямовуються спеціальні методи аналізу. В складі даних завдань доцільно виділити наступні [4, с.71]:

1. Аналіз динаміки товарних запасів підприємства: основного активу, що використовується в рамках товарних операцій підприємств торгівлі. Основним показником цього завдання є абсолютне відхилення, яке можна визначати в порівнянні із попереднім роком або у порівнянні із першим роком досліджуваного проміжку періодів.

Додатне значення даних показників свідчатиме про зростання товарних запасів у наступному періоді порівняно із базовим, або попереднім. Від'ємне значення свідчатиме про скорочення товарних запасів підприємства у наступному періоді. Формування лише додатного приросту протягом всіх досліджуваних років свідчатиме про створення висхідної динаміки товарних запасів товариства, а формування лише від'ємного приросту – про створення спадної динаміки товарних запасів товариства.

В рамках аналізу динаміки товарних запасів можуть використовуватися також відносні вимірники, яким є відносне відхилення, що характеризує рівень приросту товарних запасів в порівнянні із попереднім роком або у порівнянні із першим роком досліджуваного проміжку періодів.

Додатне значення відносного приросту свідчить про формування позитивної динаміки у зміні товарних запасів підприємства, а від'ємне є характеристикою негативної динаміки.

Для підприємства, що планує розширювати обсяги своєї діяльності доцільно прагнути до підвищення рівня показників відносного приросту товарних запасів на підприємстві з урахуванням не лише кількісного, але й якісного збільшення.

2. Порівняльний аналіз динаміки товарних запасів із динамікою показників, що характеризують результати торгівельної діяльності та витратну складову, в складі якої товарні запаси на підприємствах торгівлі є найвагомим елементом.

Для проведення такого аналізу доцільно використати відносний приріст собівартості реалізованих запасів, що дозволить визначити на скільки пропорційно змінюється собівартість зміні величини товарних запасів та відносний приріст чистого доходу від реалізації товарів, що дозволить встановити наскільки формується рівень віддачі від реалізованих товарних ресурсів за рахунок інтенсивного та екстенсивного факторів.

Таким чином, перевищення темпів росту товарних запасів над собівартістю може свідчити про нагромадження товарних запасів, а протилежна ситуація може виступати підтвердженням реалізації залишкових товарних запасів із попереднього періоду, або нарощуванням накладних витрат підприємства.

Перевищення темпів росту товарних запасів над чистим доходом від реалізації може свідчити про суттєве нагромадження товарних запасів, неефективну цінову політику, а протилежна ситуація може виступати підтвердженням реалізації залишкових товарних запасів із попереднього періоду, а у випадку, якщо темп зростання собівартості також скорочується, то це може бути підтвердженням використання підприємством високих ставок націнок.

3. Аналіз рівномірності нагромадження товарних запасів підприємства, виявлення фактів формування неоптимальних резервів.

Для проведення такого аналізу доцільно проводити порівняння показників абсолютного приросту товарних запасів із плановими показниками. У випадку, якщо підприємство не використовує інструмент планування товарних запасів, то доцільно визначити середній показник фактичного ряду, який слід прийняти за оптимальний план приросту кожного року.

Для аналізу рівномірності розподілу приросту товарних запасів доцільно використовувати показник варіації, що визначається на основі методики розрахунку середнього квадратичного відхилення. Чим меншим є такий показник, тим більш рівномірно зростатимуть запаси на підприємстві. Суттєве значення показника відхилення буде свідчити про суттєву нерівномірність у прирості товарних запасів на підприємстві.

4. Проведення вертикального аналізу активів торговельного підприємства із визначенням частки товарних запасів у їх складі. Такий метод здійснюється із використанням вертикального, або структурного аналізу. Його суть полягає у визначенні питомої ваги товарних запасів у загальній досліджуваній сукупності, якою може виступати величина оборотних активів підприємства або загальна величина усіх активів.

Зростання частки товарних запасів у оборотних активах та в активах підприємства свідчатиме про переформатування структури активів в сторону зростання оборотного капіталу, що використовується в рамках операційної діяльності підприємства.

Зменшення частки товарних запасів у активах та оборотних активах підприємства при зростанні їх абсолютної величини свідчатиме про розширення торговельних площ підприємства, а при скороченні їх абсолютної величини – про переформатування діяльності підприємства, або скорочення її обсягів.

5. Визначення показників рентабельності товарних запасів, а також показників рентабельності реалізації підприємством торгівлі його товарних запасів з метою встановлення ефективності товарних операцій, що проводяться підприємством.

Для підприємств, що займаються торгівлею, в тому числі і фармацевтичні підприємства, позитивним є зростання показників рентабельності товарних запасів, що свідчить про підвищення рівня віддачі товарних запасів у величині чистого прибутку підприємства. Зростання показників рентабельності реалізації свідчить про зменшення витратної складової у діяльності підприємства за рахунок чого із одиниці чистого доходу формується вищий показник фінансового результату [3, с.89].

Отже, використання розглянутих нами основних методів та показників аналізу товарних запасів дозволить охопити всі завдання в рамках аналізу та визначити ефективність проведення товарних операцій на будь-яких підприємствах торгівлі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ефективність функціонування будь-яких підприємств, що займаються торгівлею, значно залежить від правильності здійснення обліку та проведення аналізу товарних запасів та управління ними. Адже від успішності цього процесу залежить рівень ліквідності та конкурентоспроможності підприємства.

Представлені нами основні методи аналізу товарних запасів допоможуть не тільки фармацевтичним, а й усім торговельним підприємствам проаналізувати та врегулювати свою діяльність, підвищити рентабельність та швидкість обертання вкладеного капіталу.

Список використаних джерел:

1. Копчикова І.В. Фактографічне забезпечення обліку та внутрішнього контролю товарних втрат торговельних мереж. *Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю* : зб. наук. пр. VII Всеукр. наук.-практ. Інтернет–конф., 27 берез. 2019 р.: у 2-х ч. Ч. I. Вінниця : ВРВ ВТЕІ КНТЕУ, 2019. С.18-21

2. Кошельок Г. В., Малишко В. С. Факторний аналіз рентабельності власного капіталу підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. Вип.7. С. 361 – 368.

3. Кудирко О.М. Аналітичне забезпечення товарних операцій підприємств торгівлі. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України*: зб. наук. пр. VIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 3 черв. 2020 р. Вінниця, 2020. Ч. 2. С. 89-97

4. Лобачева І.Ф. Економічний аналіз – передумова розробки стратегії управління товарооборотом підприємства. *Україна Подільський науковий вісник*. – Науки: економіка, педагогіка. – 2020. №3(15)_№4(16). – С. 71-78.

Наталія Левковець,

старший викладач кафедри «Фінанси, облік і аудит»

Національний транспортний університет

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5382-5418>

ResearcherID <https://publons.com/researcher/4518197/natalia-levkovets/>

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВА

Розкрита сутність поняття «дохід» та досліджені особливості і виявлені основні проблеми, що виникають при формуванні обліку доходів підприємства.

Ключові слова: дохід, облік, підприємство, контроль, система, стратегія.

Постановка проблеми. Дохід підприємства - це один з головних узагальнюючих показників фінансово-господарської діяльності підприємства. Отримання доходів – виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) – свідчить про те, що продукція підприємства знайшла свого споживача, що вона відповідає вимогам та попиту ринку за ціною, якістю, іншими технічними функціональними характеристиками та властивостями.

Розробці питань організації бухгалтерського обліку підприємств присвячено праці: З. Бандури, О. Будько, Ф. Бутинця, І.Бланка, О. Войналович, Л. Вороніної, Н.Гаркуші, Н. Гури, І. Давидовича, А. Єфремової, П. Житнього, В. Захожай, Ю. Зінової, С. Іванюти, С. Івахненкова, О. Ісая, С. Ніколаєвої, В. Озеран, О. Пилипенка, І. Поліщук, М. Пушкаря, С. Свірко, Л. Скаун, В. Сопко, Л. Тринька, В. Швеця та ін.

Мета статті. Дослідження особливостей та виявлення основних проблем, що виникають при формуванні обліку доходів підприємства.

Виклад основного матеріалу. Отримання доходів створює основу для самофінансування підприємства за умови, що їх розмір достатній для покриття витрат підприємства з реалізації товарів та інших видів діяльності, виконання зобов'язань перед бюджетом та утворення чистого прибутку.

Розмір отриманих доходів визначає економічну стратегію підприємства з питань управління матеріальними ресурсами та витратами, персоналом підприємства і оплатою його праці, податковою, інвестиційною, дивідендною політикою підприємства.

Тому поліпшення обліку доходів є важливим, щоб підтримувати економічний стан підприємства та покращення нормативно-правової бази бухгалтерського обліку.

Дохідність підприємства є одним із найголовніших показників, які відображають його фінансовий результат, що показує мету підприємницької діяльності. Можна стверджувати, що доходи підприємства – це джерело розвитку його діяльності, що забезпечує:

- формування прибутку як джерела розширеного відтворення діяльності підприємства;
- фінансування всіх поточних витрат, що пов'язані із здійсненням господарської діяльності;
- виплату податкових платежів, що пов'язані зі здійсненням діяльності [3].

Дохід надзвичайно розповсюджене, широко застосовуване і одночасно багатозначне поняття, що використовується у різних значеннях (табл. 1). [1-10]

Таблиця 1 – Сутність поняття «дохід» за різними джерелами

Автор	Визначення доходу
НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників) за звітний період
МСФЗ 18 «Дохід»	Дохід – це валове надходження економічних вигод протягом періоду, що виникає у ході звичайної діяльності суб'єкта господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників капіталу
Податковий кодекс України	Доходи – це загальна сума доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого протягом звітного періоду у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі у виключно економічній зоні, так і за їх межами
Башнянин Г.І., Іфтемічук В.С.	Дохід – це: 1) виручка від реалізації продукції за вирахуванням матеріальних і прирівняних до них витрат; 2) потік грошових та інших надходжень за одиницю часу
Бутинець Ф.Ф.	Як економічна категорія дохід (виручка) є потоком грошових коштів та інших надходжень за певний період, отриманий від продажу продукції, товарів, послуг

Продовження таблиці 1

Вознюк Г.О., Загородній А.А.	Дохід - різниця між виторгом з реалізації продукції, товарів та послуг і вартістю матеріальних витрат на виробництво і збут цієї продукції. Доля матеріальних витрат у визначенні доходу зараховується вартість використаних в процесі виробництва матеріалів, виробів, конструкцій, палива та енергії, а також амортизаційних нарахувань, кошти на соціальне страхування та інші виплати.
Грузінов В.П.	Дохід підприємства складається з виручки від реалізації продукції, основних засобів й іншого майна підприємства, а також доходів від позареалізаційних операцій
Примак Т.О.	Дохід – це виторг підприємства від реалізації продукції, послуг та виконання робіт без урахування податку на додану вартість та акцизного збору
Продіус Ю.І.	Дохід – це виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) за вирахуванням матеріальних витрат. Він є грошовою формою чистої продукції підприємства, тобто охоплює оплату праці та прибуток
П(С)БО 3 «Звіт про фінансові результати»	Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників) за звітний період

Безпосередньо, серед основних проблем організації обліку доходів підприємства можна виділити наступні:

- повноти та своєчасності відображення в системі обліку доходів підприємства;

- забезпечення максимальної оперативності та достатньої аналітичності вихідної інформації про доходи підприємства;

- встановлення рівня відповідності обліково-контрольної системи підприємства щодо його доходів чинним нормативно - правовим актам України.

Вирішити проблему повноти та своєчасності відображення доходів у системі бухгалтерського обліку можна шляхом закріплення більш детальної класифікації і деталізації порядку бухгалтерського обліку доходів в обліковій політиці підприємства. Ще одним необхідним заходом для вдосконалення бухгалтерського обліку доходів є узгодження національних стандартів бухгалтерського обліку з міжнародними.

Необхідна доцільність законодавчого та нормативного врегулювання питань класифікації доходів від фінансової та інвестиційної діяльності, а також встановлення єдиних методологічних аспектів формування доходів від операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. Це сприятиме більш достовірній інформації, яку наводить підприємство у фінансовій звітності, а також призведе до покращення аналізу доходів від різних видів діяльності. З цією метою було запропоновано виділення окремого рахунку для обліку доходів від інвестиційної діяльності та удосконалення номенклатури субрахунків до рахунків класу 7 «Доходи і результати діяльності».

Якщо вдасться створити в Україні єдину інформаційну загальнодержавну (міжгалузеву) базу норм і нормативів, то на її основі можна буде розвивати галузеві й відомчі норми та нормативи. Нормативна база, створена в нашій державі у 60-80-х рр. XX ст. безнадійно застаріла. Тільки окремі підприємства не відмовилися від створеної для них нормативної бази, розвинули та поліпшили її, щоб і нині використовувати для потреб внутрішньогосподарського (внутрішньо-фірмового) контролю. Розробка й запровадження норм і нормативів сприяють наведенню елементарного порядку та дисципліни в підприємстві, тому необхідно законодавчо вирішити ці питання.

Ще однією важливою проблемою обліку доходів підприємства є проблема рівня відповідальності обліково-контрольної системи підприємства щодо його доходів чинному законодавству з обліку та контролю й меті та завданням самого підприємства. Йдеться про те, що цю проблему підприємство вирішує тією мірою, до якої її потенційно може й хоче вирішити головний бухгалтер підприємства, адже головний бухгалтер – саме та посадова особа, від якої, в основному, залежать ефективність і якість обліково-контрольної системи підприємства.

У бухгалтерському обліку для обліку доходів Планом рахунків передбачено 7 клас рахунків — «Доходи і результати діяльності». Цей клас рахунків можна вважати тимчасовим, оскільки він закривається в кінці кожного

звітнього періоду. Ці рахунки відображають стан доходів за певний звітний період. Тимчасові рахунки починають новий звітний період із нульового сальдо, на яких накопичується інформація про доходи за даний період, що дає змогу використовувати накопичену інформацію при складанні проміжної звітності (квартальної, за півроку, за дев'ять місяців). У кінці періоду рахунки доходів (як, до речі і рахунки витрат) закриваються через списання їх сальдо на рахунок 79 «Фінансові результати». Інструкція до нового Плану рахунків дозволяє закривати рахунки доходів та витрат щомісяця або по закінченні звітнього року. [2].

Клас 7 – призначений для узагальнення інформації про доходи і результати діяльності підприємства. Рахунки з номера з 70 по 78 – це рахунки доходів. Рахунок 79 призначений для узагальнення інформації про результати діяльності підприємства. Рахунки цього класу є пасивними (крім рахунку 79 — Фінансові результати та субрахунку 704 — Вирахування з доходу).

Наступною проблемою обліку доходів підприємства є проблема створення єдиної інформаційної загальнодержавної бази норм і нормативів для обліку та контролю за доходами підприємства. Така інформаційна база вкрай необхідна Україні, адже, як свідчать статистичні дані, матеріаломісткість вітчизняної продукції у два-три рази вища, ніж у країнах Заходу. Це може, означати, що в нашій державі вагома частка списаних на витрати виробництва матеріальних цінностей розкрадається чи насправді використовується на виробництво тіньової продукції, яку підприємство не обліковує (але реалізує на тіньовому ринку й отримує тіньові доходи) і за яку не платить ніяких податків, зборів, платежів. Тіньові витрати нині є основним каталізатором для формування тіньових доходів.

Якщо вдасться створити в Україні єдину інформаційну загальнодержавну (міжгалузеву) базу норм і нормативів, то на її основі можна буде розвивати галузеві й відомчі норми та нормативи. Нормативна база, створена в нашій державі у 60-80-х рр. XX ст. безнадійно застаріла. Тільки окремі підприємства не відмовилися від створеної в них нормативної бази, розвинули та поліпшили

її, щоб і нині використовувати для потреб внутрішньогосподарського (внутрішньо-фірмового) контролю. Розробка й запровадження норм і нормативів сприяють наведенню елементарного порядку та дисципліни в підприємстві, тому необхідно законодавчо вирішити ці питання [4, ст. 25].

Ще однією важливою проблемою обліку доходів підприємства є проблема рівня відповідальності обліково-контрольної системи підприємства щодо його доходів чинному законодавству з обліку та контролю й меті та завданням самого підприємства. Йдеться про те, що цю проблему підприємство вирішує тією мірою, до якої її потенційно може й хоче вирішити головний бухгалтер підприємства, адже головний бухгалтер – саме та посадова особа, від якої, в основному, залежать ефективність і якість обліково-контрольної системи підприємства.

Проблема матеріально-технічного й організаційного забезпечення полягає в тому, наскільки достатньо підприємство забезпечене сучасними матеріально-технічними засобами і який рівень організації та ефективності ведення первинних документів, облікових і який рівень організації та ефективності ведення первинного та зведеного обліку, внутрішньо- фірмового контролю, формування звітної інформації

До загальних проблем підприємства обліку можна віднести такі: теоретичні, методологічні, технологічні, організаційні, кадрові, фінансові. [5, 8, 10].

Теоретичні - це проблеми обліку, що стосуються загально-облікових питань, термінів, предмета й методу бухгалтерського обліку, його основних елементів (прийомів і способів), обліку господарських процесів, плану рахунків і його побудови, облікових реєстрів сучасних форм обліку, фінансової та іншої звітності, вітчизняних положень (стандартів) і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, а також інших нормативно-правових актів щодо нього, історії та перспектив розвитку обліку в Україні, Європі та світі.

Методологічні - проблеми, пов'язані із розробкою, вибором і застосуванням методів бухгалтерського обліку. Йдеться про методи нарахування амортизації, оцінки інвестицій, оцінки вибуття запасів, обліку витрат, калькулювання, порядок визначення курсових різниць тощо.

Технологічні - проблеми, що належать до сукупності способів і форм забезпечення вибору щодо ведення бухгалтерського обліку й отримання його як цілісної функціональної системи. До технологічних проблем обліку відносять форми бухгалтерського обліку, план рахунків, систему первинних носіїв інформації облікових регістрів і форм різних видів звітності, способи забезпечення документообігу, внутрішньогосподарського (внутрішньо-фірмового) контролю, інвентаризації майна, зобов'язання тощо .

Організаційні - проблеми, що стосуються практичного втілення в чинну систему обліку теоретичних, методологічних і технологічних його досягнень, а також досягнень у галузі комп'ютерної техніки та зв'язку. До організаційних належать проблеми, пов'язані із оформленням достатнього обсягу й своєчасністю отримання корисної для користувачів інформації, управління документооборотом, працею бухгалтерів, обліковців.

Кадрові - проблеми, щодо підготовки, перепідготовки фахівців, рівнів культури і моралі, рівня освіти, досвіду роботи, режиму праці і відпочинку.

Фінансові - проблеми, пов'язані із фінансуванням для підтримки досягнутого рівня бухгалтерського обліку, його динамічного розвитку й поступового поліпшення. До цих проблем відносять проблеми величини, термінів та джерел оплати за виконання обліково-звітних робіт, придбані бланки, форм, поштові витрати та витрати на зв'язок, за виконання аудиторських, консультаційних робіт тощо .

Для покращення облікової системи доходів на підприємстві можна запропонувати вдосконалені регістри обліку, які містять інформацію про доходи та витрати (журнал № 5 та журнал № 6), форму внутрішньої звітності «Звіт про отримані доходи та понесені витрати основної діяльності будівельних підприємств. Обґрунтованість формування даного документа підтверджується тим, що у колонці «За період з початку звітного року» за останній місяць кварталу наводиться інформація, яку слід використовувати у процесі складання

форми № 2 фінансової звітності «Звіт про фінансові результати» за відповідний період (квартал, півріччя, дев'ять місяців, рік). Номери рядків звітності відповідають їх аналогам у «Звіті про фінансові результати», що суттєво спрощує методика її заповнення. Функції зі складання «Звіту про отримані доходи та понесені витрати основної діяльності будівельних підприємств» слід закріпити за бухгалтером, який займається веденням обліку доходів і витрат за договорами підряду чи будівельними контрактами, що необхідно передбачити у його посадовій інструкції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для вирішення поставлених завдань проблем обліку доходів можна виділити декілька шляхів:

- забезпечення високої оперативності та достатньої аналітичності вихідної інформації про доходи підприємства;

- звернути більше уваги зменшенню сум необліковуваних доходів підприємства;

- розроблення стратегії розвитку підприємства, яка б передбачала оновлення, закупівлю, облаштування, використання й фінансування матеріально-технічних засобів, проведення організаційних заходів, спрямованих на виведення підприємства на вищий рівень конкурентоздатності.

Реалізація даних пропозицій на етапі організації обліку доходів дасть змогу швидко та правильно визначати фінансові результати господарської діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16. 07. 99 № 996-XIV, редакція від 01. 01. 2007 на підставі 3422-15.

2. П(С)БО 15 «Дохід» [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України № 318 від 31.12.99 р. (зі змінами та доп.). – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 18 «Дохід» [Електронний ресурс]. –Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

3. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник/ [Ф.Ф.Бутинець, А.М. Герасимович, Г.Г. Кірейцев та інш.] – Житомир: ПП «Рута», 2017.- 726с.

4. Засадна Х. О., Шурпенкова Р. К. Бухгалтерський облік основних господарських операцій у програмі 1С: Бухгалтерія 7.7: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Національний банк України ; Університет банківської справи. - К. : УБС НБУ, 2019. - 237с.

5. Лебедзевич Я.В. Вплив облікової політики підприємства на доходи та результати діяльності / Я.В. Лебедзевич // Вісник. ЖДТІ. – 2011. – № 15. – с. 155-162.

6. Параскевич Л.В. Удосконалення обліку доходів та їх відображення у фінансовій звітності/ Л.В. Параскевич//Сталий розвиток економіки. – 2011. - №2. – с. 89 – 95.

7. Подолянчук О.А. Доходи: проблемні аспекти сутності та класифікації. // Збірник наукових праць таврійського державного агротехнологічного університету (Економічні науки)/ За ред. В.А. Рульєва. – Мелітополь: Люкс, 2010. – №3 (11). – 530 с.

8. Продиус Ю.И. Экономика предприятия: учебное пособие/ Продиус Ю. И. – Х. : Одиссей, 2014. – 416 с.

9. Сторожук Т.М. Облік доходів: питання облікової політики підприємства/Т.М. Сторожук// Науковий вісник. – 2012. - №2. – с. 43 – 48.

10. Чацкіс Ю. Д. [та ін.]/ Організація бухгалтерського обліку: [навч. посіб.] – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 564 с.

Ірина Лобачева,

канд. пед. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6387-5240>

ResearcherID [D-9500-2018](https://orcid.org/0000-0001-6387-5240)

ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ – ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Окреслено основні підходи до розуміння процесу управління оборотними активами підприємства. Розглянуто теоретико-методологічні аспекти фінансового аналізу динаміки та структури оборотних активів підприємства.

Ключові слова: *фінансовий аналіз, оборотні активи, управління, капітал, фінансовий стан, структура оборотних активів, рентабельність.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового господарства інтернаціоналізація виробництва є економічно необхідною для кожної країни. Оскільки Україна намагається інтегруватись до системи міжнародних економічних відносин, актуальним є питання ефективності використання ресурсів та підвищення рентабельності діяльності господарюючих суб'єктів. Однією з передумов взаємодії зарубіжних партнерів із вітчизняними підприємствами є конкурентоспроможність та перспективність останніх з точки зору досягнення максимального економічного результату від спільної діяльності. Важливим напрямком підвищення прибутку підприємства є раціональне використання оборотного капіталу, частка якого у валюті балансу значна, а для торговельних підприємств сягає 80%. Від забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами та їх економії, від ефективного маневрування грошовими засобами і вибору оптимальних варіантів кредитно-розрахункової політики залежать основні показники, що характеризують результати діяльності та фінансовий стан підприємства (обіговість, ліквідність, рентабельність капіталу, платоспроможність, рентабельність діяльності). Саме фінансовий аналіз та належний контроль за станом і використанням оборотних активів дозволить підвищити ефективність управління даними ресурсами та надійність вкладення коштів в українські підприємства.

Питання аналізу оборотних активів або їх окремих складових розглядаються багатьма вченими (Мазаракі А.А., Лігоненко Л.О., Ушакова Н.М., Кулаковська Л.П., Бланк І.А., Ковальов В.В., Савицька Г.В., Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф.), хоча дослідження проводяться на окремих напрямках без їх синтезованого подання.

Мета статті полягає у дослідженні теоретико-методологічних аспектів фінансового аналізу оборотних активів підприємства.

Виклад основного матеріалу. Оборотні активи – це грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом одного року або одного операційного циклу. На нашу думку, найбільш точно визначає поточні активи Мазаракі А.А. [1]: "це сукупність матеріальних та грошових цінностей (економічних ресурсів) підприємства, що знаходяться в постійному кругообігу, змінюють свою матеріальну форму протягом одного операційного циклу та в повному обсязі переносять свою вартість на товари" (реалізовану продукцію).

Склад обігових активів – сукупність їх елементів, а структура – співвідношення між окремими елементами в загальному їх обсязі.

Фінансовий аналіз використання оборотного капіталу проводиться поетапно. На першому етапі необхідно оцінити динаміку загального об'єму оборотних активів, які використовує підприємство, темпи зміни їх суми в порівнянні з темпами зміни вартості всього майна. Потім розглядається структура обігових активів, динаміка зміни їх окремих складових в розрізі запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів та інших складових. Розраховуються і досліджуються темпи зміни суми кожного з цих видів поточних активів і співставляються з темпами зміни об'єму виробництва і реалізації продукції. Розглядається динаміка питомої ваги основних видів обігових активів у загальній їх сумі, а також у валюті балансу [2].

Аналіз динаміки обігових активів ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” проведемо, використовуючи дані таблиці 1.

Таблиця 1 – Динаміка обігових активів ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” у 2018-2020 рр., тис. грн.

Назва показника	Значення показника			Відхилення			
	2018	2019	2020	2019 від 2018		2020 від 2019	
				Абс.	Відн.	Абс.	Відн.
Запаси, в т.ч.	2477,7	3331,0	3707,7	376,7	11,3	853,3	34,4
- виробничі запаси;	1705,4	2339,0	2391,0	633,6	37,2	52,0	2,2
- реалізаційні запаси	772,3	992,0	1316,7	219,7	28,4	324,7	32,7
Дебіторська заборгованість, у т.ч.	3648,1	3777,0	5261,9	128,9	3,5	1484,9	39,3
- за продукцію;	2581,5	2315,4	2846,1	-266,1	-10,3	530,7	22,9
- за розрахунками;	784,1	1207,7	2033,3	423,6	54,0	825,6	68,4
- забезпечена векселями;	-	-	-	-	-	-	-
- інша	282,5	253,9	382,5	-28,6	-10,1	128,6	50,6
Грошові кошти на їх еквіваленти	1791,1	43,1	35,3	-1748,0	-97,6	-7,8	-18,1
Інші обігові активи, в т.ч. витрати майбутніх періодів	138,8 36,2	84,7 5,2	36,3 22,0	-54,1 -31,0	-39,0 -85,6	-48,4 16,8	-57,1 323,1
Всього обігових активів	8055,7	7235,8	9041,2	-819,9	-10,2	1805,4	25,0
Валюта балансу	28628,9	27217,7	30906,3	-1400,2	-4,9	3688,6	13,6
Чистий дохід від реалізації продукції	28380,8	30707,2	31804,4	2326,4	8,2	1097,2	3,6

Проведені розрахунки показують, що на ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” у звітному році відбулось розширення діяльності збільшення валюти балансу і обсягу оборотних активів. Протягом 2019 р. відбулось зменшення обсягу капіталу, інвестованого в обігові активи на 819,9 тис. грн. (10,2%), а у 2020 р. збільшення обігового капіталу на 1805,4 тис. грн. (25%). Мобільність майна визначається часткою оборотних активів у валюті балансу. Згідно даних Держкомстату середньо галузеве значення цього показника наближається до 45% і повинно зростати. На ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” коефіцієнт мобільності становив: у 2018 р. 28,1% ($8055,7:28628 \cdot 100$); у 2019 р. 26,6% ($7235,8:27217,7 \cdot 100$); у 2020 р. 29,3% ($9041,2:30906,3 \cdot 100$).

Отже, на підприємстві потреба в обіговому капіталі менша середньо галузевого рівня, мобільність ресурсів є невисокою, хоча у 2019 р. спостерігається позитивна тенденція її збільшення. Для деталізації загальної

картини зміни структури обігових активів щодо кожного збільшеного сегмента має бути зроблено відповідний аналіз динаміки структури оборотних активів підприємства. Структура обігових активів ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” у 2018-2020 рр. погіршилась. Про це свідчить збільшення частки дебіторської заборгованості на 6,9% у 2018 р. і на 6,0% у 2019 р. при зменшенні залишку грошових коштів на 21,6% у 2018 р. і на 0,2% у 2019 р. Питома вага грошових коштів в активах підприємства у звітному році надзвичайно мала – лише 0,4%.

Структура обігових активів впливає на фінансовий стан підприємства. Для нормальної його життєдіяльності обсяг окремих складових повинен бути оптимальним. Це означає, що на підприємстві мають бути обґрунтовані розрахунки щодо потреби запасів, грошових коштів, налагоджені постійні зв'язки з постачальниками, які успішно виконують свої зобов'язання, вироблено правильні норми споживання продукції на внутрішньогосподарські потреби. На підприємстві можуть існувати надлишкові запаси. Вони з'являються внаслідок зменшення попиту на продукцію, підвищення реалізаційних цін, зниження якості, появи неліквідів. З часом продукція втрачає свої споживчі якості, збільшуються залишки нереалізованої продукції, відбувається заморожування капіталу і зменшення прибутків. Фінансовий стан підприємства погіршується.

Недостатній обсяг запасів ТМЦ також негативно впливає на фінансовий стан підприємства. Дефіцит окремих видів матеріальних ресурсів призводить до недовантаження виробничих потужностей, збоїв у виробничому процесі, зменшення обсягів виробництва, а недостатність реалізаційних запасів спричиняє звуження асортименту продукції та зменшення виручки від реалізації. Як наслідок – недоотримання прибутку.

За різної рентабельності використання оборотного капіталу зростання обсягу запасів в одному випадку може бути оцінене як свідчення розширення обсягів діяльності, а в іншому – як факт зниження ділової активності та відповідно збільшення періоду операційного циклу. На ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” приріст запасів протягом 2018 р. на 376,7 тис. грн. (11,3%) на фоні зменшення валюти балансу, виручки від реалізації та прибутковості свідчить про зменшення ефективності використання оборотного капіталу. У звітному році

збільшення обсягу запасів на 853,3 тис. грн. (34,4%) поряд зі зростанням валюти балансу і виручки від реалізації вказує на розширення обсягів діяльності.

Для дослідження взаємозв'язку динаміки запасів зі зміною обсягів виробництва і масштабів споживання окремих видів матеріальних цінностей необхідно визначити відносний рівень запасу в днях, який обчислюється за формулою [3]:

$$З_{дн} = \frac{Зл \times Дн}{Ов}, \quad (1)$$

де: $З_{дн}$ – середній запас окремого виду матеріальних цінностей у днях;

$Зл$ – середній залишок окремого виду матеріальних цінностей;

$Дн$ – тривалість аналізованого періоду;

$Ов$ – оборот з видатку окремого виду цінностей за період.

За даними ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” за 2018 р. по готовій продукції:

$$Зл = \frac{193,6 + 338,0}{2} = 265,8(\text{тис.грн.})$$

$$Ов = 1437,3(\text{тис.грн.})$$

$$З_{дн.} = \frac{265,8 \times 360}{1437,3} \approx 67(\text{днів})$$

Розрахований запас готової продукції у днях порівнюється з нормативом, виявляються відхилення і причини. Рівень запасу готової продукції нижчий нормативу, необхідно вжити заходів щодо поповнення запасів готової продукції для успішної роботи підприємства. Для оцінки структури запасів розраховується коефіцієнт накопичення [3]:

$$Кн = \frac{ВЗ + НЗВ}{ГП + Т}, \quad (2)$$

де: $Кн$ – коефіцієнт накопичення;

$ВЗ$ – виробничі запаси;

$НЗВ$ – незавершене виробництво;

$ГП$ – готова продукція;

$Т$ – товари.

Коефіцієнт накопичення запасів характеризує мобільність запасів, і при оптимальному співвідношенні він повинен бути меншим 1. Дане співвідношення справедливе тоді, коли продукція користується попитом і конкурентноздатна. Охарактеризуємо динаміку і структуру та обчислимо коефіцієнти накопичення запасів за допомогою таблиці 2.

Таблиця 2 – Динаміка і структура запасів у 2018-2020р.р., тис. грн.

Назва показника	Значення показника						Відхилення					
	2018		2019		2020		2019 від 2018			2020 від 2019		
	сума	пит. вага, %	сума	пит. вага, %	сума	пит. вага, %	абс.	відн.	у стр.	абс.	відн.	у стр.
Виробничі запаси	1705,4	68,8	2339,0	70,2	2391,0	64,5	633,6	37,2	1,4	52,0	2,2	-5,7
НЗВ	67,8	3,6	67,7	2,1	90,1	2,4	-0,1	-0,1	-1,5	33,1	48,9	-0,3
Готова продукція	208,5	8,4	360,8	10,8	656,3	17,7	152,3	73,0	2,4	295,5	81,9	6,9
Товари	476,0	19,2	563,5	16,9	570,3	15,4	87,5	18,4	-2,3	6,8	1,2	-1,5
Всього	2477,7	100,0	3331,0	100,0	3707,7	100,0	5767,7	11,3	-	853,3	34,4	-

У структурі запасів спостерігаються позитивні зміни у 2018 році: збільшення обсягів готової продукції на 152,3 тис. грн. і зростання її частки на 2,4%, зменшення обсягу незавершеного виробництва, а також його питомої ваги. Збільшення залишку виробничих запасів на 633,6 тис. грн. (37,2%) та їх частки в обсязі матеріальних цінностей на 1,4% негативно впливає на мобільність ресурсів. У 2019 р. зміни в структурі запасів загалом позитивні: зменшення частки виробничих запасів на 5,7%, незавершеного виробництва на 0,3% і збільшення питомої ваги готової продукції на 6,9%, що позитивно впливає на мобільність запасів. Коефіцієнти накопичення запасів становлять: у 2018р. – 2,6; у 2019 р. – 2,6; у 2020 р. – 2,3.

Розрахункові дані показують, що зміни в структурі запасів у 2018 р. не вплинули на їх мобільність, а у 2019 р. позитивно вплинули на мобільність ресурсів. Значення коефіцієнта значно перевищує оптимальний рівень, що може свідчити про неефективне використання капіталу, фінансованого у запаси

(зниження випуску окремих видів продукції, відхилення фактичного видатку матеріалів від нормативу, знецінені та невикористовувані матеріальні цінності тощо).

При аналізі використання оборотного капіталу підприємства особливе місце посідає вивчення динаміки, складу, структури, строків існування і давності дебіторської заборгованості. Величина дебіторської заборгованості залежить від обсягів продажу, умов розрахунку з покупцями та замовниками, платіжної дисципліни контрагентів, організації контролю за станом боргів дебіторів на підприємстві. За аналізований період загальна величина дебіторської заборгованості зростала. У складі дебіторської заборгованості найбільшу питому вагу має заборгованість за реалізовану продукцію, хоча спостерігається її зменшення. У звітному році підприємство збільшило обсяг дебіторської заборгованості за виданими авансами на 68,4%. Підприємству бажано скорочувати обсяги дебіторської заборгованості, особливо не пов'язаної з реалізацією продукції. Грошові кошти підприємства можуть аналізуватися на базі застосування статичного та динамічного підходів. В основі динамічного підходу лежить поняття грошового обороту та грошових потоків. При аналізі ефективності використання оборотних ресурсів грошові кошти розглядаються з точки зору статичного підходу як залишки коштів на певний момент часу і складова активів підприємства. Аналіз грошових коштів передбачає оцінку їх складу, динаміки і періоду перебування капіталу в цьому виді обігових активів [4].

Протягом аналізованого періоду відбулося зменшення залишку грошових коштів на 1748,0 тис. грн. (97,6%) у 2018 р. і на 7,8 тис. грн. (18,1%) у 2019 р. Питома вага грошових коштів в обсязі обігових активів знизилась до незадовільного рівня – 0,4% (в середньому по галузі питома вага грошових коштів в оборотних активах підприємств 7,7%). Такі зміни негативно впливають на ліквідність активів і платоспроможність підприємства.

На другому етапі аналізу розглядається склад основних джерел фінансування оборотних активів. Для цього обчислюється обсяг власних

оборотних коштів підприємства та порівнюється з відповідним показником за попередній період. Питома вага власних джерел фінансування оборотних активів використовується для оцінки ступеня фінансової стійкості підприємства, незалежності від зовнішніх джерел фінансування. При обчисленні наявності власного оборотного капіталу із суми власного капіталу і довгострокових зобов'язань вираховується вартість необоротних активів.

На зміну величини власних оборотних активів впливають такі фактори:

- ступінь виконання плану прибутку: виконання і перевиконання плану прибутку створює добрі умови для забезпечення власними оборотними коштами;
- поповнення власних оборотних коштів за рахунок бюджету;
- надходження коштів від вищестоящої організації;
- зростання кредиторської заборгованості;
- наявність прострочених кредитів і позик;
- використання чистого прибутку не за цільовим призначенням [5].

Забезпеченість оборотним капіталом визначається як різниця між наявними власними оборотними активами і нормативом власних оборотних коштів. Коли наявні власні оборотні активи перевищують норматив, це свідчить про надлишок оборотного капіталу, а коли норматив перевищує наявні власні оборотні активи – його дефіцит. Від забезпеченості запасів власним оборотним капіталом визначається фінансовий стан підприємства. Якщо власних оборотних коштів вистачає для формування запасів, фінансове становище підприємства нормальне, в протилежному випадку – нестійке.

На третьому етапі аналізу розраховується оборотність окремих видів поточних активів і загальної їх суми. При аналізі використовуються показники:

- коефіцієнт оборотності (Коб);
- період обертання активів (Тоб).

Коефіцієнт оборотності показує кількість оборотів поточних активів і розраховується за формулою (3.3).

$$K_{об} = \frac{ОР}{ОА}, \quad (3)$$

де: ОР – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції;

ОА – середньорічна вартість оборотних активів (розраховується як середнє арифметичне значення залишків оборотних активів на початок і кінець періоду).

Якщо в значення формули (3) підставити замість оборотних активів середньорічну вартість їх складових, то можна обчислити коефіцієнти оборотності запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів тощо. Чим більша кількість оборотів поточних активів, тим краще використовується оборотний капітал. Тривалість одного обороту (період обертання) обігового капіталу можна обчислити за формулою (4) або (5).

$$T_{об} = \frac{ОА \times Д}{ОР}; \quad (4)$$

$$T_{об} = \frac{Д}{K_{об}}, \quad (5)$$

де: Д – кількість календарних днів у періоді.

Аналогічним способом можна розрахувати тривалість обороту кожної складової оборотних активів. Нормативних значень показників оборотності немає, тому аналізувати їх необхідно в динаміці. Внаслідок прискорення оборотності відбувається вивільнення оборотних активів, а внаслідок її уповільнення – завантаження. Обсяг вивільнених з обігу або додатково залучених коштів визначається множенням одноденного обороту з реалізації продукції на зміну періоду обертання поточних активів:

$$E = \frac{ОР_1}{Д} \times (T_{об_1} - T_{об}), \quad (6)$$

де: E – економія (-) або залучення (+) оборотних засобів [3].

Вивільнення оборотних активів може бути абсолютним і відносним. Абсолютне вивільнення характеризується зменшенням суми оборотних активів у звітному році порівняно з плановим або їх розміром у попередньому періоді. Відносне вивільнення оборотного капіталу означає незмінну потребу в оборотних активах при збільшенні обсягу реалізації продукції.

Протягом 2018-2019 років обіговість запасів зменшувалась з 10,7 до 9,0. В результаті протягом 2018 р. було залучено 51,2 тис. грн. обігового капіталу, а у 2019 р. – 512,4 тис. грн. Обіговість дебіторської заборгованості у 2018 р. збільшилась, тому період обертання дебіторської заборгованості зменшився на 9,8 дня, а у 2019 р. – період оборотності збільшився на 7,5 дні. Оборотність грошових коштів зростала, тому період їх обертання у 2018 р. зменшився на 10,6 дні, внаслідок чого відбулось вивільнення капіталу в сумі 119,4 тис. грн., а у 2019 р. період їх обертання зменшився на 10,4 дні, вивільнення капіталу – 918,8 тис. грн.

Період операційного циклу визначається сумою періодів обертання запасів і дебіторської заборгованості. Тривалість операційного циклу показує термін перетворення придбаних матеріальних ресурсів на грошові кошти, і чим він менший, тим ефективніше використовується капітал. На ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” тривалість операційного циклу у 2018 р. становила 88 днів (34+54), у 2019р. – 78 (34+44) днів, а у 2020 р. – 91 (40+51) день. Отже протягом 2018 року ефективність використання оборотного капіталу підвищилась, а у 2019 році – знизилась.

Взагалі період погашення дебіторської заборгованості до 60 днів вважається нормальним, але чим менший цей показник, тим нижчий ризик непогашення боргу дебіторами. Необхідно слідкувати за співвідношенням дебіторської заборгованості над терміном погашення кредиторської означає, що підприємство фактично кредитує боржників за рахунок власних коштів і змушене додаткові дорогі джерела засобів до господарського обороту. Оскільки грошові кошти, перебуваючи в касі або на рахунках у банку, не приносять доходу, їх потрібно мати на рівні безпечного мінімуму. Натомість треба

збільшувати оборотність наявних грошових коштів. Сучасні електронні системи дозволяють здійснювати дуже багато оперативних платежів і безумовно прискорюють процес обігу грошових коштів.

На четвертому етапі аналізу оборотного капіталу розглядаються основні показники ліквідності поточних активів, динаміка їх зміни, вплив на платоспроможність підприємства. Чим вища ліквідність оборотних активів, тим ефективніше використовується капітал, вкладений у них. Коефіцієнт абсолютної ліквідності обчислюється як відношення найліквідніших активів до поточних зобов'язань:

$$K_{a.l.} = \frac{ГК + ПФІ}{ПЗ}, \quad (7)$$

де: ГК – грошові кошти;

ПФІ – поточні фінансові інвестиції;

ПЗ – поточні зобов'язання.

Коефіцієнт швидкої ліквідності обчислюється як відношення найліквідніших і швидкоореалізовуваних активів до поточних зобов'язань за формулою.

$$K_{шв.л.} = \frac{ГК + ПФІ + ДЗ}{ПЗ}, \quad (8)$$

де: ДЗ – дебіторська заборгованість [3].

Ліквідність оборотних активів протягом 2018 р. знизилась, про що свідчить від'ємний приріст усіх показників ліквідності. Коефіцієнт абсолютної ліквідності впав на 99,7% від 0,43 до 0,01, тобто до незадовільного рівня. Коефіцієнт швидкої ліквідності знизився на 49,6% до рівня 0,66, що нижче нормативу. Коефіцієнт загальної ліквідності хоч і знизився на 35,2%, але залишається в межах норми. У 2019 р. змінилась лише швидка ліквідність активів (показник підвищився на 10,6%), а інші показники залишились без змін. Отже, ліквідність обігових активів ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” є вкрай низькою.

На останньому етапі аналізу визначається рентабельність оборотного капіталу, вивчаються найважливіші чинники її зміни. В процесі аналізу використовуються коефіцієнти рентабельності, а також модель Дюпона, яка для обігових активів має вигляд:

$$R_{OA} = R_{П} \times O_{OA}, \quad (9)$$

де: R_{OA} – рентабельність оборотних активів;

$R_{П}$ – рентабельність реалізації продукції;

O_{OA} – коефіцієнт оборотності обігових активів [3].

Рентабельність використання оборотного капіталу обчислюється як відношення чистого або валового прибутку до середньорічної вартості оборотних активів. Розрахуємо рентабельність використання оборотного капіталу за допомогою таблиці 3.

Таблиця 3 – Рентабельність оборотного капіталу

Назва показника	Значення			Відхилення			
	2018	2019	2020	2019 від 2018		2020 від 2019	
				Абс.	Відн.	Абс.	Відн.
Чистий прибуток, тис. грн.	1013,2	7,8	5,1	-1005,4	-99,2	-2,7	-34,6
Обігові активи, тис. грн.	8055,7	7235,8	9041,2	-819,9	-10,2	1805,4	25,0
Рентабельність обігових активів, %	12,1	0,1	0,1	-11,96	-99,1	-	-

Коефіцієнт рентабельності показує, скільки чистого прибутку приносить одиниця коштів, інвестованих в певний вид активів підприємства. Протягом досліджуваного періоду прибутковість капіталу, інвестованого в оборотні активи знизилась з 12,1% до 0,1%, тобто на 99,1%.

Методом ланцюгових підстановок за допомогою моделі Дюпона можна визначити причини спаду рентабельності використання оборотного капіталу.

Рентабельність оборотних активів становить:

$$R_{OA0} = R_{П0} \times O_{OA0} = 3,57\% \times 3,38 = 12,07\%;$$

$$R_{OAM} = R_{П1} \times O_{OA0} = 0,03\% \times 3,38 = 0,10\%;$$

$$R_{OA1} = R_{П1} \times O_{OA1} = 0,03\% \times 3,81 = 0,11\%;$$

Зміна рентабельності продажу продукції впливає на рентабельність оборотних активів таким чином: становлять у 2018 р. 3,38; у 2019 р. – 3,81.

Рентабельність оборотних активів становить:

$$R_{\text{ОАб}} = R_{\text{пр.б.}} \times K_{\text{об.б.}} = 3,57\% \times 3,38 = 12,07\%$$

$$R_{\text{ОАум}} = R_{\text{пр.зв.}} \times K_{\text{об.б.}} = 0,03\% \times 3,38 = 0,10\%$$

$$R_{\text{ОАзв}} = R_{\text{пр.зв.}} \times K_{\text{об.зв.}} = 0,03\% \times 3,81 = 0,11\%$$

Зміна рентабельності продажу продукції впливає на рентабельність оборотних активів таким чином:

$$\Delta R_{\text{ОАпр}} = R_{\text{ОАум}} - R_{\text{ОАб.}} = 0,10\% - 12,06\% = -11,97\%$$

Вплив зміни оборотності поточних активів на їх рентабельність становить:

$$\Delta R_{\text{ОАоб}} = R_{\text{ОАзв}} - R_{\text{ОАум}} = 0,11\% - 0,10\% = 0,01\%$$

Зменшення рентабельності продажу продукції підприємства спричинило зниження рентабельності оборотних активів з 12,07% до 0,1%, тобто на 11,97%. Прискорення оборотності обігового капіталу загалом позитивно впливає на його рентабельність, хоча цей вплив не суттєвий: зміна оборотності поточних активів призвела до збільшення їх прибутковості лише на 0,01%.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, прибутковість оборотного капіталу підприємства є дуже низькою через низьку рентабельність продажу продукції. За результатами проведеного фінансового аналізу можна зробити висновки: ефективність використання оборотного капіталу протягом аналізованого періоду знизилась. Потреба підприємства в обіговому капіталі скоротилась, що вплинуло на мобільність майна – вона зменшилась.

Спостерігається погіршення структури поточних активів через зменшення залишків грошових коштів і збільшення обсягу запасів матеріальних цінностей. Погіршилась і ліквідність обігових активів. Коефіцієнти абсолютної і швидкої ліквідності стали нижчими теоретично обґрунтованого рівня. Загальна ліквідність активів знаходиться в межах норми, отже оборотний капітал фінансовано добре – і слабо ліквідні активи, а грошових коштів та їх еквівалентів – дефіцит.

Співвідношення між дебіторською, кредиторською заборгованістю і грошовими коштами залежить від платіжної дисципліни і розрахункової політики підприємства. Необхідно максимально уповільнювати виплати

грошових коштів і стимулювати погашення дебіторської заборгованості у найближчі терміни. Поєднання швидкої інкасації та уповільнення виплат призведуть до отримання максимального обсягу вільних грошових коштів. Забезпеченість наявним власним оборотним капіталом недостатня, що негативно впливає на фінансовий стан підприємства.

Прискорення оборотності обігового капіталу має важливе значення для підприємства. Чим швидше обертаються кошти, тим менша в них потреба. На ТОВ „ТЕХНОКЛУБ” внаслідок підвищення оборотності дебіторської заборгованості та грошових коштів відбулось вивільнення 1023,6 тис. грн. оборотних коштів. Рентабельність використання оборотного капіталу протягом 2019 р. впала до незадовільного рівня. Основна причина – зменшення прибутку підприємства на 99,2%. Для покращення ситуації необхідно мінімізувати витрати діяльності та витрати, пов’язані з використанням обігового капіталу зокрема.

Список використаних джерел:

1. *Економіка торговельного підприємства*. Підручник /А.А. Мазаракі, Л.О.Лігоненко, Н.М. Ушакова. К.: Хрещатик. 1999. 800с.
2. Пахомова О. Основні аспекти фінансового аналізу й аудиту ефективності використання оборотного капіталу підприємств. *Формування системи і механізмів обліково-аудиторського та аналітичного забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств реального сектору економіки України*. Зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. Книга-Веба. 2016. С.63.
3. *Фінансово-економічний аналіз*. Підручник /Т.Ю.Буряк, М.В.Римар, М.Т. Бець. К.: Професія. 2014. 540с.
4. *Курс економічного аналізу*. Навч. посіб. /В.М. Івахненко. К.: Знання-Прес. 2012. 118с.
5. Кудирко О.М., Ковальчук С.П. Система показників аналізу та способи підвищення дохідності інвестиційних проектів. *Ефективна економіка*. 2017. №9. електронний ресурс. режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=9&y=2017>.

УДК 657.

Людмила Майстер,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1097-9940>

ResearcherID [N-1948-2016](https://orcid.org/0000-0002-1097-9940)

ОБОРОТНІ АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБЛІКОВИХ АСПЕКТІВ

Розглянуто питання визначення поняття «оборотні активи» з метою розкриття особливостей провадження операційної діяльності підприємств сільського господарства. Висвітлено економічну сутність та значення оборотних активів у загальній структурі активів підприємств. Охарактеризовано процес узагальненого руху облікової інформації щодо оборотних активів відповідно до оптимально обраного шляху їх надходження, що забезпечить точність процесу оцінки та висвітлення їх вартості в бухгалтерських звітностях. Представлено узагальнений склад оборотних активів відповідно до їх класифікаційних ознак в частині організації обліку на підприємстві.

Ключові слова: оборотні активи, економічна сутність, облік, інформаційне забезпечення.

Постановка проблеми. Актуальність проблем визнання та оцінювання оборотних активів на підприємствах сільського господарства зумовлена необхідністю постійного вдосконалення методик та впровадження теоретичних підходів, пов'язаних з прийняттям управлінських рішень щодо підвищення їх ефективності використання. Цим підтверджується актуальність подальшого наукового вивчення означеної проблематики.

За сучасних умов провадження реформ та змін у законодавстві України питання оцінки оборотних активів у суб'єктів господарювання є достатньо спірним, що викликає значний науковий інтерес та зацікавленість у вчених та практиків. Тому, досліджуваному питанню присвятили свої праці Л. Бетехтіна,

В. Бечко, М. Білик, Я. Дропа, Н. Ізмайлова, Н. Крамзіна, Ю. Кваша, І. Копчикова, О. Павловська, Ю. Пеняк, Н. Притуляк, Л. Соляник, О. Шеремет та інші.

Мета статті. Метою написання є узагальнення ролі інформаційного забезпечення процесу визнання оборотних активів в системі управління підприємства.

Виклад основного матеріалу. Дефіцит оборотних активів суб'єктів функціонування виступає вагомою перешкодою для забезпечення ефективної діяльності та зумовлює потребу у пошуку резервів для більш активнішого їх використання. Раціональне формування та ефективне використання оборотних активів суттєво впливає на виробництво продукції сільського господарства, а від так, й на фінансові результати та фінансовий стан, що надає можливість успішно провадити операційну діяльність із мінімально потрібним рівнем ресурсів. Отож, у зазначених цілях система управління оборотними активами має бути ефективною, а її оцінювання слугує важливим етапом зазначеного процесу. Із цього слідує, що важливою умовою реалізації операційної діяльності підприємств сільського господарства виступає володіння оборотними активами.

З ціллю визначення рівня ефективності використання оборотних активів слід першочергово уточнити понятійний апарат, який використовується у дослідженні, оскільки саме його різноманітність у професійній та науковій літературі з точки зору економіки, фінансів, обліку та управління викликає чимало термінологічних розбіжностей.

Тож, в економічній літературі стосовно питань висвітлення сутності, джерел утворення, особливостей класифікації оборотних активів для означення одного й того ж поняття застосовують такі терміни: «оборотні активи», «оборотні кошти», «оборотний капітал», «робочий капітал», «оборотні засоби», «оборотні фонди», «мобільні активи» та ряд інших. Навколо сутності зазначених категорій ведеться тривала дискусія, викликана деякими суперечностями та, одночасно, відсутністю однотайності в їх трактуванні. Зазначене викликає необхідність щодо тлумачень означених вище категорій, а також зумовлює потребу їх систематизації відповідно до певних підходів.

Зачасту, у класичній літературі вченими визначається сутність оборотних активів, як: «це активи, які регулярно відновлюються для забезпечення господарської діяльності і цілком споживаються протягом одного року чи одного операційного циклу, якщо він довший за рік. Окрім того, також трактують, як: «частину матеріально-речових цінностей і грошових коштів, а також, якщо орієнтуватися на фінансову звітність, поточні фінансові інвестиції, витрати майбутніх періодів, податкові суми, які тимчасово знаходяться в розпорядженні підприємства, і використовуються в процесі виробництва і реалізації продукції».

Виходячи із вказаного, дослідження економічної сутності оборотного капіталу та оборотних активів необхідно трактувати із призми системного підходу, зокрема, як сукупність елементів, що має цілі, ресурси, зв'язки із внутрішнім середовищем та зворотний зв'язок, оскільки основною властивістю системи є її цілісність, а цілісність системи характеризується її структурністю, під якою слід розуміти сукупність компонентів системи та їх зв'язків, які визначають внутрішню будову і організацію об'єкта.

Провівши критичний аналіз наукової літератури, встановлено, що ряд вчених, серед яких: Хохлов М.П. визначає «оборотні активи» як оборотні кошти підприємств, які відображаються в активі бухгалтерського балансу [10].

Ю. Пеняк та Степанюк О.С. надають визначення сутності «оборотних активів», як короткотермінових поточних активів підприємства, які швидко обертаються в ході виробничого циклу [7, 8]. Дропа Я. та Донін Ю. внесли уточнення щодо визначення «оборотних активів» І. Бланком та вказують їх як «сукупність майнових цінностей підприємства, що обслуговують поточний господарський процес та цілком споживаються протягом одного операційного (виробничо-комерційного) циклу» [1, 2].

На думку Лучко М.Р. «оборотні засоби – це сукупність грошових засобів, авансованих для формування і використання оборотних виробничих фондів і фондів обігу, які забезпечують безперервність процесу виробництва і продажу продукції» [5]. Стецюк П.А. вважає, що «оборотні кошти – це сукупність

грошових засобів підприємства, необхідних для формування та забезпечення кругообігу виробничих оборотних фондів та фондів обігу» [9]. Такий же погляд має О. Царенко : «оборотні кошти – це сукупність коштів підприємства, що авансуються на створення оборотних фондів та фондів обігу і забезпечення їх неперервного кругообігу» [11]. Корчагіна В.Г., Олексенко Т.О. вказують, що «оборотні активи – це активи, що обслуговують господарський процес і забезпечують його неперервність» [3].

В результаті дослідження наукових поглядів щодо трактування сутності «оборотних активів» було виявлено наявність двох основних підходів, зокрема: бухгалтерського та економічного.

Варто погодитися із думкою Копчикової І.В., яка наголошує на тому, що ідентифікація товарів, як вагомої складової частини оборотних активів, відіграє суттєве значення в способі їх відображення у бухгалтерському балансі. Зокрема, вчена зазначає, що «найбільш сучасним методом кодування інформації про товарно-матеріальні цінності, який дає змогу передавати інформацію про них під час переміщення від виробника до споживача є штрихове кодування. Зазначене впровадження автоматизації обліку оборотних активів забезпечить недопущення крадіжок та контроль за їх вибуттям [4].

Таким чином, зважаючи на вище викладене, узагальнено наукові погляди вчених щодо тлумачення економічної сутності оборотних активів (табл. 1).

Отже, виходячи із міркувань вчених-науковців, варто зазначити, що оборотні активи на підприємствах займають близько 30-40% від сукупних активів. Однак, їх значення у процесі провадження операційної діяльності є вагомим, відповідно, й цим викликана складність завдань оцінювання їх ефективності використання, особливо, враховуючи той факт, що оборотні активи приймають пряму участь в операційній діяльності, відповідно й несуть вплив на кінцевий фінансовий результат діяльності сільськогосподарських підприємств.

З призми займання місця оборотних активів у виробничому процесі вони включають до свого складу:

Таблиця 1 – Трактування економічної сутності «оборотні активи» у стандартах бухгалтерського обліку та науковій літературі

Автор	Визначення
НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	Оборотні активи – це грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.
МСБО 1 «Подання фінансових звітів»	Оборотні (<i>поточні</i>) активи – це такі, які: а) можуть бути реалізованими чи спожитими у нормальному операційному циклі; б) утримуються в основному з метою продажу; в) можуть бути реалізованими протягом дванадцяти місяців після звітного періоду; г) є грошовими коштами чи еквівалентами грошових коштів, за умови що немає обмежень щодо обміну чи використання цього активу для погашення зобов'язання принаймні протягом дванадцяти місяців після звітного періоду.
Є. Донін	Оборотні активи – це сукупність майнових цінностей підприємства, що забезпечують поточну виробничо-комерційну діяльність підприємства та повністю споживаються у процесі одного виробничо-комерційного циклу.
Ю. Верига	Оборотні активи – це засоби, інвестовані підприємством в поточні операції під час кожного операційного циклу.
В. Орлова	Оборотні активи – це ресурси, які належать підприємству і які напевно буде перетворено на гроші чи використано іншим чином протягом року з дати складання бухгалтерського балансу.
В. Корчагіна	Оборотні активи – це сукупність оборотних фондів і фондів обігу, які використовуються для фінансування поточної господарської діяльності і виражені в грошовій формі.
В. Ковальов	Оборотні активи – це активи, що споживаються у ході виробничого процесу протягом року або звичайного операційного циклу, що перевищує 12 місяців через специфіку технологічного виробництва, і тому такі, що повністю переносять свою вартість виготовленої продукції.

а) виробничі запаси (в т.ч. сировину і матеріали, незавершене виробництво, готову продукцію), які призначені для реалізації; б) витрати майбутніх періодів; в) дебіторську заборгованість; г) грошові кошти (у національній та іноземній валютах); д) короткострокові фінансові вкладення (тобто, поточні фінансові інвестиції); е) аванси видані; ж) інші оборотні активи (які не увійшли до жодної із вище вказаних груп) та класифікуються за певними ознаками, які узагальнено на рисунку 1.

Ознака класифікації	Оборотні активи							
За формою функціонування	Матеріальні				Фінансові			
За періодом функціонування	Постійна частина оборотних активів				Змінна частина оборотних активів			
За участю	Оборотні активи у сфері виробництва				Оборотні активи у сфері обігу			
За роллю у виробництві	Кошти в запасах		Кошти у виробництві		Готова продукція		Гроші та дебіторська заборгованість	
За укрупненими елементами	Предмети праці	Знаряддя праці (МШП)	Незавершене виробництво	Витрати майбутніх періодів	Готова продукція	Товари	Дебіторська заборгованість	Гроші
За ступенем планування	Нормовані				Ненормовані			
За ступенем ліквідності	Мало ліквідні				Швидко ліквідні		Абсолютно ліквідні	
За джерелами формування	За рахунок власного капіталу				За рахунок залучених джерел			
За складом	1) Запаси; 2) Поточні біологічні активи; 3) Дебіторська заборгованість; 4) Поточні фінансові інвестиції; 5) Гроші та їх еквіваленти; 6) Витрати майбутніх періодів; 7) Інші оборотні активи.							

Рисунок 1 - Класифікаційні ознаки оборотних активів

Отож, вивчивши критерії поділу оборотних активів, визначених НП(С)БО 1 та науковцями, визначено класифікаційні ознаки.

Цікавою та слушною вважаємо думку професора А.А. Мазаракі, який стверджує, що оборотні активи на підприємстві необхідно класифікувати відповідно до швидкості їх обігу:

1) оборотні активи, які мають високу швидкість (грошові кошти, запаси товарів підвищеного та постійного попиту);

2) оборотні активи, які мають середню швидкість (запаси матеріальних оборотних активів у межах нормативу, поточні фінансові інвестиції);

3) оборотні активи, що мають низьку швидкість оборотності (наднормативні матеріальні запаси, дебіторська заборгованість).

Для того, щоб будь-яке підприємство розпочало провадити свою операційну діяльність, йому першочергово необхідні грошові кошти з ціллю придбання сировини і матеріалів, які згодом перетворяться у напівфабрикати чи незавершене виробництво, а потім у готову продукцію, яка пройде усі стадії обробки у процесі кругообігу та стане повністю готова до реалізації покупцям. І, нарешті, по завершенню процесу реалізації готової продукції кошти зносу повернуться до своєї першочергової грошової форми.

Необхідно відділити ще один важливий період у процесі операційного циклу, зокрема, мається на увазі, дебіторська заборгованість, яка з'являється та формується у підприємства після відвантаження готової продукції покупцю та існує до моменту її оплати – відповідно, зазначений термін неповернення грошових коштів визнається сумою дебіторської заборгованості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, результати проведеного наукового дослідження свідчать про те, що оборотні активи будуть приймати участь у послідуючих циклах кругообігу, який, в загальному, має назву «операційного циклу». В подальшому, підприємства, зарахувавши грошові кошти від покупців на поточний рахунок у банку, мають можливість погашати борги фінансового характеру - з контрагентами за товарними та нетоварними операціями, із державою - за податками і платежами, перед комерційними банками – в рахунок виконання взятих зобов'язань за відсотками та тілом кредиту тощо. Кругообіг оборотних активів вважається певною частиною безперервного процесу при фіксації господарських операцій.

Список використаних джерел:

1. Донін Є.О. Особливості сучасних підходів щодо специфіки класифікації оборотних активів підприємства. *Економіка і організація управління*. 2018. № 1 (29). С.75-85.

2. Дропа Я. Б. Організація управління оборотним капіталом промислових підприємств України : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03. Львів. 2006. 20 с.

3. Корчагіна В.Г., Олексенко Т.О. Визначення механізму оптимізації складу оборотних коштів. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти*. 2020. С. 389-394. URL : http://nmetau.edu.ua/file/conf-nmetau_accounting_2020.pdf.
4. Копчикова І.В. Ідентифікація товарів як імперативна складова обліку товарних втрат. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 5 (16). С. 345-350. URL : <https://ir.vtei.edu.ua/g.php?fname=25961.pdf>.
5. Лучко М.Р. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами : навчальний посібник. 2016. 360 с.
6. Національне положення стандарт бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : затв. наказом М-ва фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL : <http://www.minfin.gov.ua/>.
7. Пеняк Ю.С. Формування та ефективність використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Харків. 2010. 20 с.
8. Степанюк О.С. Економічна сутність оборотного капіталу як об'єкта управління та оцінювання. *Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства*. 2019. С. 195-196.
9. Стецюк П.А. Методичний інструментарій оцінки ефективності оборотних активів підприємства. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 3 (25). С. 13-19.
10. Хохлов М.П., Щербань О.Д., Крилова М.А. Поняття оборотних активів підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 31. С. 409-414. URL : http://market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/63.pdf.
11. Царенко О. В. Аналітичний інструментарій ефективності використання оборотних активів для забезпечення дієвості та цілеорієнтованого розвитку підприємства. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2018. Вип.14. Т.1. С. 84-92. URL: <http://journals.pu.if.ua/index.php/aprde/article/viewFile/3183/3244>.

Олена Откаленко,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7184-8437>

ResearcherID [N-3050-2016](https://orcid.org/0000-0001-7184-8437)

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ НА ВІДРЯДЖЕННЯ В УСТАНОВАХ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ

У статті надано економічну характеристику об'єкту обліку «підзвітна особа». Запропоновано алгоритм розмежування категорійного апарату «відрядження» та «роз'їздний характер робіт». Розкрито особливості документального оформлення відрядження в установі державного сектору та визначено документальне підтвердження витрат на відрядження.

Ключові слова: *підзвітна особа, відрядження, розрахунки з підзвітними особами, підтверджуючі документи, добові.*

З метою забезпечення нормальної діяльності та виконання основних функцій держави в установ державного сектору виникають питання, пов'язані з розрахунками з підзвітними особами. Бухгалтерський облік витрат на відрядження та розрахунків з підзвітними особами відрізняється великою кількістю інформації та великою кількістю бухгалтерських документів. Організація і методика обліку витрат на відрядження має притаманні їй особливості, які пов'язані із поняттям підзвітних осіб та авансів, виданих підзвіт, розрахунків з дебіторами та кредиторами установи державного сектору.

Проблеми обліку розрахункових операцій підприємства досліджуються широким колом науковців та практиків, серед яких: М. Д. Білик, Ю. А. Верига, М. Я. Дем'яненко, Г. Г. Кірейцев, Т. Г. Маренич, М. Ф. Огійчук, В. Я. Плаксієнко, В. В. Сопко та інші. Проте майже всі вони розглядають проблеми розрахункового характеру загалом або акцентують увагу лише на розрахунках з дебіторами. Водночас, категорія «підзвітні особи» теж заслуговує глибинного дослідження зважаючи на ряд суперечностей в обліковому відображенні на перший погляд однозначних операцій.

Не применшуючи науковий внесок зазначених дослідників, потребують удосконалення та висвітлення деякі особливості обліку витрат на відрядження, зокрема порядку відображення в обліку нарахування та відшкодування витрат за підзвітними сумами та їх документального забезпечення відповідно до чинного законодавства.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій з удосконалення організації та методики бухгалтерського обліку витрат на відрядження та розрахунків з підзвітними особами підприємства, яке здійснює діяльність в державному секторі.

Основними критеріями для визнання організованого ведення обліку розрахунків з підзвітними особами є достовірність, повнота та своєчасність подання облікової інформації про витрати на відрядження працівників у відповідності з дотриманням вимог законодавства на будь-якому етапі облікового процесу. Забезпечення повного, своєчасного та в межах нормативно-правових актів документування операцій з обліку розрахунків із підзвітними особами – запорука дотримання норм облікової політики підприємства та достовірності даних обліку і звітності щодо обліку розрахунків із підзвітними особами. З метою уникнення помилок, що тягнуть за собою сплату штрафних санкцій, важливо розібратись у особливостях чинного законодавства [1].

Визначень терміна «підзвітна особа» досі не запропонували законодавці у своїх нормативно-правових актах.

Опрацювавши спеціальну, навчальну літературу, довідкові видання, ми вважаємо, що під підзвітними особами варто розуміти працівників, яким роботодавець (далі – підприємство) видав грошові кошти для виконання будь-якого господарського доручення. Наприклад, на придбання товарно-матеріальних цінностей (далі – ТМЦ), робіт або послуг. Також до них можна віднести працівників, які витратили власні кошти на закупівлю, а лише згодом отримали від підприємства відшкодування здійснених витрат.

Відносини, які виникають між підприємством і підзвітною особою можуть мати як трудовий, так і цивільно-правовий характер. У першому випадку працівник виконує свої посадові обов'язки щодо закупівлі ТМЦ, робіт, послуг, передбачені трудовим договором або посадовою інструкцією, і його закупівельні відносини з підприємством регламентовані трудовим законодавством. У другому випадку подібні функції не входять до посадових обов'язків працівника, тому відносини між ним та підприємством регулюються цивільним законодавством. Проте, незалежно від законодавчого підґрунтя таких «підзвітних» відносин, працівники, які отримали готівку, повинні своєчасно відзвітувати перед підприємством про витрачені кошти за встановленою формою та повернути їх невикористаний залишок.

Сьогодні вимагає від бухгалтера чітко орієнтуватися у особливостях визнання «відрядження» та «роз'їзного характеру робіт». У обліковій практиці необхідно чітко розмежувати поняття «відрядження» та «роз'їзний характер робіт», що є резервом економії витрат на добових у бік здійснення доплат до заробітної плати окремим професійним категоріям працівників.

Організаційні та облікові аспекти віднесення поїздки до відрядження чи визнання роз'їзного характеру робіт можна узагальнити схематично (рис. 1).

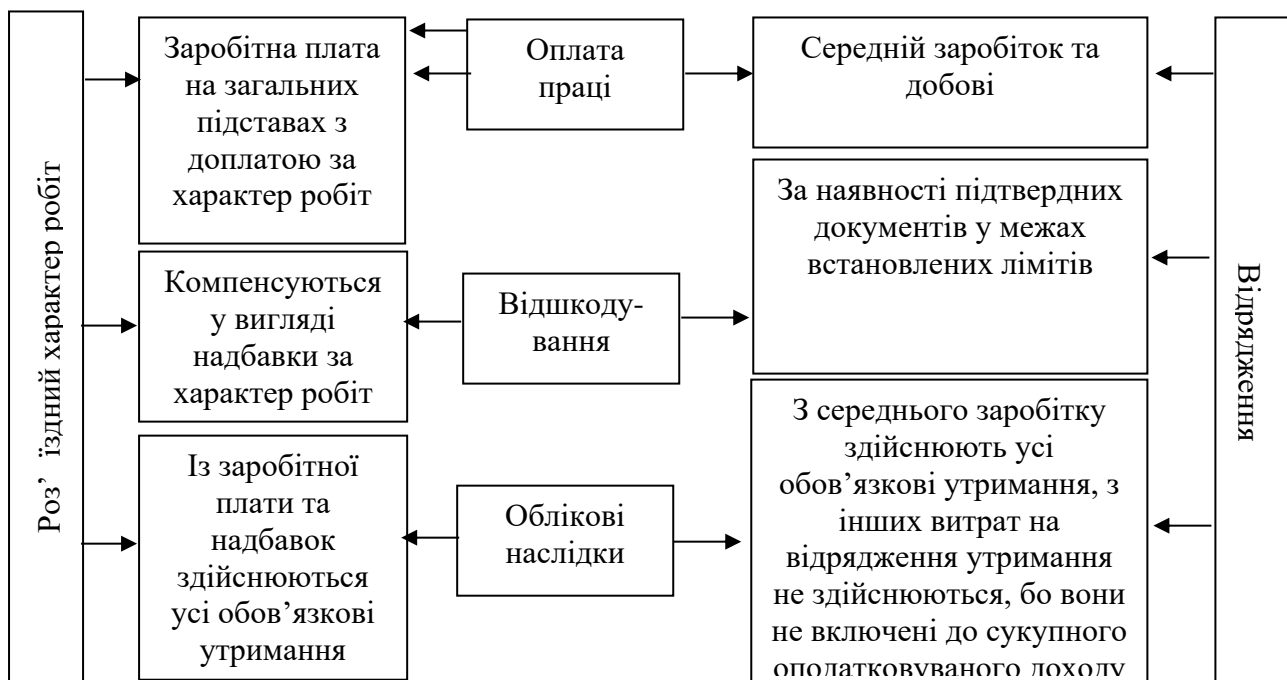

Рисунок 1 – Аспекти розмежування категорій «відрядження» та «роз'їзний характер робіт»

Поняття службового відрядження наведено в Інструкції про службові відрядження в межах України та за кордон, в якій зазначено, що «службовим відрядженням вважається поїздка працівника за розпорядженням керівника на певний строк до іншого населеного пункту для виконання службового доручення поза місцем його постійної роботи (за наявності документів, що підтверджують зв'язок службового відрядження з основною діяльністю підприємства)» [2].

Підтвердними документами, що засвідчують вартість понесених у зв'язку з відрядженням витрат, є оригінали розрахункових документів (квитки, рахунки, квитанції, чеки на оплату проживання в готелі, а в разі найму житла в фізичних осіб-підприємців, які надають послуги зі здавання житла в оренду або в тимчасове користування, – документи, що підтверджують підприємницьку діяльність: свідоцтво про реєстрацію та свідоцтво про сплату податку). У квитках на залізничний та повітряний транспорт, а також у рахунку (квитанції) має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові працівника, і вартість понесених витрат.

Окремим видом витрат, що не потребують спеціального документального підтвердження, є добові витрати (витрати на харчування та фінансування інших власних потреб фізичної особи, понесені у зв'язку з таким відрядженням). Суми добових витрат для працівників установ державного сектору встановлені на рівні 60 гривень [2]. Добові витрати відшкодовуються в єдиній сумі незалежно від статусу населеного пункту.

Строк відрядження визначається керівником або його заступником (строк відрядження державного службовця визначається керівником державної служби), але не може перевищувати 30 календарних днів.

Визначення кількості днів відрядження для виплати добових проводиться з урахуванням дня вибуття у відрядження й дня прибуття до місця постійної роботи.

При поверненні з відрядження працівник подає в бухгалтерію Звіт про використання коштів виданих на відрядження чи під звіт, так званий – авансовий звіт.

Бухгалтер установи державного сектору у Звіті перевіряється: наявність усіх необхідних реквізитів:

- правильність кореспонденції рахунків зі списання витрат на відрядження;
- відповідність даних Меморіального ордеру № 8 «Накопичувальна відомість по розрахунках з підзвітними особами» даним звітів, а даних аналітичного обліку (меморіального ордеру № 8) – даним Головної книги.

Витрати на відрядження відображаються в бухгалтерському обліку на дату затвердження керівником підприємства авансового звіту.

У фінансовому обліку усі суми, які витрачені підзвітною особою та затверджені керівником включаються до складу фактичних витрат установи.

Розрахунки з підзвітними особами обліковують на субрахунку 2116 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з підзвітними особами» до синтетичного рахунку 21 «Поточна дебіторська заборгованість».

За дебетом рахунку 2116 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з підзвітними особами» відображається визнання поточної дебіторської заборгованості перед підзвітними особами, а за кредитом – її визнання, списання. Відповідно до Порядку № 1219 [3] на цьому субрахунку ведуть облік за розрахунками з працівниками суб'єкта державного сектору за виданий аванс на господарські потреби або видатки на відрядження. Видачу коштів на господарські потреби або видатки на відрядження підзвітним особам відображають як збільшення заборгованості. Прийняття авансового звіту про витрачені підзвітні суми та повернення підзвітною особою залишку авансу в касу відображають як зменшення такої заборгованості.

Підзвітні суми мають цільове призначення, і їх слід витратити з метою, на яку вони видані, згідно з кодами бюджетної класифікації. У разі наявності в підзвітних осіб залишку непогашеної заборгованості за попередніми сумами видачу нових сум під звіт не здійснюють. Оплатити службові відрядження потрібно за КЕКВ 2250 «Видатки на відрядження» [4].

Визнання витрат на відрядження відображається наступними бухгалтерськими проведеннями:

1) Прийнято авансовий звіт про витрачені підзвітні суми: Дебет 8411 «Інші витрати за обмінними операціями» Кредит 2116 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з підзвітними особами»

2) Перераховано на карковий рахунок працівника суми витрат, понесених у відрядженні: 2116 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з підзвітними особами» 2113 «Реєстраційні рахунки»

Розрахунки з підзвітними особами відображаються у фінансовій звітності установи державного сектору. Зокрема:

Форма №1-дс «Баланс». Рядок 1135 Визначається як сума сальдо субрахунків 2113 і 2116. Відображається дебіторська заборгованість за розрахунками з постачальниками та підрядниками у разі попередньої оплати за товари, роботи і послуги, видані аванси на господарські потреби, відрядження.

Форма №2-дс «Звіт про фінансові результати». Рядок 2250 «Інші витрати за обмінними операціями». Відображаються витрати, що обліковуються на субрахунку 8411, у тому числі за КЕКВ: 2250 – витрати на відрядження. Установа державного сектору показує суму витрат, списаних в останній день звітного кварталу записом: Дт 5511 - Кт 8411 [5].

Таким чином, дослідження методики організації обліку з підзвітними особами та витрат на відрядження надає можливість дійти висновку, що раціональна організація бухгалтерського обліку розрахунків з підзвітними особами потребує деталізації інформації за кожним етапом облікового процесу.

Список використаних джерел:

1. Славкова О. П., Баранік О. О. Особливості відображення в обліку витрат на користування послугами таксі під час відрядження. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 1202–1208. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/207.pdf

2. Інструкція про службові відрядження в межах України та за кордон : Наказ Міністерства фінансів України від 13.03.1998 №59. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0218-98>

3. Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі: Наказ Міністерства фінансів України від 29.12.2015 №1219. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16#n24>

4. Інструкція щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету : Наказ міністерства фінансів України від 12.03.2012 №333. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12#Text>

5. Откаленко О. М. Організація обліку видатків установ державного сектору. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. №19. С. 192–199.

УДК 657.6:336.27

Віталій Покиньючерда,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2734-8667>

ResearcherID [N-1652-2016](https://orcid.org/0000-0003-2734-8667)

АУДИТ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ТА СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

Обґрунтовано необхідність та важливість аудиту в контексті забезпечення боргової безпеки та стійкості держави. Проаналізовано та надано економічну інтерпретацію основним бюджетним та економічним показникам, що характеризують рівень ефективності управління державним боргом України.

Ключові слова: державний аудит, державний борг, управління державним боргом, аудит ефективності управління державним боргом.

Постановка проблеми. Дефіцит державного бюджету, що фінансується за рахунок зовнішніх і внутрішніх запозичень, є звичним явищем для країн різного рівня економічного розвитку. Втім, за умови неефективності управління

державним боргом виникає загроза стабільності фінансово-економічній системі держави, зростає фіскальне навантаження на суб'єкти підприємницької діяльності, що в кінцевому рахунку негативно позначається на економічному розвитку держави. Для забезпечення виваженого управління державним боргом та мінімізації ризиків, що виникають при залученні кредитних ресурсів, особливої актуальності набуває застосування методичних підходів при аналізі співвідношень основних бюджетних й економічних показників, що дає змогу ідентифікувати сильні та слабкі сторони боргової політики країни. Відповідно до чинного законодавства таку оцінку проводить орган державного фінансового контролю з обов'язковим оприлюдненням її результатів та наведенням рекомендацій щодо удосконалення управління державним боргом [11; 12].

Теоретичні, організаційно-методичні та практичні аспекти управління державним боргом, аудиту його ефективності досліджені в працях вчених-економістів, зокрема: В. Вареник [2], І. Луценко [11], О. Тимошенко [9], І. Федорович [10], А. Хомутенко, В. Хомутенко [11] та ін. Втім, з огляду на важливість та складність досліджуваної тематики методика аналізу та аудиту ефективності управління державним боргом потребує удосконалення, узагальнення та систематизації.

Метою дослідження є аналіз бюджетних та економічних показників, що характеризують рівень ефективності управління державним боргом України, та надання пропозицій щодо забезпечення боргової безпеки та стійкості держави.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років в Україні спостерігається стійка динаміка до зростання державного боргу. Так, за останніх 10 років обсяг державного боргу України зріс із 432,24 до 2551,94 млрд грн або майже у 6 разів, що створює реальну загрозу для стабільності фінансової та економічної ситуації в країні. Ревальвація гривні до іноземних валют і перевищення суми витрат на погашення боргу над сумою надходжень від запозичень спричинили часткове зменшення боргових зобов'язань протягом останніх років. Водночас висока частка боргу, номінованого в іноземній валюті, в умовах девальваційних очікувань посилює ризики збільшення обсягу державного і гарантованого державною боргу та витрат на його погашення та обслуговування у перспективі [6].

Відповідно до вимог Бюджетного кодексу України (ст. 18, п. 2) [1], загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60,0% річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України (далі – ВВП). Разом з тим, державний борг України станом на 31.12.2020 досяг – 2551,94 млрд грн, що становить 60,8% ВВП та перевищує порогове значення боргу [4]. Втім, варто відзначити зменшення співвідношення державного боргу до ВВП протягом останніх п'яти років з 79,4 до 60,8% (рис. 1).

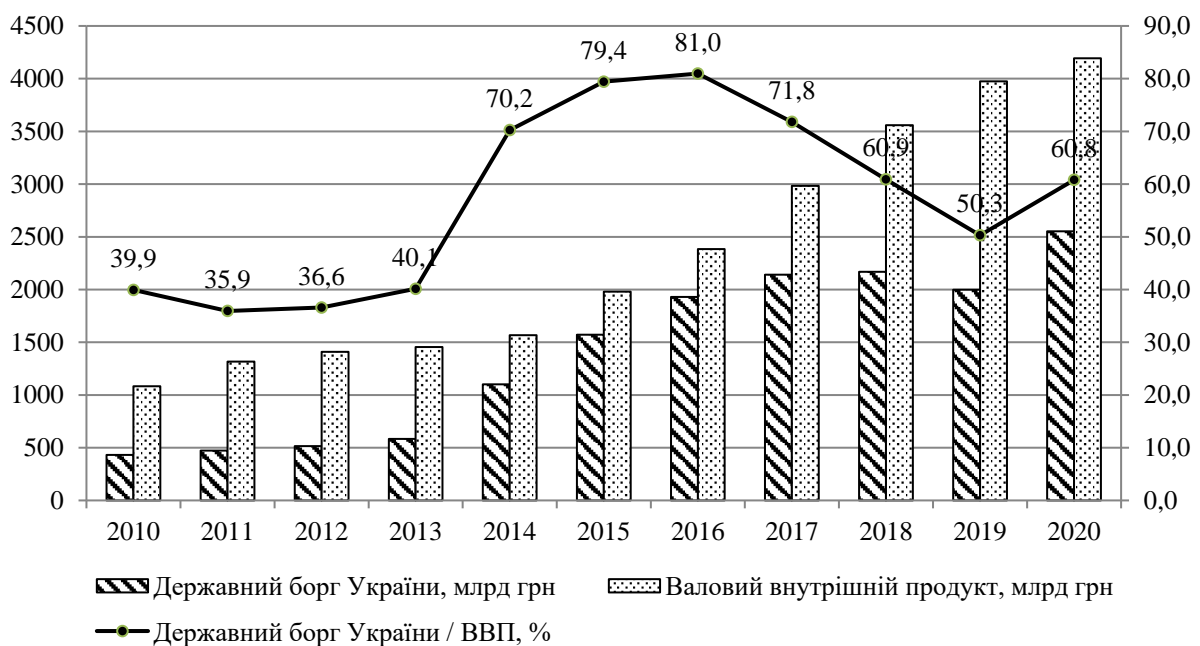

Рисунок 1 - Динаміка державного боргу та валового внутрішнього продукту України, 2010-2020 рр. (на кінець року)

Джерело: сформовано автором за даними Мінфіну та Національного банку України [4; 5]

Доцільно зазначити, що наявність державного боргу може бути корисним у період стійкого економічного зростання, коли політика запозичень направлена на інвестиційні цілі. І, навпаки, у фазі економічного спаду дефіцит бюджету істотно погіршує стан державних фінансів, підвищує ризик боргової кризи, що веде до погіршення загального стану економіки [11, с. 171]. Так, деякі економічно розвинуті країни мають досить високий рівень державного боргу відносно ВВП, однак, проводячи ефективну економічну політику, вони забезпечують стійкий розвиток національної економіки та забезпечують фінансову стійкість країни.

З огляду на те, що політика державних запозичень в Україні часто характеризується відсутністю системності та розмитістю цілей, залучення додаткових державних позик не сприяє покращенню економічного становища, а призводить до посилення боргової залежності держави та низької ефективності використання залучених ресурсів. За таких умов особливого значення набуває питання вдосконалення фінансового контролю в сфері управління державним боргом, що нерозривно пов'язане з необхідністю проведення аудиту державного боргу [12].

Аудит державного боргу – це фінансовий контроль, що проводиться з метою оцінки ефективності залучення та використання державних запозичень на основі аналізу основних бюджетних та економічних показників, що дають змогу визначити рівні боргової безпеки та стійкості країни.

Впровадження аудиту ефективності управління державним боргом обумовлено потребою підвищення результативності державного фінансового контролю та поліпшення діяльності виконавчих органів влади щодо залучення та використання державних запозичень. Окрім функції контролю, аудит ефективності виконує інформаційну функцію, забезпечуючи громадськість інформацією про результати діяльності державних органів та ефективність використання залучених коштів [10, с. 39].

На сьогодні в Україні відповідно до чинного законодавства органами державного фінансового контролю проводиться внутрішній та зовнішній аудит ефективності управління державним боргом (внутрішній аудит – Міністерством фінансів України; зовнішній аудит – Рахунковою палатою України).

Внутрішній аудит державного боргу здійснюється Міністерством фінансів України відповідно до затвердженого Порядку здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом [8].

Під час здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним боргом, Міністерство фінансів України:

- проводить оцінку ризиків з метою їх мінімізації;
- визначає оптимальне співвідношення очікуваних витрат державного бюджету з управління боргом до ризиків;
- проводить операції з управління боргом [8].

В процесі аудиту ефективності управління державним боргом аналізується співвідношення основних бюджетних й економічних показників, що дає змогу визначити сильні та слабкі сторони боргової політики країни. Стандартами INTOSAI [3] передбачено для оцінки стану державного боргу використовувати дві групи індикаторів: першу групу застосовують для оцінки рівня боргової безпеки країни (відношення державного боргу до ВВП, середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики, індекс ЕМВІ, відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу); індикатори другої групи – для визначення боргової стійкості країни (показники ліквідності, платоспроможності країни, заборгованості державного, фінансового та приватного секторів).

Основні показники, що характеризують рівень боргової безпеки країни (відношення валового зовнішнього боргу до ВВП та відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу) наведено на рис. 2.

Як видно з рис. 2, протягом всього аналізованого періоду відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу не відповідає встановленим критеріям (рекомендоване значення > 100,0%). Так, у 2014 р. за рахунок міжнародних резервів наша країна могла погасити лише 6,0% зовнішнього боргу, що є досить низьким значенням. Однак варто відзначити позитивну динаміку досліджуваного показника протягом останніх 6 років, що вказує на покращення можливості погашення зовнішніх боргів за рахунок міжнародних резервів держави.

Рисунок 2 - Динаміка показників боргової безпеки України, 2010-2020 рр.
(на кінець року)

Джерело: сформовано автором за даними Мінфіну та Національного банку України [4; 5]

Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП країни є одним з основних показників, який узагальнює всі зовнішні боргові зобов'язання країни [9, с. 370-371]. На основі проведених розрахунків можна зробити висновок, що в структурі загального боргу зовнішня складова займає домінуючу позицію та підвищує рівень боргової залежності України від зовнішнього фінансування. Різке зростання показника спостерігалось у 2014-2016 рр., що було пов'язано із значною девальвацією національної грошової одиниці, кризовими явищами в країні та зростанням обсягів зовнішнього фінансування від МВФ й інших зовнішніх кредиторів. Починаючи з 2017 р. відношення зовнішнього боргу до ВВП має динаміку до зменшення, хоча значення цього показника все ще перевищувало рекомендовані межі (рекомендоване значення $\leq 30,0\%$), що свідчить про низький запас фінансової міцності держави.

Аналіз показників платоспроможності України свідчить, що впродовж 2012-2020 рр. більшість показників не відповідали рекомендованим значенням. Втім, низка показників мали позитивну динаміку. Так, відсоткове відношення міжнародних резервів до короткострокового боргу країни протягом останніх років демонструє тенденцію до збільшення. Поточне значення показника співвідношення золотовалютних резервів країни до короткострокового боргу у

2020 р. становило 59,6%. Причинами зростання показника є збільшення міжнародних резервів України протягом останніх років при відносно стабільному обсязі короткострокових боргів. Збільшення рівня офіційних міжнародних резервів свідчить про покращення боргової політики уряду.

Співвідношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг показує здатність держави покрити свої зовнішні боргові зобов'язання за рахунок доходів від експорту, які надходять в іноземній валюті. Значення цього показника в 2020 р. становило 105,3%, тобто на 1 дол. США, отриманого за рахунок експорту товарів і послуг припадало 1,05 дол. США зовнішнього державного боргу.

Таблиця 1 - Динаміка показників боргової стійкості, 2012-2020 рр. (на кінець року)

№ з/п	Показники	Порогове значення		Рік								
		Світ	Україна	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<i>Показники ліквідності</i>												
1	Відношення золотовалютних резервів до короткострокового державного боргу, %	100,0	100,0	57,0	41,0	13,3	25,9	32,9	40,2	46,2	54,8	59,6
2	Відношення короткострокового боргу до загального боргу, %	-	-	69,4	70,5	81,1	78,4	66,6	61,2	41,3	37,9	41,2
<i>Показники платоспроможності</i>												
1	Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	≤50-60,0	≤60,0	36,6	40,1	70,2	79,4	81,0	71,8	60,9	50,3	60,8
2	Відношення обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	-	≤25,0	21,9	20,6	39,0	70,8	52,0	46,1	39,3	29,2	36,2
3	Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	≤200,0	≤200,0	2965,0	3127,7	2942,3	2765,7	2665,7	2750,4	2721,3	2905,3	2999,6
4	Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	≤170,0	≤70,0	37,4	48,2	76,7	122,7	135,9	123,4	118,2	115,2	105,3
5	Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	-	≤30,0	15,7	19,1	31,2	26,7	28,9	25,7	21,7	21,1	24,6

Джерело: розраховано автором на основі [4; 5; 11; 12]

Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу в Україні не відповідає рекомендованому значенню. Так, в 2020 р. на одну особу припадало майже 3000 дол. США зовнішніх боргів, що в 15 разів більше за рекомендоване значення. Значний рівень зовнішньої заборгованості на одну особу свідчить про порушення боргової стійкості та є негативною ознакою ефективності управління державним боргом.

Відношення зовнішнього боргу до ВВП у 2020р. збільшилось до 36,2% проти 21,9% у 2012р., (нормативне значення $\leq 25,0$), що свідчить про складнощі в розміщенні державних боргових зобов'язань на внутрішньому ринку країни та зростання кредитних ресурсів, отриманих від міжнародних фінансово-кредитних організацій та інших країн [12]. Водночас відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП протягом майже усіх аналізованих років (крім 2014р.) відповідало рекомендованому значенню та не перевищувало 30,0%, що свідчить про наявні внутрішні резерви для залучення кредитних ресурсів та фінансування дефіциту державного бюджету.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аудит боргової безпеки та стійкості України попри позитивні тенденції більшості розрахованих бюджетних та економічних показників вказує на залежність держави від зовнішніх та внутрішніх кредитних ресурсів. Серед ключових макроекономічних чинників, які зумовили критичне зростання боргового навантаження протягом останніх років є значна девальвація гривні, зниження внутрішнього споживчого попиту внаслідок інфляційних процесів та безробіття, зростання дефіциту державного бюджету та негативне сальдо платіжного балансу. Для зниження рівня боргової залежності України і ефективного використання кредитних ресурсів доцільно забезпечити прозорість використання коштів, отриманих від міжнародних фінансових організацій та інших держав, оптимізацію вартості обслуговування державного боргу, розробити довгостроковий прогноз індикаторів боргової безпеки, забезпечити контроль за поверненням та обслуговуванням зовнішніх ресурсів для фінансування економічного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 14.06.2021).
2. Вареник В.М. Оцінка боргової безпеки України. *Економіка: теорія та практика*. 2015. № 2. С. 39-44.
3. Офіційний веб-сайт INTOSAI. URL: <http://www.intosai.org>. (дата звернення: 14.06.2021).
4. Офіційний веб-сайт Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua>. (дата звернення: 14.06.2021).
5. Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>. (дата звернення: 14.06.2021).
6. Покиньючерда В.В., Копняк К.В. Організація аудиту ефективності управління державним боргом. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7793> (дата звернення: 14.06.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.78.
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <http://www.me.gov.ua>. (дата звернення: 14.06.2021).
8. Про затвердження Порядку здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом: Постанова Кабінету міністрів України від 01.08.2012 № 815. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 14.06.2021).
9. Тимошенко О.В. Європейські критерії оцінювання боргової безпеки. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 366-376.
10. Федорович І. Методика проведення аудиту ефективності управління державним боргом та шляхи її вдосконалення. *Світ фінансів*. 2014. № 3. С. 38-47.
11. Хомутенко В.П., Луценко І.С., Хомутенко А.В. Державний аудит публічних фінансів: навч. посібник. Одеса: «Кримполіграфпапір», 2016. 412 с.
12. Pokynchereda V.V. Performance audit of ukrainian debt management: organization and methodology. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6526> (дата звернення: 14.06.2021).

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

УДК 336:364.05

Наталія Замкова,

д-р філос. наук, професор

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9557-2607>

ResearcherID [H-5007-2017](https://orcid.org/0000-0001-9557-2607)

Інна Гнидюк,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6724-7740>

ResearcherID [M-5439-2015](https://orcid.org/0000-0002-6724-7740)

МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено питання фінансового забезпечення соціальних гарантій населення. Розкриті напрямки запровадження соціально-орієнтованої моделі розвитку економіки. Доведено, що впровадження в практику моделі соціального бюджету з метою прогнозування соціальних видатків при формуванні Державного бюджету, суттєво покращить рівень забезпечення соціальних гарантій держави.

Ключові слова: соціальна політика, соціальні гарантії, соціальний бюджет, бюджетне інвестування, прожитковий мінімум.

Постановка проблеми. Соціальні гарантії є невід'ємною складовою демократично-правової держави та елементом системи забезпечення суспільного добробуту. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України успішне вирішення першочергових соціальних завдань є одним із

найголовніших пріоритетів держави. Без соціальних гарантій та механізмів їхньої реалізації неможливо досягти суспільної стабільності, соціальної злагоди між різними верствами населення та, зрештою, піднесення економіки. Розвиток системи соціальних гарантій свідчить про посилення соціальної орієнтації економічних систем.

Незважаючи на те, що фінансове забезпечення соціальних гарантій передбачає використання багатьох джерел фінансування, його основу мають формувати ресурси держави. Однак не завжди зростання видатків держави на надання соціальних гарантій супроводжується покращенням показників задоволення основних соціальних інтересів громадян України. З огляду на це актуальним питанням у сучасних умовах постає реформування вітчизняної моделі фінансового забезпечення соціальних гарантій відповідно до суспільних очікувань і економічних можливостей держави та підвищення її дієвості щодо досягнення соціальної безпеки. Його ж вирішення потребує проведення ґрунтовних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення соціальних гарантій населення за рахунок фінансових ресурсів держави присвячені праці вітчизняних вчених: В. Андрущенко, Ю. Архангельського, А. Баланди, Н. Борецької, О. Василика, О. Величка, І. Гнибіденко, О. Кириленко, І. Луїної, О. Макарової, В. Мандибури, Л. Момотюк, А. Нікітішин, О. Новікової, В. Опаріна, Д. Полозенка, Ю. Романовська, В. Федосова, П. Шевчука, С. Юрія.

Метою статті є дослідження механізму фінансового забезпечення соціальних гарантій населення України.

Виклад основного матеріалу. Необхідною умовою сталого розвитку є соціальна стабільність в суспільстві. Економічне зростання значно залежить від стратегії та тактики державного регулювання, визначення пріоритетів і напрямів соціальної політики, адекватним ринковим відносинам, спрямованим на гарантування соціального захисту та безпеки населення.

В умовах ринку та євроінтеграції визначальне питання, яке постає перед Україною, – прийняття прозорої та чіткої схеми дій щодо ефективного державного регулювання системи соціального захисту. Це має супроводжуватися формуванням високої якості життя та підвищення добробуту населення через запровадження високих соціальних стандартів і становлення здорового соціального клімату в державі [8]. Як уже зазначалося, державна політика повинна відновити довіру суспільства до інститутів влади та віру в соціальну справедливість, що формується через використання економічно-правових важелів державного впливу.

Відповідно до досліджень науковців, заходи, які держава спрямовує на регулювання системи соціальних гарантій на сучасному етапі, є неструктурованими, а найбільшими загрозами для макроекономічної стабільності нашої країни залишаються:

- недосконалість законодавства;
- недостатні темпи реформ;
- інфляція;
- низький рівень інноваційної активності;
- накопичення зовнішнього боргу;
- високий рівень тінізації економіки.

Формуючи механізм інституційного регулювання сфери соціального захисту населення, держава може спрямовувати зусилля у двох напрямках. Перший передбачає сприяння державних та недержавних інститутів у підтриманні високих життєвих стандартів і втручання в основні механізми виробництва та розподілу. Окремі науковці називають цей підхід універсальним [5].

Другий напрям соціальної політики зорієнтований на незахищені прошарки населення і реалізується через допомогу малозабезпеченим сім'ям, доходи котрих нижчі від прожиткового мінімуму, допомогу з безробіття, пенсійне забезпечення за віком та втратою працездатності, мінімальний або гарантований доступ до медичних послуг.

Особливо гостро постає проблема низької оплати праці, широкі масштаби неофіційної зайнятості, що призводить до ухилення від сплати податків, практики заниження зарплат, а також значна диференціація у доходах, яка диференціювала значну частину багатих та бідних.

З метою запровадження соціально-орієнтованої моделі розвитку економіки державні органи влади повинні у найближчі терміни визначити два основних напрями діяльності:

- 1) активну політику зайнятості;
- 2) адресну соціальну політику [4].

Ця модель передбачає не лише соціальний захист, а й створення такого організаційно-економічного механізму, який би сприяв зменшенню частини населення, котре потребує соціальної допомоги. Вона повинна увібрати все краще, що результативно діє в країнах з ринковою економікою.

Надання соціальних гарантій держави в системі бюджетного інвестування залежить від можливостей надходження фінансових ресурсів до бюджетів різних рівнів. Бюджетні соціальні інвестиції направлені на виконання делегованих та власних повноважень органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування [6]. Саме тому перехід до політики децентралізації, який розпочався в Україні протягом 2014-2015 рр. – є вирішенням проблеми вдосконалення системи міжбюджетних відносин. Процес децентралізації підвищує рівень соціальної відповідальності держави, як одного з головних чинників соціально-економічної стабілізації як країни, так і її регіонів. Саме це визначає необхідність підвищення рівня соціальної відповідальності місцевих органів державної влади [3].

В розвинутих країнах широко застосовується модель соціального бюджету (рис. 1). Вона складається з наступних модулів: демографічного, економічного, модуля робочої сили та соціального.

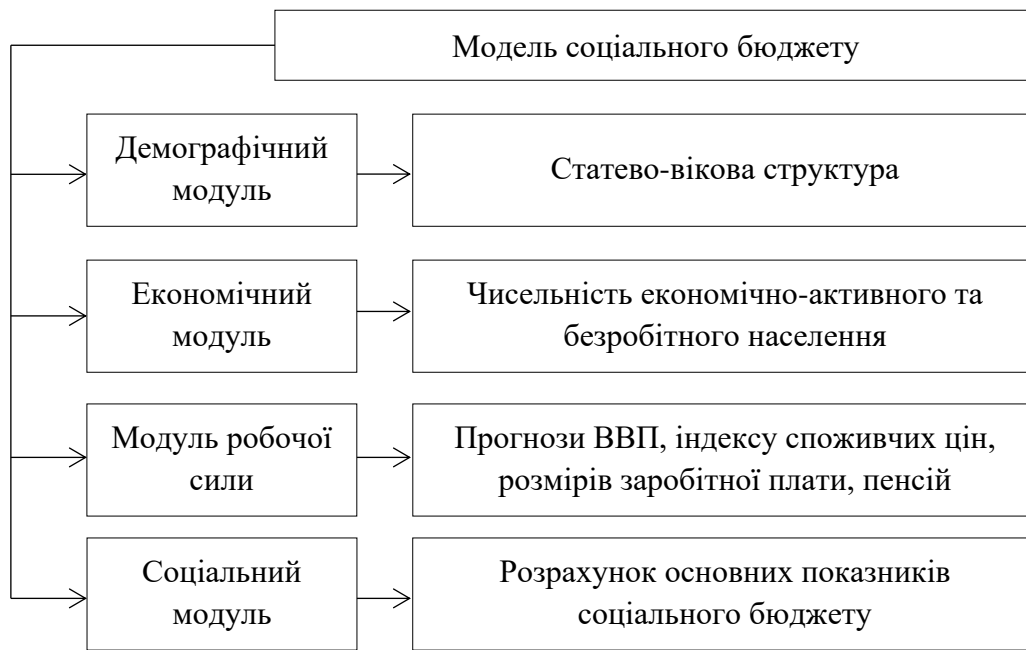

Рисунок 1 – Механізм формування моделі соціального бюджету

Впровадження в практику даної моделі з метою прогнозування соціальних видатків при формуванні Державного бюджету, суттєво покращить рівень забезпечення соціальних гарантій держави. Головною метою даної моделі є розрахунок і прогнозування на перспективу соціальних показників соціальних гарантій держави [1].

Неодмінною складовою трансформаційних процесів державотворення є інституалізація громадянського суспільства, що передбачає утвердження суспільно-політичних інститутів та організаційно-правове регулювання суспільних відносин з метою задоволення інтересів більшості громадян через їх залучення до формування рішень соціально-економічного значення розвитку визначених територій (рис 2).

З метою удосконалення інституційного забезпечення реалізації соціальних гарантій держави необхідно сформувати комплекс інструментів бюджетного забезпечення реалізації соціальних гарантій на рівні територіальної громади [2]. Перш за все, держава повинна запровадити стандарти, які б забезпечили покращення рівня життя населення.

Вважається, що формою державного регулювання соціального захисту є розробка системи показників, які характеризують стан і динаміку зростання рівня життя населення. До таких показників слід віднести:

– обсяг та структура доходів населення, споживання матеріальних благ і послуг;

– соціальні гарантії малозабезпеченим верствам населення;

– стан споживчого ринку [10].

Узагальнюючими показниками оцінки соціального стану є фактичний та перспективний баланси грошових доходів та видатків населення. У ньому відображені джерела грошових надходжень, їх обсяг, структура.

Особливо важливе значення має система соціального захисту, яка включає соціальні гарантії у сфері доходів та споживання. До такої системи слід включати наступні чинники: мінімальний рівень споживання матеріальних благ і послуг; прожитковий мінімум. Рисунок 2 – Структура етапів формування комплексу інструментів забезпечення реалізації соціальних гарантій держави.

Державні мінімальні гарантії закладаються в розрахунок мінімального споживчого бюджету на одну особу (дитину, дорослу людину пенсійного віку). До нього входять п'ять груп показників: продукти харчування, непродовольчі товари, послуги, податки, внески, платежі та алкогольні напої. Мінімальний споживчий бюджет розраховується у гривнях на рік на особу; а на сучасному етапі є важливим критерієм у державній системі соціального захисту і одним з орієнтирів державної соціальної політики [11]. Він показує реальний рівень життя, відхилення від його середньої величини дозволяє отримувати певні субвенції та пільги. Його використовують в орієнтації державної політики на забезпечення мінімальних соціальних гарантій споживання по різних статеві-вікових групах.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку необхідно удосконалити методика розрахунку прожиткового мінімуму. Для цього необхідно розрахувати новий споживчий кошик, що відображав би мінімальний набір споживання товарів та послуг для задоволення основних соціальних і культурних потреб особи, а не для елементарного фізичного виживання. Для цього є не обов'язковим розробка та прийняття окремого Закону України «Про споживчий кошик». Для цього достатньо внести локальні зміни до Закону України «Про прожитковий мінімум» у частині термінів перезатвердження вмісту наборів непродовольчих товарів і послуг [12]. Строк їхнього перезатвердження має бути скорочено до трьох років, оскільки зміни у структурі споживання для цих наборів відбуваються швидше, ніж для набору продуктів харчування.

Профільний комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів порекомендував парламенту прийняти за основу Проект Закону №3515 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань формування прожиткового мінімуму та створення передумов для його підвищення» – в ньому пропонується прив'язати прожитковий мінімум до рівня середньої заробітної плати в країні [9]. Очікується, що прийняття цього проекту дозволить задовольнити основні потреби людей і підвищити рівень матеріальної забезпеченості незахищених груп українців.

Якщо проект приймуть, то прожитковий мінімум буде встановлюватися в процентному співвідношенні до середньої зарплати за попередній рік з урахуванням рівня інфляції, очікуваного в поточному році. Зокрема, в 2021 році прожитковий мінімум становитиме не менше 40% від середньомісячної заробітної плати за 2020 рік, у 2022 – не менше 41% і так далі. Планується, що кожен наступний рік процентне співвідношення буде збільшуватися на 1%, і до 2031 року прожитковий мінімум становитиме половину показника середньомісячної зарплати за 2030 рік [9].

Також в проекті вказується, що якщо фактичний прожитковий мінімум протягом трьох місяців більш ніж на 10% перевищуватиме розмір затвердженого прожиткового мінімуму, то уряд повинен буде розглянути питання про підвищення останнього.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, наразі важливим завданням влади залишається підвищення мінімальних соціальних стандартів для всіх соціальних і демографічних груп населення. Перспективними шляхами цього ми вважаємо:

- оновлення нових наборів продовольчих та непродовольчих товарів та послуг, а також у подальшій перспективі змінити методику обрахунку прожиткового мінімуму, яка б гарантувала правдиве визначення основних персональних та соціальних потреб населення у розрізі різних соціальних і демографічних груп населення;

- позбутися неприйнятної практики «ручного» заниження фактичних соціальних виплат задля потреб бюджету країни, ігноруючи головне призначення держави – забезпечення базових гарантій громадян;

- підвищити адресність усіх видів державної підтримки та позбавитися у системі законодавчого та організаційного забезпечення від можливостей корупції та зловживань усіма учасниками відповідних відносин.

Перспективою подальших досліджень є розроблення шляхів реалізації механізму фінансового забезпечення соціальних гарантів населення в умовах переформатування соціальної політики держави.

Список використаних джерел:

1. Баранова Н., Самерханова З., Поляк Н. Використання моделі соціального бюджету для прогнозування соціальних видатків в бюджетному процесі. *Україна: аспекти праці: науково-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2014. № 4 С. 27-33.
2. Безтелесна Л. І., Пивоварчук Л.В. Інституційне забезпечення соціальних гарантій держави : монографія. Київ : Національний університет водного господарства та природокористування, 2017. 196 С.
3. Замкова Н.Л., Гнидюк І.В., Романовська Ю.А. Державні фінанси: навч. посіб.; Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Вінниц. торг.-екон. ін-т. Вінниця: Вид.-ред. від. ВТЕІ КНТЕУ, 2015. 463 с.
4. Лопушняк Г. С. Державні соціальні стандарти, гарантії та нормативи: сутнісно-проблемні аспекти. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 491-499. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_74. (дата звернення: 10.06.2021).
5. Нікітішин А. О. Сучасний механізм податкового регулювання соціального розвитку суспільства. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 35(1). С. 251-260. PURL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2017_35%281%29__36 (дата звернення 18.05.2021).
6. Осіпова Л.В., Плахт В.Г. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: сучасний стан та перспективи. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 125-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/perpe_2018_1_9 (дата звернення 18.05.2021).
7. Павлова Л. О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01. Львів, 2017. 230 с.
8. Павлова Л.О. Особливості практики фінансування соціального захисту в різних країнах світу. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць*. Київ. 2013. № 4. С. 246-250.
9. Прожитковий мінімум хочуть прив'язати до рівня середньої зарплати за рік. URL: <https://ua-news.liga.net/economics/news/projtkoviy-minimum-hochut-privyazati-do-rivnya-serednoi-zarplati-za-rik> (дата звернення 16.05.2021).

10. Романовська Ю.А., Солоненко Л.В. Державне соціальне страхування як форма соціального захисту населення України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017., Вип. 16 (2)., С. 84-87 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2017_16%282%29__20 (дата звернення 18.05.2021).

11. Рудкевич І.В. Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика. Монографія. Донецьк. 2012. 463 с.

12. Щодо удосконалення методики визначення споживчого кошику. Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1233/> (дата звернення 18.05.2021).

УДК: 330.567.28

Ліна Маршук,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-4333-7458>

ResearcherID [C-7796-2018](https://orcid.org/0000-0003-4333-7458)

Ельміра Гатаулліна,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0082-4627>

ResearcherID [C-8508-2018](https://orcid.org/0000-0003-0082-4627)

ОЦІНКА ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

У статті здійснено оцінку доходів домогосподарств в Україні протягом останніх років. Показано структуру та джерела фінансових ресурсів домогосподарств. Визначено чинники, які впливають на формування доходів домогосподарств України. За допомогою статистичних даних, проаналізовано та дано оцінку сучасного стану дохідної статті українського населення та визначено проблеми розвитку формування доходів населення України та напрямки їх збільшення.

Ключові слова: домогосподарства, доходи, поведінка домогосподарств, дохідно-витратна стаття населення, пандемія COVID-19.

Постановка проблеми. Домогосподарство, як одна з первинних економічних одиниць ринкової системи, виконує низку важливих функцій. З погляду сучасної економічної теорії домогосподарства у ринковій системі постають як постачальники ресурсів, виробники товарів та послуг споживачі благ і заощадники доходів. Економічне значення доходів домогосподарств полягає в тому, що вони не тільки забезпечують життєдіяльність членів, але й є одним із джерел поповнення бюджетів та державних цільових фондів, виступають джерелом внутрішніх інвестицій для національної економіки, загалом впливають на соціально-економічну стабільність суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фінансів домогосподарств та збалансованості фінансових ресурсів висвітлювалося у роботах таких українських вчених, як Т. Кізима, П. Левчаєв, С. Юрія, Ю. Янеля, Т. Кізими, Н. Ясинської та ін. Не дивлячись на значний інтерес зі сторони економістів, питання управління особистими фінансами та розгляд його інструментів потребує більшого дослідження та висвітлення.

Мета статті. Метою статті є оцінка доходів домогосподарств в Україні, визначення засобів і шляхів забезпечення та самозабезпечення вітчизняних домогосподарств, джерел і структури їх фінансових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Процеси зменшення розмірів домогосподарств в Україні простежуються упродовж декількох століть. Діяльність домогосподарства починається з формування фінансових ресурсів, які є необхідними не тільки для задоволення життєвих потреб, але й для ведення господарства та нагромадження. Для кращого розуміння відобразимо структуру грошових і сукупних доходів домогосподарств протягом 2018-2020рр. у табл. 1.

Загалом зважаючи на представлені дані можна зробити наступний висновок, що оплата праці у середньому на домогосподарство була найвищою у 2020 році та становила 11998 тис. грн., що становить 61,1% до грошових

доходів та 45,5% до загальних; доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості є найвищими за 2020 рік порівняно з 2018-2019рр. та становлять 68,9 % до грошових доходів та 8,7 до загальних.

Таблиця 1 – Структура грошових і сукупних доходів домогосподарств в Україні за 2018-2020 рр. [1]

Показник	Всі домогосподарства								
	у середньому на 1 домогоспод. (грн.)			у % до грошових доходів			у % до загальних доходів		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Оплата праці	5391,25	6945,10	11998	60,5	62,3	61,1	55,5	58,6	45,5
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	592,77	792,91	9144,12	6,6	7,1	68,9	6,1	6,7	8,7
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	248,40	291,08	1481,00	2,7	2,6	21,2	2,6	2,5	19,7
Доходи від власності та цінних паперів (дивіденди від акцій; відсотки по вкладах)	130,30	128,57	984,89	1,5	1,1	1,8	1,3	1,1	1,8
Пенсії	1734,42	1982,59	1712	19,5	17,8	5,5	17,8	16,7	16,4
Стипендії	30,11	36,67	33,67	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Допомоги, пільги, субсидії, компенсації	203,04	289,36	749,77	2,4	2,7	2,6	2,2	2,5	3,6
Грошова допомога від родичів та інших осіб	399,21	461,40	735,07	4,5	4,1	4,0	4,1	3,9	3,8
Аліменти	22,70	33,40	32,39	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	2,0
Інші грошові доходи	151,96	186,96	186,96	1,7	1,7	1,5	1,6	1,6	1,5
Грошові доходи	8904,14	11145,04	37057,87	100	100	100	91,7	94,2	100,0
Не грошові доходи	816,10	705,71	-	8,3	5,8	8,3	8,3	5,8	5,8
Всього загальних доходів	9720,24	11850,75	-	100	100	98,2	100	100	97,8

Доходи від продажу сільськогосподарської продукції є аналогічно найвищими до 2020р. порівняно з 2018 та 2019 роками. Доходи від власності до якої можуть входити (дивіденди від акцій та цінних паперів; відсотки по вкладах, тощо) становлять більшу частку у 2020 році у розмірі 1,8%; Пенсії у середньому на домогосподарство є найбільшими у 2019 році порівняно з 2018 та 2020 роками, та становлять 17,8% відносно грошових доходів і 16,4 до загальних. Стипендії становлять відносно схожу частку у межах зазначених років, та є аналогічними у відсотках до грошових та загальних доходів – 0,3%. Допомоги: пільги, субсидії, компенсаційні виплати мають найвищий рівень показників у 2020 році, порівняно із запропонованими. Грошова допомога від родичів та ін. осіб є аналогічною до попереднього твердження з найвищими показниками до 2020 року. Аліменти мають найвищі показники у 2019 році, та у відношенні до грошових доходів становлять 0,3% аналогічно до загальних.

Підсумовуючи вище сказане можна відмітити загальну суму грошових доходів, яка становить 11850,75грн. у 2019 році та 9720,24 у 2018 році у структурі грошових і сукупних доходів домогосподарств аналізуючи та оцінюючи 2018-2020рр. Такі зміни у динаміці можуть бути спричинені у загальному змінами рівня життя населення, забезпеченого державою та окремих чинників які впливають на структуру доходів кожного домогосподарства.

У структурі доходів населення протягом аналізованих років виділяються такі його форми, як оплата праці та дохід від підприємницької діяльності, дохід від власності; пенсії, стипендії, допомоги надані готівкою тощо; грошова допомога від родичів, інших осіб та інші не менш важливі надходження. Розмір майже усіх видів грошових надходжень, окрім стипендій та аліментів мав тенденцію до зростання. У структурі грошових доходів за проаналізований період найбільша питома частка належить оплаті праці. Відповідно заробітна плата є головним джерелом фінансового потенціалу населення. Однак її питома частка у сукупних доходах населення в Україні є значно меншою порівняно з відповідним показником у інших розвинених країнах. Зокрема цей показник у

Великобританії становить – 65%, у Німеччині - 64%, у Італії – 52%. Для кращого розуміння здійснимо, аналіз структури, середньомісячних сукупних ресурсів домогосподарств наведених у табл. 2.

Таблиця 2 – Середньомісячні сукупні ресурси домогосподарств в Україні , протягом 2018-2020рр. грн. [1]

Назва	Середньомісячні сукупні доходи домогосподарств			Відхилення			
				Абсолютне		Відносне	
	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2019-2018	2020-2019	2019/2018,%	2020/2019,%
Всі домогосподарства	9 904	12 118	11199	2 214	-919	122	92
Міські домогосподарства	10122	12 592	12752	2 470	-160	124	101
Сільські домогосподарства	9 455	11 137	11592	1 682	-455	117	104

За наведеними даними середньомісячні сукупні доходи одного домогосподарства у 2019 році зросли порівняно з 2018 роком та склали – 12 118грн, що становить відносно до зазначеного року 122%, міського у свою чергу – 12 592грн, що становить 124% сільського – 11 137грн., що становить 117% . У 2018 році відповідно – 9 904 грн. міські домогосподарства - 10 122 грн. та 9 455 грн. для сільського домогосподарства, тут спостерігається зменшення усіх проаналізованих показників. У 2020 році ці показники були такими: всі домогосподарства – 11 199 грн., що становить 92% відносно до 2019 року; міські домогосподарства 12 752 грн., що становить 101% відносно до аналогічно проаналізованого 2019 року; середньомісячні сукупні доходи сільських домогосподарств у свою чергу становили – 11 592 грн. та 104% відносно до 2019 року (рис.1). Такі зміни були спричинені впливом різних чинників на життя, доходи домогосподарств та загальний рівень населення, що помітно знайшло своє відображення на загальному рівні сукупних доходів домогосподарства. Адже свої потреби домогосподарства задовольняли за рахунок ресурсів, які надходили з інших джерел.

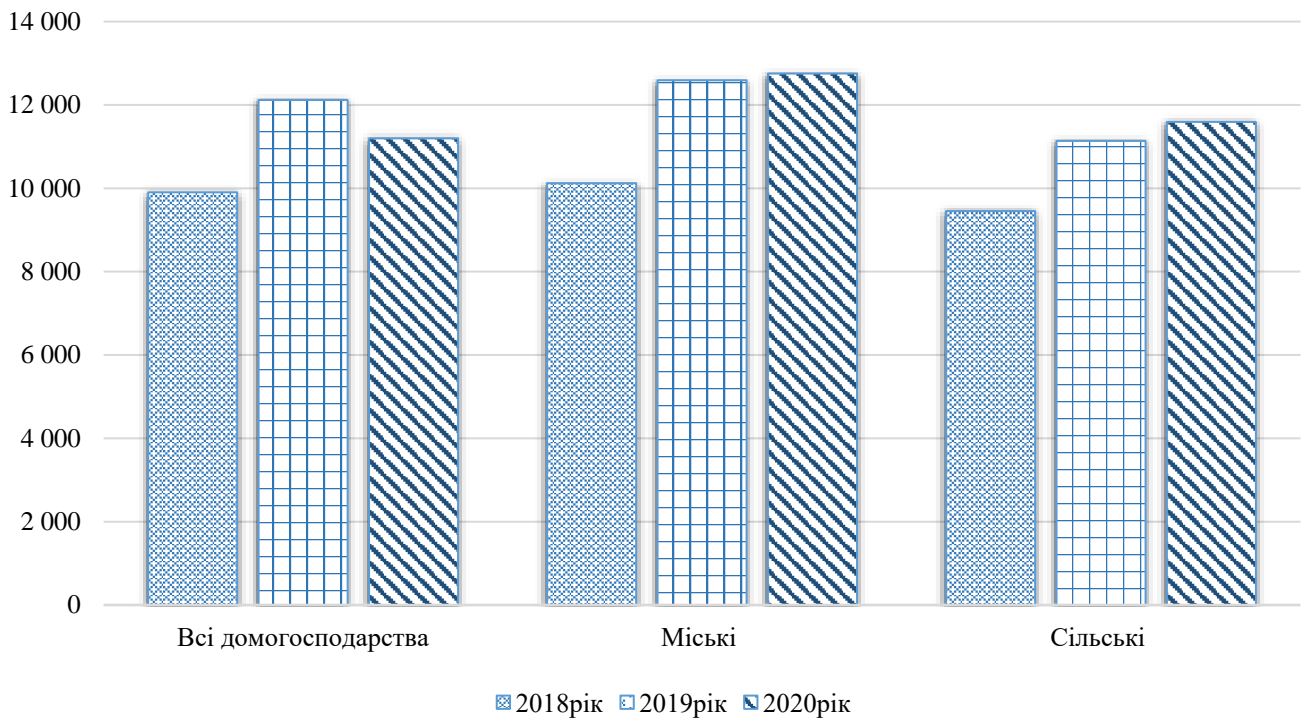

Рисунок 1 – Структура середньомісячних сукупних ресурсів домогосподарств в Україні за 2018-2020рр.

Частка грошових доходів у структурі сукупних ресурсів у 2019 році становила у середньому на домогосподарство 92,0% у міській місцевості – 94,5%, а у сільській – 85,9%. У структурі сукупних ресурсів частка доходів від зайнятості склала 63,8%; при цьому частка оплати праці склала 57,3%; частка доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості 6,5%; частка пенсій, стипендій та соціальних допомог (включаючи готівкові і безготівкові пільги та субсидії) становила 20,3% сукупних ресурсів домогосподарства; частка доходів від особистого підсобного господарства та самозаготівель склала 6,0%.

Структура сукупних ресурсів міських та сільських домогосподарств вказує на помітну тенденцію збільшення оплати праці, що становить 62,3% для міських домогосподарств та 45,6% для сільських. Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості сільських домогосподарств мають відносно менші показники, щодо показників міських домогосподарств та становлять 4,8% та 7,3%. Доходи від продажу сільськогосподарської продукції у сільських домогосподарствах становлять 7,4% що вказує на зростання порівняно з показниками у міських домогосподарствах, де ці показники становлять всього

0,3%. Така тенденція спричинена тим, що доходи від продажу сільськогосподарської продукції, більш розвинуті саме у сільській місцевості. Пенсії, стипендії, допомоги та субсидії надані готівкою, хоч і є відносно схожими за показниками у міських та сільських домогосподарствах, але показники у сільській місцевості переважають, та становлять 19,7% в той час, як показники міських домогосподарств становлять 18,8%. Така різниця показників, може бути спричинена тим, що допомоги, пенсії та субсидії є більш потрібними саме у сільській місцевості, через більш складні умови для життя населення. Грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові допомоги у сільських домогосподарствах становлять 8,4% порівняно із сукупними ресурсами домогосподарств у міській місцевості, які становлять відносно меншу частку в обсязі 5,8%. Показники вартості, спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та самозаготівель у сільській місцевості набагато переважають сукупні ресурси міських домогосподарств та становлять 9,5% в той час, як у міських домогосподарствах цей сягає показник всього 1%.

Пільги та субсидії, у запропонованих міських та сільських домогосподарствах становлять 1,3% та 0,9% що вказує на темпи відносного зростання, саме у сільській місцевості. Зважаючи на структуру ресурсів міських та сільських домогосподарств у інших надходженнях, показники знову вказують на відносний приріст у сільських домогосподарствах та становлять 3,7% порівняно з міськими домогосподарствами де цей показник сягає позначки в 3,2%. Загалом оцінюючи загальну картину у структурі сукупних ресурсів міських та сільських домогосподарств у даній діаграмі, помітно переважають сільські домогосподарства не дивлячись на більш кращий та високий рівень життя у міській місцевості.

Для кращого розуміння розподілу домогосподарств залежно від основного джерела доходу відобразимо його структуру у табл. 3.

Таблиця 3 – Розподіл домогосподарств залежно від основного джерела доходу домогосподарства за 2018-2020рр. [1]

Всі домогосподарства	тис. грн.	%
-у тому числі за основним джерелом доходу домогосподарства	14 551,7	100,0
Оплата праці	8 422,1	0,9%
Дохід від підприємницької діяльності	126,6	0,9%
Дохід від самостійної трудової діяльності	134,5	7,6%
Трансферти, доходи від власності та інші доходи	5 198,5	34,9%

За наведеними даними, щодо розподілу домогосподарств залежно від основного джерела доходу домогосподарств, можна зазначити, що в середньому оплата праці становила - 8 422,1 грн. що сягає близько 0,9%; аналізуючи дохід від підприємницької діяльності зазначені показники сягають - 126,6 тис. грн. та аналогічно з оплатою праці 0,9%; даючи оцінку доходу від самостійної трудової діяльності ми спостерігаємо показники близько - 134,5 тис. грн, що у свою чергу становить близько 7,6%; зважаючи на структуру надходження трансфертів, доходів від власності та інших доходів зазначені показники сягають - 5 198,5 тис. грн., що становить собою 34,9%. Відобразимо аналіз заробітної плати в Україні протягом 2018-2020рр. у табл. 4.

За загальними даними наведеними у табл. 4 можна побачити, що номінальна заробітна плата і прожитковий мінімум у розрахунку на одну особу за встановлені 2018-2020 роки зростали. За оцінкою та аналізом також можна спостерігати, що середня номінальна заробітна плата протягом 2020 та порівняно з 2018 роком, зросла на – 5 314грн. в іншу чергу порівнюючи з 2019 роком на 1,915 грн. Номінальна заробітна плата – нарахування працівникам у грошовій та натуральній формах за відпрацьований час або виконану роботу: тарифні ставки, премії, доплати надбавки, а також інші види оплати за відпрацьований час. Аналіз відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму вказує на його зменшення з 4,8% у 2018 році до 3,4% у 2020 році. Прожитковий мінімум у розрахунку на місяць, на одну особу є

базовим державним стандартом у сфері доходів населення. Тому наслідком таких змін на фінансовий потенціал населення, можна вважати вплив не тільки рівня доходів, але і їх використання.

Таблиця 4 – Динаміка заробітної плати громадян в Україні за 2018-2020рр.

[1]

Показники	Роки			Відхилення			
				Абсолютне, грн.		Відносне, %	
	2018	2019	2020	2019- 2018	2020- 2019	2019/ 2018	2020/ 2019
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	8865	12264	14179	3,402	1,915	138	115
Індекс реальної заробітної плати % до попереднього року	109,7	111,4	110,2	11,7	-1,2	101	98
Прожитковий мінімум	1853	2027	2 189	174	162	109	107
Відношення сер. заробітної плати до прожиткового мінімуму	4,8	4,7	3,4	-0,1	-1,3	97	72

Наявні доходи населення України протягом 2018-2020 років коливались (рис.2). У 2019 році порівняно з 2018 роком відбулось певне збільшення, але у 2020 році ситуація змінилась зменшенням показників. Водночас, у 2020 році порівняно з 2019 зафіксовано зниження середньомісячного наявного доходу, з 114,9% до 106,6%. Чинником, або ж певною мірою причиною таких змін служить фінансово-економічна ситуація в Україні. Водночас, саме наявний дохід складає основу фінансового потенціалу населення.

Більша частина доходів домогосподарств припадає на заробітну плату та складає близько 75% також сюди входить, соціальна допомога та поточні

трансферти. Майже усі наявні та реальні доходи домогосподарств витрачаються на споживання, а саме на забезпечення необхідними благами для продовження життя – продуктами харчування, а також непродовольчими товарами та іншими життєво необхідними послугами, що стримує розвиток інших важливих витрат. Все це призводить до зменшення добробуту домогосподарств, що у свою чергу, впливає на неефективне формування і використання інших фінансових ресурсів.

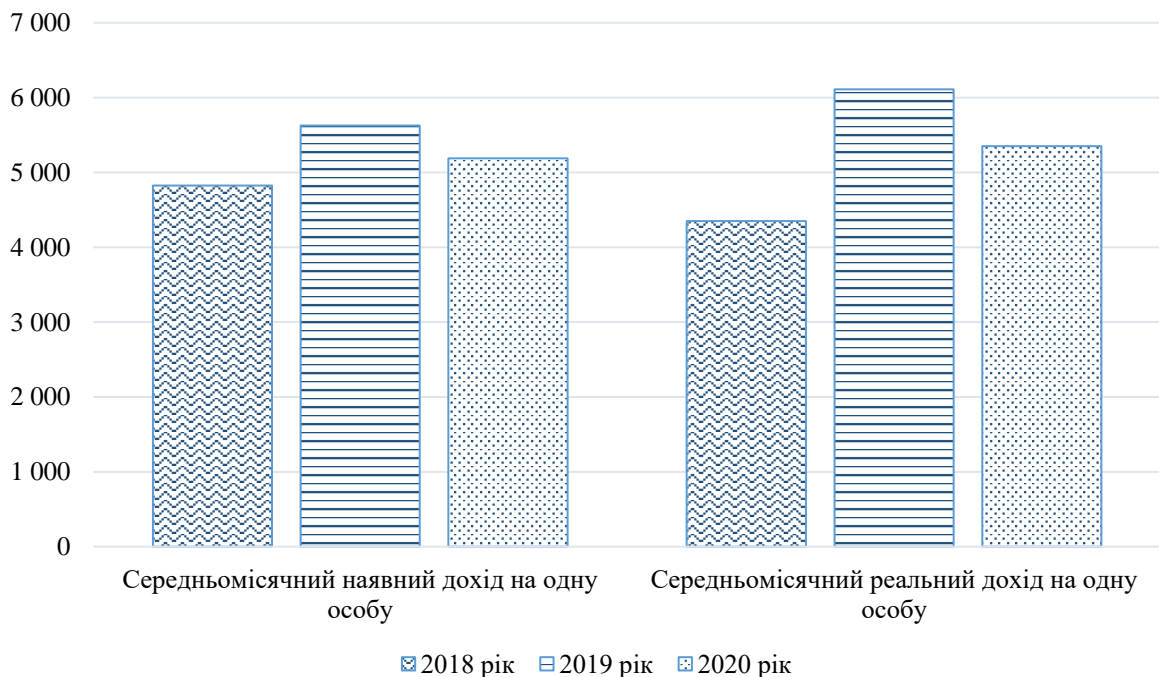

Рисунок 2 – Наявні та реальні доходи домогосподарств в Україні протягом 2018-2020рр.

Для відновлення економічного зростання, необхідна правильна монетарна політика, яка буде мати за мету полегшення наслідків зростання безробіття та збереження реальної вартості заощаджень домогосподарств. Найбільш перспективними, є створення передумов для стійких темпів зростання реальних доходів населення, створення комфортних умов для диверсифікації портфеля заощаджень, удосконалення чинної системи захисту фінансових ресурсів населення розміщених на фінансовому ринку [1].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Обґрунтовано, що оцінка нерівномірності розподілу населення за доходами та витратами на основі різних критеріїв, не чутлива до змін, що відбуваються. Це пов'язано з недоліками у формуванні вибірки з обстеженням домогосподарств, урахування

в оцінках лише доходів від легальної зайнятості, поступовим і тривалим збільшенням частки бідного населення тощо. Нині доходи домогосподарств відіграють важливу роль у фінансовій системі країни, вони забезпечують фінансову стабільність населення, дозволяють зберігати належний рівень доходів через свою господарську діяльність сприяють реформуванню економіки країни.

Пандемії COVID-19 негативно вплинула на домогосподарства, які масово втрачають основні напрямки доходів, а інвестиційний потенціал населення вкрай низький. У цілому найбільш уразливими з точки зору соціально-економічного впливу COVID-19 є сім'ї, яким складніше диверсифікувати свої доходи. Найбільшого впливу, зазнають чотири нижченаведені категорії: домогосподарства з трьома та більше дітьми; одинокі батьки з дітьми; домогосподарства з дітьми до трьох років та одинокі пенсіонери старше 65 років.

Проведений аналіз доходів домогосподарств показує, що перспективи фінансового потенціалу населення України є досить значними. За умов спрямування відповідних грошових ресурсів у кредитно-фінансову систему країни можна активізувати інвестиційні процеси, модернізувати економіку держави. Для цього на державному рівні необхідно вирішувати проблему зміцнення економіки домогосподарств, підвищувати заробітну плату, створювати умови для ефективної зайнятості членів домогосподарств.

Список використаних джерел:

1. Маршук Л.М., Поліщук К.В. Особливості заощаджувальної поведінки домогосподарств України в умовах пандемії. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/350>
2. Маршук Л.М., Ціпцюра О.Ю. Рівень доходів домогосподарств у Вінницькому регіоні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/340> DOI: 10.32782/2524-0072/2021-26-24
3. Структура сукупних ресурсів (2000–2019 рр.) (н.д.). URL: <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/6795--1999-2010.html>

Андрій Нікітішин,

д-р екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7951-4017>

ResearcherID [M-5504-2016](https://orcid.org/0000-0002-7951-4017)

Оксана Демченко,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1687-3044>

ResearcherID [M-5242-2016](https://orcid.org/0000-0003-1687-3044)

МЕХАНІЗМ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Розкрито механізм формування і використання людського капіталу як ключового фактору розвитку економіки. Встановлено місце і роль податкової політики в процесі формування людського капіталу. Проаналізовано механізм державної політики у сфері податкового регулювання і стимулювання людського капіталу. Представлено напрями впливу податків на розвиток людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, податкова політика, податкове регулювання, податкове стимулювання, податкові пільги.

Постановка проблеми. Людський капітал відіграє особливу роль у моделі ендогенного економічного зростання, робить ключовий вклад в науково-дослідному секторі, який є генератором нової продукції або технології, які лежать в основі технічного прогресу. Країни з початковими або накопиченими запасами людського капіталу мають кращі можливості впровадження нових товарів чи технологій виробництва, які виступають факторами прискорення економічного росту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику фінансового стимулювання розвитку людського капіталу досліджено у працях сучасних учених, таких як О. В. Захарова, Ю. Б. Іванов, О. В. Кубатко, М. Г. Олієвська, Н. В. Ушенко, В. О. Шевчук, І.Я. Чугунов.

Метою статті є наукове обґрунтування сучасного оподаткування як важливої складової системи державного фінансового стимулювання розвитку людського капіталу.

Виклад основного матеріалу. Для удосконалення та посилення ефектів податкового стимулювання розвитку людського капіталу в Україні, враховуючи визначенні передумови, запропоновано реалізовувати комплексний підхід у розвитку цієї важливої складової моделі ендogenous економічного зростання на ранніх стадіях її формування і, таким чином, збільшуючи час її активного використання.

Поняття «людський капітал», яке увійшло в науку на початку 60-х років ХХ століття, за Г. Беккером – це сукупність знань, здоров'я, навичок і досвіду, які використовуються індивідом для отримання доходу. Людський капітал формується в результаті інвестицій у людину, серед яких можна назвати витрати: на навчання, виробничу підготовку, охорону здоров'я, міграцію і пошук інформації про ціни та доходи [1]. За даними щорічної доповіді «Погляд на освіту: показники ОЕСР» в середньому, країни ОЕСР отримують чистий прибуток у сумі близько 100 тис дол. США у вигляді збільшення податкових надходжень та іншої економії на кожну особу, яку вони фінансово підтримують у сфері вищої освіти, що майже в чотири рази перевищує розмір державних капіталовкладень [2, с. 14].

Також важливими передумовами, які спонукали обґрунтувати у проекті підходи до посилення дієвості політики податкового регулювання розвитку людського капіталу, є той факт, що:

- у глобальному рейтингу людського розвитку за 2018 рік (Human Development Report 2019) Україна в загальному рейтингу посіла 88 місце із 189 країн світу (за 2017 рік 88). При розкритті даного питання варто зазначити, що у світовій практиці розвиток людського капіталу досить часто оцінюють за індексом людського розвитку (ІЛР) (до 2013 року «Індекс розвитку людського потенціалу»). Показники даного рейтингу по Україні свідчать про недостатнє використання в країні бюджетного, податкового, інвестиційного, кредитного,

страхового та інших механізмів стимулювання розвитку людського капіталу. Перші три місця рейтингу посіли відповідно Норвегія, Швейцарія, Ірландія. У таких країнах, як Німеччина (5 місце) і Японія (19), частка людського капіталу становить до 80 % національного багатства [3, с. 250];

- у глобальному рейтингу інновацій за 2019 рік (Global Innovation Index 2019) Україна в загальному рейтингу посіла 47 місце із 129 країн світу (за 2018 рік 43-тю позицію).

Професор Чугунов І.Я. у своїх дослідженнях відмічає, що податкова політика, через реалізацію фіскальної та регулюючої функцій податків і зборів, має вплив на рівень людського розвитку [4, с. 122; 5; 9]. В залежності від сфери, яка створює та розвиває людський капітал, значення оподаткування різне. Воно відіграє важливу роль в освіті, адже сплачені податки, виконуючи фіскальну функцію, вже є найголовнішим джерелом фінансування підготовки фахівців навчальних закладів усіх рівнів за рахунок бюджетних видатків.

Вітчизняний механізм податкового стимулювання розвитку людського капіталу досить складний. Таким чином, особливості сучасного механізму податкового стимулювання розвитку людського капіталу в освіті пов'язані: по-перше, із механізмом оподаткування самих учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів (їхніх родичів першого ступеня споріднення); по-друге, із механізмом оподаткування навчальних закладів, які надають освітні послуги; по-третє, із механізмом оподаткування роботодавців, які здійснюють оплату освітніх послуг на користь вітчизняних вищих та професійно-технічних навчальних закладів за фізичних осіб, які навчаються [10, 11].

Визначено, що у вітчизняній практиці оподаткування досить широко використовуються наступні фінансові інструменти, які сприяють стимулюванню розвитку людського капіталу: податкова соціальна пільга, податкова знижка, звільнення від оподаткування. Найбільш відомим прикладом прямого державного стимулювання споживачів освітніх послуг, шляхом використання податкового інструментарію, є податкова соціальна пільга. Зокрема, учні, студенти, аспіранти, ординатори, ад'юнкти за умов дотримання певних критеріїв мають право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу на суму 150 % податкової соціальної пільги.

Встановлено, що до переліку витрат, які дозволені до включення до податкової знижки, належать наступні витрати:

- сума коштів або вартість майна, перерахованих (переданих) платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям (зкладам освіти). Тут діє обмеження, у розмірі, що не перевищує 4% суми його загального оподаткованого доходу такого звітного року;

- сума коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти такого платника податку та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, який не одержує заробітної плати. Така сума не може перевищувати суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 грн, в розрахунку на кожну особу, яка навчається, за кожний повний або неповний місяць навчання протягом звітного податкового року.

Все це дає змогу визначати, що в даному механізмі державної фінансової підтримки осіб, які навчаються, є певні недоліки: податкова знижка може застосовуватися виключно до доходів, одержаних протягом року платником податку у вигляді заробітної плати. При цьому загальна сума нарахованої податкової знижки не може перевищувати суми загального оподаткованого доходу платника податку, одержаного протягом звітного року як заробітна плата. Таким чином, такий податковий механізм стимулювання розвитку людського капіталу не в повній мірі забезпечує допомогу платникам із невеликими доходами у вигляді заробітної плати. Такі платники все одно не в змозі дозволити собі витрачати отримані доходи на отримання платної освіти, навіть якщо частину вартості навчання можливо компенсувати у вигляді повернення платникам з бюджету сум ПДФО, надмірно сплаченого з їх заробітної плати у минулому податковому році.

Не до кінця врегульованим питанням залишається можливість реалізації права на нарахування податкової знижки платниками ПДФО. Зокрема, якщо платник податку до кінця податкового року, наступного за звітним, не

скористався правом на нарахування податкової знижки за наслідками звітного податкового року, таке право на наступні податкові роки не переноситься. В Україні дане питання регулюється в рамках спеціальної позовної давності, на відміну від США, де застосовуються правила загальної позовної давності (позовна давність встановлюється тривалістю у три роки у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу). У цій країні лише після закінчення трирічного періоду законодавчі положення, що стосуються повернення переплачених податків, забороняють видачу чеків на повернення переплачених податків, а також застосування заліків, у тому числі за надлишки сплачених або утриманих податків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для удосконалення та посилення ефектів податкового стимулювання розвитку людського капіталу доцільно, щоб держава стимулювала громадян вкладати кошти на освітній накопичувальний депозит, шляхом звільнення додаткового доходу у вигляді державної премії від оподаткування. Варто запровадити Державну освітню накопичувальну систему, сутність якої полягає у можливості для будь-якого громадянина країни відкрити на своє ім'я, або на ім'я дитини освітній накопичувальний депозит, який у майбутньому, можливо, буде використаний на оплату освіти в країні або за кордоном. На накопичувальний депозит нараховуються відсотки банку (до 10 %), а також додаткове щорічне нарахування державної премії у розмірі 7 % - для пріоритетних категорій: дітисироти, діти, що залишилися без піклування батьків, інваліди, діти з багатодітних сімей та з малозабезпечених сімей тощо та 5% - для інших категорій населення. Необхідно врегулювати питання можливості реалізації права на нарахування податкової знижки з податку на доходи фізичних осіб в рамках правил загальної, а не спеціальної позовної давності, тобто розповсюдження такого права на наступні 3 податкові роки; запровадити механізм індексації поверненої частини коштів, сплачених платником податку на доходи фізичних осіб на користь вітчизняних закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти такого платника податку та/або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, який не одержує заробітної плати.

Список використаних джерел:

1. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. 3-rd ed. Chicago: The University of Chicago Press.1993. 390 p.
2. Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing. - 568 p. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2012_eag-2012-en
3. Карпусь І. Н. Державна інвестиційна політика та механізм її реалізації: монографія. Львів: РВВ НЛТУ України. 2011. 348 с.
4. Чугунов І. Я., Козарезенко Л. В. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 3. С.116–132.
5. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І. Я. Чугунов, Т. В. Канєва та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2015. 376 с.
6. Нікітішин А. О. Податкова політика в умовах економічних перетворень: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 480 с.
7. Нікітішин А. О. Податкова політика стимулювання розвитку людського капіталу. *Фінанси України*. 2016. № 10. С. 113-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2016_10_8.
8. Нікітішин А. О. Сучасний механізм податкового регулювання соціального розвитку суспільства. *Економический вестник университета. Сборник научных трудов ученых и аспирантов*. 2017. №. 35-1.С.255-264.
9. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.
10. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави : монографія. Київ: Київ. нац.торг.- екон. ун-т, 2019. 440 с.
11. Demchenko, O.P. (2017). The state regulation mechanism of cooperation between higher educational institutions and business. *Scientific bulletin of Polissia*, 1(9), 210–217.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ФІНАНСАМИ

В статті обґрунтовується необхідність розширеного розуміння публічних фінансів, за якого до них відносять не тільки бюджетну систему й фінанси спеціальних (цільових) позабюджетних фондів, але й фінанси підприємств державної та комунальної форм власності, фінанси в рамках державно-приватного партнерства, фінанси державних банків. Запропоновано напрями удосконалення системи управління публічними фінансами на основі принципів належного врядування (good governance).

Ключові слова: *публічні фінанси, управління публічними фінансами, антикризові інструменти, система управління, пандемія COVID-19.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Публічні фінанси виступають фундаментальною складовою фінансової системи в цілому, слугують основою забезпечення стабільного розвитку країни й гарантованого виконання, насамперед, соціальних зобов'язань перед громадянами. Повнота виконання означених функцій публічних фінансів залежить від рівня ефективності управління ними. Однак, на сьогодні рівень управління публічними фінансами в країні не забезпечує можливості для стрімкого реформування усіх важливих сфер життєдіяльності суспільства. Особливо загострилась проблема ефективності управління публічними фінансами в умовах пандемії COVID-19, яка мала руйнівні наслідки для багатьох галузей економіки і верств населення, поставивши їх в залежність від обсягів і напрямів державної допомоги. Зростання навантаження на публічні фінанси, підвищення їх ролі в забезпеченні економічної стабілізації й підтриманні добробуту громадян, робить обрану тему актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці публічних фінансів присвятили свої дослідження такі вчені, як В.Л. Андрущенко, А.Є. Буряченко, О.О. Гаманкова, А.І. Крисоватий, О.М. Мозговий та інші. Окремі аспекти удосконалення управління публічними фінансами, зокрема в умовах діджиталізації, висвітлені в роботах Варналій З.С., Дяченко С. А., Нечипоренко А. В. та інших. Проте підвищення значення публічних фінансів й їхньої ролі у подоланні наслідків пандемії COVID-19, наявність проблем у забезпеченні ефективності управління ними, потребує подальших досліджень у даному напрямку.

Мета статті полягає у висвітленні основних напрямів удосконалення системи й механізму управління публічними фінансами в Україні в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальновідомим є розуміння управління публічними фінансами як складовою частиною загальної системи управління соціально-економічними процесами в країні. Управління публічними фінансами об'єднує сукупність прийомів і методів цілеспрямованого впливу з боку суб'єкта на об'єкт управління для досягнення поставлених цілей. Управління публічними фінансами спрямоване на приведення в дію та поступальне вдосконалення системи відносин, покликаних формувати і активізувати фінансові ресурси, необхідні для соціально-економічного розвитку суспільства.

Система управління публічними фінансами може бути представлена наступним чином (табл.1.). Говорячи про удосконалення системи управління, ми розуміємо, що удосконалення, позитивні зміни повинні зачіпати всі складові системи управління: принципи, нормативно-правову базу, органи управління, інформаційне забезпечення. Важливим моментом є те, що вважати об'єктом і суб'єктом управління. Від цього залежить формування цілісного розуміння напрямку, в якому слід розвивати систему управління публічними фінансами, на основі якого може бути розроблена стратегія розвитку й удосконалення публічних фінансів країни.

Таблиця 1 – Складові системи управління публічними фінансами

Система управління публічними фінансами				
поняття та принципи управління публічними фінансами	нормативно-правова база управління публічними фінансами в Україні	міжнародні правові акти у сфері публічних фінансів	органи управління публічними фінансами	інформаційне забезпечення управління публічними фінансами

Серед науковців домінують два основних підходи до розуміння складу публічних фінансів. До останнього часу більшість вітчизняних дослідників вважали систему публічних фінансів такою, що складається з державних, муніципальних фінансів, а також інших публічних фондів. Такої думки дотримуються М. Швайко, С. Корецька, М. Карлін, І.Луніна, Т. Бондарук та інші науковці. Ми погоджуємося з розширеним трактуванням публічних фінансів (Т.Куценко, С. Дяченко, А.Нечай), за яким публічні фінанси охоплюють не тільки бюджетну систему й фінанси спеціальних (цільових) позабюджетних фондів, але й фінанси підприємств державної та комунальної форм власності; фінанси в рамках державно-приватного партнерства; діяльність фінансових корпорацій державних та місцевих органів влади на внутрішніх та міжнародних ринках [4, с. 65]. Такий підхід значно розширює розуміння об'єкту управління публічними фінансами, доповнюючи кошти державного і місцевих бюджетів, позабюджетних цільових фондів коштами підприємств державної та комунальної форм власності; фінансами в рамках державно-приватного партнерства; фінансами державних банків. Крім того, таке розуміння складу публічних фінансів не суперечить положенням Закону України «Про відкритість використання публічних коштів», який відносить до публічних «кошти державного бюджету (крім таємних видатків), бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти Національного банку України, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також кошти суб'єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності [6].

Відповідно розширюється і розуміння суб'єктів управління публічними фінансами. Суб'єктами управління публічними фінансами є вищі органи влади - Президент, Верховна Рада і Кабінет міністрів, а також відповідні міністерства, Рахункова палата, Державна казначейська служба. Розширене трактування складу публічних фінансів вимагає додати до суб'єктів управління ними також органи місцевої влади, Національний банк України, наглядові ради та органи управління державних корпорацій, державних банків, казенних підприємств.

З метою визначення основних напрямів вдосконалення системи управління публічними фінансами в Україні доцільно виокремити ключові проблеми у даній сфері. Так, Нечипоренко А. В. основними проблемами управління публічними фінансами в країні вважає невпорядкованість управлінських відносин в сфері публічних фінансів, зокрема відсутність єдиного інституційного простору нормативно-правового забезпечення управління публічними фінансами; дублювання повноважень серед інститутів державної влади; високий рівень корупції; відсутність довгострокового бюджетного планування; слабкий громадський контроль за ефективністю витрачання бюджетних коштів; розбалансованість системи публічних фінансів та високі показники бюджетного дефіциту й державного боргу. Це, у свою чергу, потребує формування принципово нових підходів до використання коштів публічних фондів та перегляду розподілу функцій між органами публічної влади [5].

На початку 2020 р. всі країни світу постали перед безпрецедентними викликами, пов'язаними з поширенням пандемії COVID-19, які потребували негайного реагування з боку урядів і вимагали небачених до того обсягів державної фінансової підтримки. Наші дослідження [7,8] показали, що криза, спричинена епідемією COVID-19, не тільки виявила слабкість вітчизняної системи охорони здоров'я, але й висвітлила цілий комплекс недоліків в організації роботи державних інституцій, бюджетної системи, публічних фінансів в цілому.

Найбільш характерними проявами неефективного управління публічними коштами та майном дослідники вважають наступні:

- неефективне використання бюджетних коштів через недоліки в плануванні або відсутність обґрунтованого прогнозування та планування;
- втрати бюджету внаслідок прийняття необґрунтованих управлінських рішень;
- неефективне використання коштів шляхом тривалого їх утримання без використання на реєстраційних рахунках розпорядників бюджетних коштів та на поточних рахунках підвідомчих організацій;
- неефективне використання коштів державного бюджету внаслідок фінансування заходів, що не належать до пріоритетних;
- збитки, завдані державі від неефективного управління матеріальними цінностями державного резерву тощо;
- неотримання у дохід бюджету дивідендів за акціями, що належать державі та відсутність кардинальних кроків із зміни таких ситуацій;
- неузгодженість нормативно-правових актів, що призводить до втрат бюджетних надходжень;
- необґрунтоване надання пільг на відстрочення та розстрочку платежів до бюджету [3, с. 117].

З метою удосконалення системи управління публічними фінансами слід розробити Стратегію розвитку системи управління публічними фінансами України, яка буде сприяти удосконаленню управлінських взаємовідносин суб'єктів, відповідальних за перерозподіл публічних фінансів у довгостроковій перспективі; привести у відповідність до європейських стандартів нормативно-правову базу, що сприятиме здійсненню ефективного перерозподілу бюджетних коштів, підвищить стандарти корпоративного управління державними банками та сформує єдиний простір регулювання управлінських процедур в сфері публічних фінансів. Розробка подібної стратегії повинна ґрунтуватися на принципах належного врядування (good governance), апробованих у європейській практиці:

- видатки не повинні перевищувати вартості публічних послуг і не скорочувати ринковий попит, особливо в частині найбільш важливих публічних послуг;

- управління публічними фінансами, в т.ч. укладення договорів, використання кредитів, оцінка ресурсів, доходів та запасів, використання виключних доходів має бути обачним;

- бюджетування повинно здійснюватися на довгострокову перспективу (декілька років) та за участі громадськості;

- ризики мають бути належним чином оцінені та керовані, в т.ч. в частині публікації консолідованої звітності з публічних фінансів, а у випадку публічно-приватного партнерства ризики мають бути реалістично розподілені;

- фінансова діяльність місцевого самоврядування має ґрунтуватися на заходах міжмуніципальної солідарності, чесного розподілу тягарів і вигід, зниження ризиків[9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Розширене розуміння публічних фінансів, за якого до них відносять не тільки бюджетну систему й фінанси спеціальних (цільових) позабюджетних фондів, але й фінанси підприємств державної та комунальної форм власності, фінанси в рамках державно-приватного партнерства, фінанси державних банків тощо, дозволяє уточнити склад як об'єктів, так і суб'єктів управління публічними фінансами. Удосконалення системи управління публічними фінансами в Україні передбачає здійснення таких першочергових завдань: дотримання стратегій та планів органів публічної влади, бюджетних цільових програм; впровадження новітніх інноваційних технологій із використанням сучасних підходів й методів реалізації поставлених цілей та завдань; упровадження інтегрованої інформаційної системи фінансового управління.

Список використаних джерел:

1. Варналій З. С. Модернізація публічних фінансів України в умовах діджиталізації. Збірник тез Податкового конгресу «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки» 12 грудня 2019 р. м. Ірпінь. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4237/1/4074_IR.pdf
2. Дяченко С. А. Діджиталізація як сучасний механізм управління місцевими фінансами в умовах децентралізації влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 15-16. С. 126–131. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.15-16.126
3. Максимова В. Ф., Слободяник Ю. Б. Системний підхід до розвитку державного аудиту в Україні. *Облік і фінанси*. 2013. № 4. С. 114–120.
4. Куценко Т.Ф. Публічні фінанси в Україні: зміст та структура з урахуванням сучасних тенденцій розвитку. *Економіка та держава*. 2016. №6. С.62-66.
5. Нечипоренко А. В. Напрями вдосконалення системи управління публічними фінансами в Україні. Збірник тез Податкового конгресу «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки» 12 грудня 2019 р. м. Ірпінь. С.353 - 356. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4237/1/4074_IR.pdf
6. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11.02.2015 № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19>.
7. Прутська О.О. Публічні фінанси України в умовах пандемії COVID-19 *Інфраструктура ринку*. 2021. №53. С.127-133
8. Прутська О.О. Публічні фінанси в умовах пандемії COVID-19. Фінансова система України як складова інституційних перетворень економіки : всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 14-15 квітня 2021 р.) : тези доп. / І. Я. Чугунов, Т. В. Канєва, Л. В. Козарезенко, Г. В. Кучер, Ю. І. Маркуц та ін.; відп. за вип. І. Я. Чугунов. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 147 с.
9. 12 Principles of Good Governance and European Label of Governance Excellence (ELoGE), URL: <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles-and-elope>.

Юлія Романовська,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1099-0787>

ResearcherID [C-7369-2018](https://orcid.org/0000-0002-1099-0787)

Анастасія Абдуллаєва,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6961-8923>

ResearcherID [C-4445-2018](https://orcid.org/0000-0001-6961-8923)

ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

В роботі обґрунтовано, що видатки місцевих бюджетів України на соціальний захист в умовах обмеження фінансових ресурсів формують виняткову соціальну функцію держави. В роботі проаналізовано динаміку видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення Державного бюджету за 2016 – 2020 рр. Досліджено, що структура видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення має позитивну тенденцію до зростання та звертається увага на стрімке збільшення видатків на соціальний захист пенсіонерів.

Ключові слова: *місцевий бюджет, Державний бюджет України, соціальний захист, соціальне забезпечення, фінансування видатків.*

Видатки місцевих бюджетів України на соціальний захист відіграють важливу роль у забезпеченні гідного життя громадян. Вони впливають на соціально-економічний розвиток країни, адже за їх допомогою здійснюється процес перерозподілу фінансових ресурсів і проводиться фінансування державних видатків. Видатки місцевих бюджетів забезпечують виконання функцій і завдань, які покладені на органи місцевого самоврядування. Тому важливо розглянути практичні аспекти здійснення видатків з місцевих бюджетів на соціальний захист в умовах обмежених фінансових ресурсів, які повинні здійснюватися з дотриманням необхідних соціальних стандартів і гарантій громадянам.

Питання соціального захисту населення та його фінансового забезпечення привертало увагу вітчизняних науковців й практиків, таких як Дем'янишин В., Лібанова Е., Лободіна З., Луніна І., Малиняк Б., Тропіна В., Шаманська Н. Проблематику стимулювання бюджетного фінансування видатків соціальної сфери висвітлено в працях сучасних фахівців, а саме – Лисяк Л., Рибак С., Кіт В., Михасюк Р. тощо. Але в умовах фінансової кризи після пандемії фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення набирає особливої актуальності та потребує подальших досліджень.

Метою роботи є оцінювання бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення, аналіз фінансування соціальної сфери України.

У економічній літературі [5-6] дається визначення видатків бюджету на соціальний захист населення як видатків, спрямованих на адресну підтримку малозабезпечених громадян, встановлення певного рівня забезпечення прожиткового мінімуму для різних груп населення, соціальний захист осіб, що опинилися в екстремальних умовах (біженці, безпритульні тощо).

З огляду на працю А. Ю. Огінської [4], видатки бюджету на соціальний захист можна розглядати як кошти, спрямовані окремим верствам населення при повній, частковій або тимчасовій втраті працездатності, втраті годувальника, у випадку безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом, а також за певних економічних умов всім членам суспільства (під час зростання інфляції, спаду виробництва, економічної кризи тощо) задля забезпечення необхідних соціальних гарантій та стандартів.

Проаналізуємо динаміку видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення Державного бюджету за 2016 – 2020 рр. З табл. 1 видно, що видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення займають значну частку у загальній структурі видатків Державного бюджету. Питома вага видатків на соціальне забезпечення коливається в межах 16,6-25,1% від загальних видатків, що є досить великим показником. Також можна помітити значне збільшення видатків на соціальну сферу протягом аналізованих років.

Так, абсолютний приріст видатків у 2020 р. проти 2016 р. склав 170,8 млрд. грн. Проте, не зважаючи на значний обсяг коштів, що виділяється з бюджету на соціальні видатки, фінансування даної сфери не перебуває на належному рівні. За рахунок коштів Державного бюджету, в більшій мірі, здійснюється забезпечення фінансовими ресурсами поточного утримання соціальної сфери.

Таблиця 1 - Показники виконання Державного бюджету України за видатками на соціальний захист та соціальне забезпечення (млрд. грн.)

Роки	Всього видатків	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення	Питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків, %
2016	684,9	152,0	22,2
2017	839,5	144,5	17,2
2018	985,9	163,9	16,6
2019	1075,1	218,6	20,3
2020	1288,0	322,7	25,1
Абсолютний приріст	603,1	170,8	-

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

Аналіз структури видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення дозволить оцінити темпи зростання даного виду видатків протягом 2016-2020 рр. (рис. 1).

Обсяг видатків у 2016 р. становив 152,0 млрд. грн., або 22,2 % від загальної суми та протягом досліджуваних років мав тенденцію до зростання. Лише у 2017 р. видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення становили 144,5 млрд. грн., що на 4,9% менше, у порівнянні з минулим роком. Максимальні показники видатків спостерігалися у 2020 р., які зросли на 104,1 млрд. грн., відносно 2019 р., і становили 322,7 млрд. грн. Обсяг видатків у 2020 р. збільшились на 212,3%, порівняно з 2016 р., що є досить високим показником. Характеризуючи структуру загальних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні за 2016 – 2020 рр., можна стверджувати, що 2/3 всіх видатків системи соціального захисту України спрямовуються на осіб пенсійного віку.

Структура видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення має позитивну тенденцію до зростання. Видатки на соціальний захист на випадок непрацездатності складають незначну частку, у розмірі 1-1,2% від загальних видатків. Варто звернути увагу на стрімке збільшення видатків на соціальний захист пенсіонерів. Протягом аналізованих років дані видатки збільшились на 59,7 млрд. грн. У 2020 р. обсяг видатків на соціальний захист пенсіонерів становить 202,3 млрд. грн., тобто 62,7% від сукупних видатків на соціальне забезпечення, що є досить високим показником.

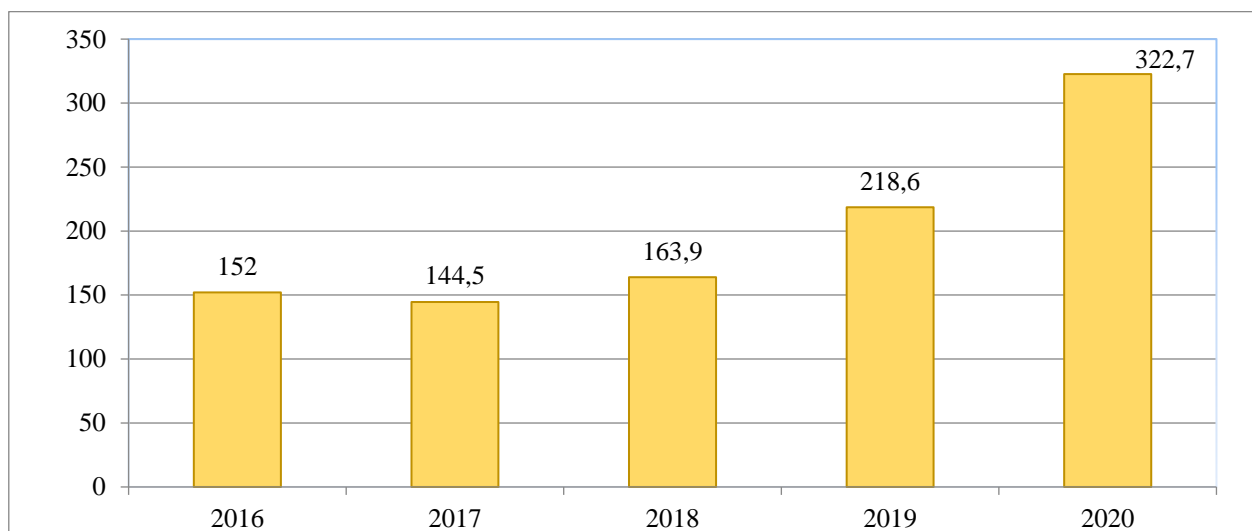

Рисунок 1 – Динаміка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення з Державного бюджету України за 2016 – 2020 роки, млрд. грн.

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

Також варто зацентувати увагу щодо допомоги у вирішенні житлового питання. Допомога у вирішенні житлового питання становить 10,75% від загальної структури видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. Даний показник значно збільшився у 2019 році (25,5 млрд. грн.) у порівнянні з 2018 роком, що свідчить про позитивну тенденцію щодо вирішення житлового питання.

Проаналізуємо структуру видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення України протягом 2020 р. Розглядаючи структуру видатків Державного бюджету, можна зробити висновок, що основна частина видатків спрямована на соціальний захист пенсіонерів і становить 61,25%

(202,3 млрд. грн.). Також домінують такі складові, як допомога у вирішенні житлового питання та соціальний захист на випадок непрацевдатності, що становить 10,75% та 7,41% відповідно. Отже, головною проблемою системи соціального забезпечення в Україні є недостатність коштів, передусім, бюджетних, для реалізації в повному обсязі вимог чинного законодавства. В Україні діяльність держави із приводу фінансування соціальної сфери має надзвичайно важливе значення для життя суспільства. Це зумовлено різким падінням доходів більшості населення й орієнтацією громадян на отримання допомоги саме від держави. Значний рівень фінансового забезпечення соціальних видатків в Україні не є показником, що система соціального захисту й забезпечення населення є ефективною з точки зору доступності та якості надання соціальних послуг і соціальної допомоги. Тому створення ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту та забезпечення населення є домінуючим завданням на сучасному етапі в Україні й потребує її подальшого вдосконалення та реформування [1-3].

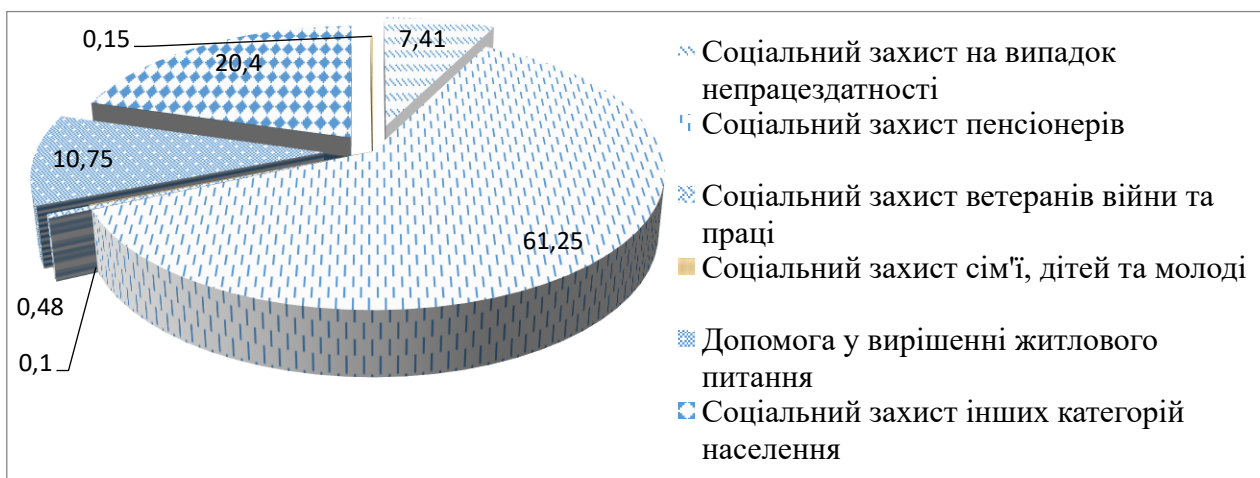

Рисунок 2 – Структура видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення Державного бюджету України за 2020 р., %

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

Оскільки видатки місцевих бюджетів на соціальний захист відіграють важливу роль у соціальному забезпеченні та захисті населення, безпосередньо впливають на покращення добробуту людей, важливо розглянути та проаналізувати їхню структуру детальніше впродовж 2016 - 2020 рр.

Проаналізуємо динаміку видатків на соціальний захист місцевих бюджетів Вінницької області протягом 2016 – 2020 рр. Провівши аналіз видатків місцевих бюджетів Вінницької області на соціальний захист та соціальне забезпечення, можна стверджувати, що вони мали тенденцію до зростання лише до 2018 р. У 2016 р. частка видатків на соціальний захист становила 34,8% від загальної суми видатків, а у 2020 р. частка різко зменшилась і становила 4,1%, що є негативним показником. Якщо ж порівнювати видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, то у 2020 р. вони зменшились на 4 млрд. грн., порівняно з 2016 р.

Таблиця 2 – Показники виконання місцевих бюджетів Вінницької області за видатками на соціальний захист та соціальне забезпечення (млрд. грн.)

Роки	Всього видатків	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення	Питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у загальній структурі видатків, %
2016	13,8	4,8	34,8
2017	19,9	6,3	31,7
2018	30,7	6,5	32,7
2019	27,4	4,1	18,0
2020	19,7	0,8	4,1

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

Особливості здійснення видатків місцевих бюджетів повною мірою відображається в їхньому складі та структурі. Під структурою видатків місцевих бюджетів слід розуміти сукупність складових, які визначають перелік коштів згідно з бюджетною класифікацією, що спрямовуються на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом. З метою забезпечення найефективнішого використання бюджетних коштів на соціальний захист їх розподіл здійснюють на основі принципу субсидіарності з урахуванням критеріїв повноти надання гарантованих послуг та наближення їх до безпосереднього споживача.

Провівши аналіз видатків місцевих бюджетів Вінницької області на соціальний захист та соціальне забезпечення можна зробити висновок, що у 2016 р. найбільша частка соціальних видатків спрямовувалась на допомогу у вирішенні житлового питання та соціальний захист сім'ї, дітей на молоді, що становить 2315,3 млн. грн. та 1210,9 млн. грн. відповідно. Протягом 2017 – 2018 рр. видатки на соціальний захист мали тенденцію до зростання по всіх категоріях соціальних видатків. Максимальним показником по видатках так і залишається допомога у вирішенні житлового питання і в 2018 р. досягає 3462,0 млн. грн., що становить 53,8 % від загальних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. З 2019 р. можна спостерігати стрімке зменшення видатків по всіх категоріях і в 2020 р. показники досягли мінімальних значень за аналізований період. Наприклад, видатки на соціальний захист на випадок непрацездатності зменшились на 464,3 млн. грн. відносно 2016 р. і становлять 70,2 млн. грн., а видатки на соціальний захист сім'ї, дітей на молоді зменшились на 1130,5 млн. грн. і в 2020 р. становлять 80,4 млн. грн. Лише видатки на соціальний захист пенсіонерів так і продовжують зростати, що є досить позитивним фактором для соціального розвитку Вінницької області.

Враховуючи низький рівень соціально безпеки громадян, а також значну залежність населення від соціальних допомог і соціальних послуг, що надаються за рахунок коштів бюджету та позабюджетних цільових фондів доцільно реформувати систему соціального страхування, що дозволить подолати основні прояви бідності в Україні та підвищити якість і безпеку життя населення загалом [2-7].

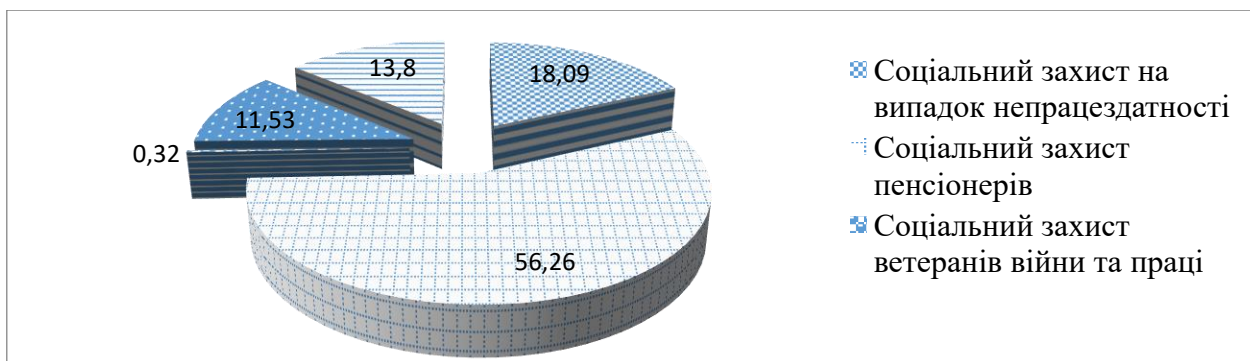

Рисунок 3 – Склад видатків місцевих бюджетів Вінницької області на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2020 р., %

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

Розглянемо аналіз структури фінансування видатків на соціальний захист протягом 2020 р. Домінуюче місце у структурі видатків займає соціальний захист пенсіонерів і становить 56,26%. Не дивлячись на те, що видатки на соціальний захист пенсіонерів займають найбільшу частку у загальній структурі видатків, сучасний рівень пенсійного забезпечення в нашій країні не забезпечує достатнього рівня життя для громадян пенсійного віку, відсутнє адекватне заміщення пенсією заробітку, втраченого громадянами у зв'язку із старістю. Варто звернути увагу на планові та фактичні показники видатків місцевих бюджетів Вінницької області.

З рис. 4. видно, що фактичні показники видатків дещо менші за планові, але не є критичними і знаходяться на досить високому рівні виконання. Рівень виконання запланованих видатків коливається в межах 98-99%, лише у 2019 р. цей показник становив 89%, що є найнижчим показником за аналізований період.

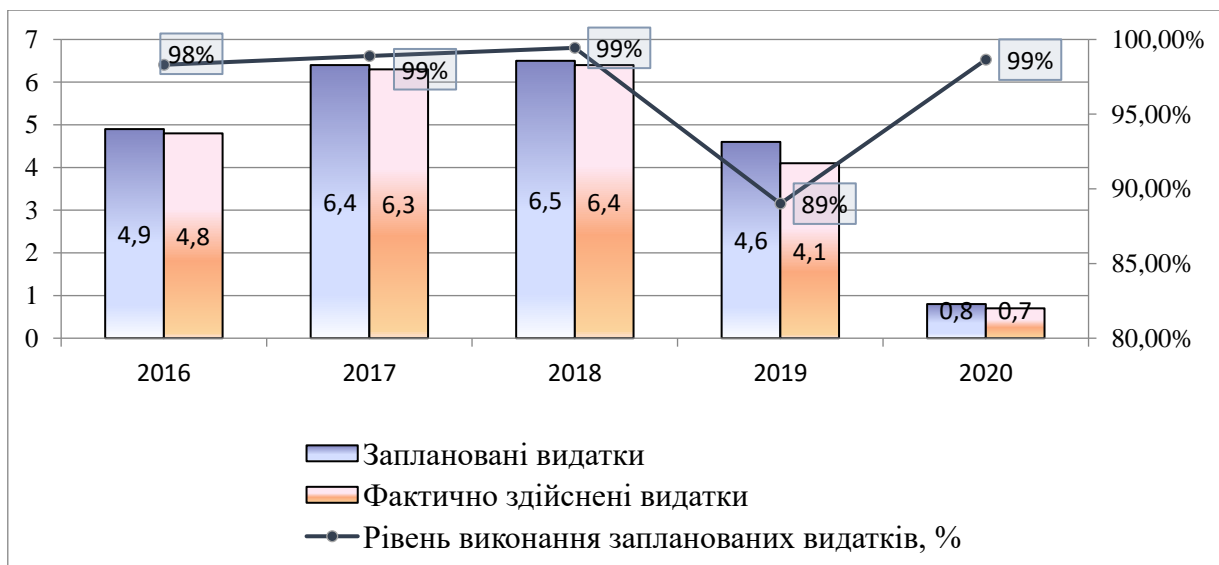

Рисунок 4 – Планові та фактичні видатки місцевих бюджетів Вінницької області на соціальний захист за 2016 - 2020 рр. млрд. грн.

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

Фактичні показники видатків на соціальний захист пенсіонерів та соціальний захист на випадок безробіття перевищують планові показники на 5,4 млн. грн. та 2,2 млн. грн. відповідно. Отже, рівень виконання запланованих видатків на соціальний захист на випадок безробіття

становить 103,2%, а на соціальний захист пенсіонерів – 101,3%. Також на достатньо високому рівні здійснювались видатки на допомогу у вирішенні житлового питання. Рівень виконання становить 99,9%. Найменший рівень виконання запланованих видатків є видатки на соціальний захист безробітних і становить 78,9%. Видатки на соціальний захист Вінницької області забезпечують перспективні шляхи розвитку соціальної сфери. Зменшення видатків на соціальний захист негативно впливає на соціально-економічний розвиток Вінницького регіону та веде до порушення строків реалізації програм та заходів, які фінансуються з місцевих бюджетів, та, в кінцевому підсумку до недосягнення поставлених стратегічних цілей.

Список використаних джерел:

1. Громова А. Є. Роль податкових надходжень у формуванні доходної частини зведеного бюджету України. *Таврійський науковий вісник. Економічні науки*. 2017. № 98. С. 10-17.
2. Замкова Н. Л., Гнидюк І. В., Романовська Ю. А. Державні фінанси. Навч. посібник. Вінниця: Видавничий редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ. 2015. 468 с
3. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. Вип. 11(1). 2017. С. 23-30.
4. Огінська А. Ю. Роль видатків бюджету на соціальний захист у реалізації соціальної політики держави. *Наука й економіка*. 2014. № 2 (34). С. 11-16
5. Осьмірко І. В. Система фінансового забезпечення інноваційного розвитку: поняття, структура та принципи функціонування. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7. С. 47–49.
6. Савчук С., Дем'янюк А., Гупаловська М. Роль видатків місцевих бюджетів України у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 4. С. 52-64.

7. Стефанків О. М., Данилишин В. І. До проблеми пошуку ефективних механізмів планування та здійснення соціальних видатків у реалізації соціальної політики держави. *Ефективна економіка*. 2019. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_7_23 (дата звернення 11.06.2021).

8. Ціна держави. URL: <http://cost.ua/> (дата звернення 01.06.2021).

УДК 336.76(045)

Ольга Смагло,

канд. екон. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-5856-6053>

ResearcherID [C-8981-2018](https://orcid.org/0000-0002-5856-6053)

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядається місце фондового ринку в сучасній економічній системі. Проведений аналіз його сучасного стану в Україні. Охарактеризовано основні проблеми, що гальмують процес його розвитку та функціонування. Запропоновано можливі шляхи вирішення цих проблем. Надана оцінка перспектив розвитку фондового ринку в Україні.

Ключові слова: фондовий ринок, цінні папери, акції, облигації, інвестори, залучення інвестицій.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших складових фінансового ринку України є фондовий ринок та інструменти, які на ньому обертаються. На сьогоднішній день, цей ринок знаходиться на етапі становлення та значно поступається місцем відповідним ринкам високорозвинутих країн. Крім того, низький розвиток ринку цінних паперів України знижує конкурентоспроможність держави в отриманні міжнародних інвестицій, акумуляції вільних грошових коштів та зростанню економіки країни в цілому. Тому, постала необхідність створення задовільних умов для залучення в економіку держави додаткових інвестиційних ресурсів та впровадження нових механізмів управління процесами фондового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фондового ринку в Україні, а також проблемам його функціонування присвячено чимало праць науковців та економістів, таких як: Гарбар Ж.В., Петик Л.О., Яковенко Г.С., Борисенко А.Т., Волошина Е.А. та багато інших. Саме вони однозначно підтримують думку про гостру необхідність залучення іноземних інвестицій в економіку країни та розвитку ринку цінних паперів. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених проблемам розвитку фондового ринку в Україні, невирішеною залишається низка запитань про причини його нестабільного функціонування. Слід зазначити, що непроста політична ситуація в державі та економічна вразливість підприємств гальмують його розвиток. Тому, процес функціонування фондового ринку необхідно розглянути у контексті нових подій та здійснити прогноз його перспективності.

Метою статті є аналіз сучасного стану фондового ринку в Україні, визначення проблем його функціонування, а також оцінка можливих перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ринок цінних паперів є дуже масштабним і ризикованим для фінансової безпеки нашої країни. Фондовий ринок є однією з найважливіших частин економіки будь-якої країни, в тому числі і України. З його допомогою здійснюється перелив інвестиційних ресурсів і капіталу з однієї галузі в іншу, тобто відбувається автоматичне регулювання інвестиційних процесів в економіці країни і регіонів. Чим правильніше і ефективніше буде працювати фондовий ринок, тим швидше й інтенсивніше розвиватиметься економіка країни. З розвитком ринкових відносин все більша роль відводиться цінним паперам. Ринок цінних паперів є невід'ємним елементом ринкової економіки. Фондовий ринок із супутньою йому системою фінансових інструментів - сфера, в якій формуються фінансові джерела економічного зростання, концентруються і розподіляються інвестиційні ресурси. [4].

Сучасний ринок з його демократично організованими фінансовими інститутами - найбільше досягнення людської цивілізації. Можуть змінюватися

його інституційні та галузеві структури чи методи управління суб'єктами діяльності, але це зміни приватного порядку, які не в змозі вплинути на фундаментальні основи і принципи функціонування ринку. Ринок - складне багатофункціональне комплексне утворення, що включає, з одного боку, ринок товарів і послуг, з іншого - ринок ресурсів. Взаємодія цих ринків визначає національний економічний механізм. [1]. Цей механізм має кредитний характер. Переважна кількість ринкових суб'єктів, що діють на основі ділових контрактів, беруть на себе зобов'язання, які мають форму цінних паперів. Саме взаємні зобов'язання підприємців гарантують стабільність економічної системи суспільства. Роль цінних паперів цим не обмежується. Їх значення велике в платіжному обороті кожної держави. Через цінні папери здійснюється інвестиційний процес, при якому інвестиції автоматично направляються в 4 найефективніші сфери народного господарства, їх отримують найбільш життєздатні ринкові структури. Ринок цінних паперів (фондовий ринок) виступає складовою частиною фінансової системи держави, яка характеризується інституційною та організаційно-функціональною специфікою.

Фондовий ринок це та сфера, в якій реалізується ставлення власності, концентруються і розподіляються інвестиційні ресурси. Добре налагоджений обіг інвестиційних цінних паперів має сприяти подоланню економічних труднощів і створенню національного ринку. [4]. Саме тому головним принципом державного регулювання фондового ринку є орієнтація на загальнонаціональні інтереси і стимулювання інвестиційної діяльності в економіці України. Це означає сприяння розвитку наукомістких виробництв, приватизації в умовах первинного ринку цінних паперів. У свою чергу, рішення цих завдань повинно ґрунтуватися на розвитку добросовісної конкуренції на фондовому ринку і на захисті законних інтересів підприємців та інвесторів шляхом впровадження системи попередження порушень законодавства, що регулює випуск і обіг цінних паперів. Ринок цінних паперів з супутньою йому системою фінансових інститутів - сфера, в якій формуються фінансові джерела економічного зростання, концентруються і розподіляються інвестиційні

ресурси. В Україні вживаються заходи для розвитку та раціоналізації ринку цінних паперів. Вже не один рік функціонує «Перша фондова торговельна система» (ПФТС) системою електронного (безготівкового) обігу, мережею філій та брокерських контор по всій території країни. Зростає кількість професійних учасників фондового ринку: реєстраторів, торговців цінними паперами, зберігачів. Розвивається мережа біржової і організаційно оформленої позабіржової торгівлі.

Фондовий ринок України перебуває сьогодні у стані, який забезпечує його перехід зі сфери обслуговування обігу капіталів у самостійний сектор економіки, адже одним з основних індикаторів стану економіки будь-якої країни є фондовий ринок, що дуже гостро реагує на будь-які зміни в державі. На фондовому ринку України мають обіг цінні папери в документарній та бездокументарній формах, іменні та на пред'явника. Одним з основних джерел інформації щодо стану розвитку ринків цінних паперів, що розвиваються, для міжнародних інвесторів є дані, які збираються та поширюються міжнародною рейтинговою агенцією «Standard & Poor's». За класифікацією «Standard & Poor's» Україну віднесено до групи «Frontier markets» (граничний ринок), в яку, окрім України, входять ще 36 країн (зокрема, Румунія, Словенія, Кіпр, Панама). «Frontier markets» - це ринки, які є невеликими порівняно з «Emerging markets» (від англ. «ринки, що розвиваються») [3]. Якщо робити загальний огляд фондового ринку, то за останніми даними частка операцій з цінними паперами, які вільно обертаються на фондовому ринку, не перевищує 10,96% від його загального обігу. Зокрема, питома вага операцій, здійснених організаторами торгів, за окремими цінними паперами в 2019р. становила: акцій - 12,25%, державних облігацій - 11,59%, облігацій підприємств - 20,66%, облігацій місцевих позик - 27,54% [3]. Динаміка провідних українських фондових індексів у березні 2017 р. продемонструвала стрімке падіння в дві останні декади місяця. Станом на 2020 р. індекс ПАТ «Фондова біржа ПФТС» становив 328,63 пункту. Зміна по відношенню до початку місяця склала 35,01 пункту (-9,63%). Станом на 2020 р. індекс ПАТ «Українська біржа» становив 903,42

пункту. Зміна по відношенню до початку місяця склала 217,34 пункту (-12,35%) [5]. За результатами торгів на організаторах торгівлі обсяг виконаних біржових контрактів з цінними паперами протягом березня 2020 р. становив 32,78 млрд. грн. Такого результату було досягнуто за рахунок обсягів торгів на ПАТ ФБ «Перспектива», якій за підсумками зазначеного періоду належало 52 64,54% ринку, ПАТ ФБ «ПФТС» - 26,10%, ПАТ «Українська біржа» - 5,55%. Найбільший обсяг торгів за фінансовими інструментами на організаторах торгівлі протягом періоду зафіксовано з: - державними облігаціями України - 319,04 млрд. грн. (74,69% від загального обсягу виконаних біржових контрактів на організаторах торгівлі у січні-листопаді 2020 р.); - облігаціями підприємств - 42,51 млрд. грн. (9,95% від загального обсягу виконаних біржових контрактів на організаторах торгівлі у січні листопаді 2020 р.) [3]. Обсяг операцій за договорами РЕПО на організаторах торгівлі становив 526,45 млн. грн. (1,61% від загального обсягу торгів на організованому ринку) [3]. За перший квартал 2020 р., згідно з даними НКЦПФР, було зареєстровано 34 випуски акцій на суму 13,97 млрд. грн. Порівняно з аналогічним періодом 2019 р. обсяг зареєстрованих випусків акцій збільшився на 11,02 млрд. грн. [3]. Незважаючи на певне збільшення частки операцій з цінними паперами, що здійснюються на біржовому ринку, є підстави вважати, що: - фондовий ринок продовжує бути надзвичайно закритим, адже приблизно 89,0% усіх операцій на ньому здійснюються у так званому приватному режимі; 53 - дефіцит цінних паперів, що вільно обертаються на ринку, та операцій з ними перешкоджає встановленню об'єктивної вартості та дохідності вітчизняних цінних паперів. За результатами 2020 р. Україна посіла друге місце за рівнем падіння національного фондового ринку серед країн світу, що розвиваються, як повідомляє газета «Financial Times» [3]. Створення ефективно діючих товарних і фінансових ринків є найважливішими завданнями реформування економіки країни. Будь-які масштабні економічні перетворення залишаться незавершеними без створення конкурентоспроможного фінансового сектора, здатного мобілізувати, перерозподіляти та надавати реформованій економіці

інвестиційні ресурси. Тому розвиток фондового ринку як невід'ємна частина фінансового ринку та важливого елемента національної економіки набуває першочергового значення.

Для покращення ситуації на фондовому ринку необхідно вжити низку заходів. [5]. По-перше, для виконання зазначеної мети має функціонувати розвинена інфраструктура фондового ринку, має бути запропоновано широкий спектр інструментів та ефективні механізми взаємодії учасників ринку. По-друге, невід'ємною складовою розвитку фондового ринку має стати його інтеграція у світові фінансові ринки. Водночас розвиток фондового ринку України має бути тісно пов'язаний з розвитком інших сегментів фінансового ринку (банківського, страхового, сектору пенсійного забезпечення тощо). По-третє, основною функцією, яку має виконувати ринок цінних паперів, є забезпечення грошовим капіталом потреб економіки країни шляхом створення механізму акумулювання, розподілу та перерозподілу фондів коштів від особи, яка володіє вільними інвестиційними ресурсами, до особи, якій необхідні такі ресурси для розвитку.

Процес формування нової економічної системи на основі ринкових відносин, який переживає сьогодні Україна, породжує комплекс суперечливих підходів, як на науково-теоретичному рівні, так і в практичних діях. Розрізненість поглядів українських вчених-економістів, неоднозначність рекомендацій міжнародних організацій, прискорений процес первинного накопичення капіталу після зміни державної політичної системи, та надмірна політизація економічної проблематики не дозволяють, досі, сформувати в державі єдину позицію щодо стратегічного економічного курсу України [7]. Кожна зміна Уряду, навіть окремих міністрів, приносить нове бачення економічного розвитку країни в цілому, та окремих сфер економіки зокрема. Сьогодні в Україні формування національної економіки відбувається під впливом двох визначальних факторів: - створення незалежної економічної системи на зміну провінційної економіки колоніального типу; - створення нових засад функціонування економічної системи на основі ринкових відносин

на зміну командно-адміністративних. [6]. Обидва фактори вимагають докорінних трансформаційних змін системи господарювання, переосмислення і перевтілення організаційних, виробничих, технологічних, наукових, інноваційних відносин, відносин власності та взаємодії суб'єктів економіки між собою і у відносинах з державою в загальному економічному процесі. Нові вимоги висуваються і до методів управління суб'єктами економіки та методів регулювання їхньої взаємодії, тобто, постає потреба формування нових підходів державного регулювання макроекономічних процесів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, фондовий ринок – це потужний потенціал розвитку фінансової системи України, який безперервно змінюється і розвивається, попри невеликий рівень капіталізації. Проте, на сучасному етапі розвитку є низка чинників, що стримують його розвиток і не дають можливості реалізовуватися в повній мірі. Основною проблемою фондового ринку є відсутність належної державної підтримки, що пов'язано з нестабільною політичною ситуацією у країні. Відповідно до цього, важливого значення набуває тенденція до підвищення надійності фондового рівня та рівня довіри до нього масових інвесторів. Крім того, для забезпечення стабільного розвитку фондового ринку в Україні, головною метою повинно стати залучення інвестиційних ресурсів для спрямування їх на оновлення виробничого потенціалу та забезпечення подальшого зростання виробництва й економіки країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Аналітична записка «Аналіз фондового ринку» за 2016–2020 рр. Національний банк України URL: <http://www.bank.gov.ua/Publication/analytical.Htm>.
2. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку України . Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку URL: <http://nssmc.gov.ua/fund/analytics>.
3. Офіційний веб-сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку URL:<http://www.nssmc.gov.ua>.

4. Демченко О. П. Ідентифікації фінансового стану на основі балансових моделі. *Молодий вчений*. 2019. №11 (75). С.472-476

5. Забучинська Т. В. Проблеми та шляхи підвищення ефективності державного регулювання фондового ринку України URL: <http://ndi-fp.asta.edu.ua>.

6. Краснова І. В. Фондовий ринок в Україні: стан та перспективи розвитку. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 129-134.

7. Малишенко К.А. Сучасний стан ринку цінних паперів: проблеми та перспективи. *Ефективна економіка*. 2014. №7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

8. V Bartosova, L Voloshchuk, Y Romanovska, O Podra Directions of Reduction of the Audit Risks in the Conditions of the Electronic Economy - *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 2019/

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУЦІ, ОСВІТІ, ЕКОНОМІЦІ

УДК 004:519.21(045)

Інна Гулівата,

канд. пед. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4752-535X>

ResearcherID [C-4411-2018](https://orcid.org/0000-0003-4752-535X)

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ

У статті запропоновано напрями формування цифрової компетентності фахівців економічної галузі з урахуванням світових трендів розвитку цифровізації суспільства. Розглянуто досвід Європейського Союзу щодо розробки цифрових компетенцій, рівня володіння ними та цифрових навичок. Результати дослідження полягають в узагальненні основних тенденцій формування цифрової компетентності та визначенні ключових вимог майбутніх економістів щодо володіння цифровими навичками.

Ключові слова: *формування компетентності, цифрова компетентність, цифрова економіка, інформаційно-комунікаційні технології.*

Постановка проблеми. Цифрова трансформація та технологічні інновації у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій, автоматизованого виробництва, урізноманітнення й удосконалення робіт зумовлюють докорінні зміни в якості людського капіталу та формують нові вимоги до рівня знань і компетенцій фахівців щодо рівня цифрових навичок будь яких видів економічної діяльності. Необхідність володіння цифровою компетентністю для майбутнього економіста є професійною потребою та викликом в умовах швидкого розвитку інноваційних технологій. Крім того,

цифрові навички необхідні населенню як у професійній діяльності — для складного аналізу даних та розробки алгоритмів, програм, роботи в системах автоматизованого виробництва, наданні послуг, торгівлі, ведення бізнесу, так і в процесі формування цифрової та медіаграмотності, необхідної для пошуку інформації [17, с.16]. Розвиток цифрових технологій відкриває для України «вікно можливостей» щодо зростання національної економіки, підвищення якості життя громадян. Скористатися цими можливостями – серйозний виклик та важливе завдання українського суспільства [7]. Задля реалізації цих можливостей та подолання викликів цифровізації економіки актуальним є відшукування шляхів формування цифрової компетентності майбутніх економістів у процесі навчання з врахуванням європейського досвіду.

Аналіз досліджень і публікацій. Необхідність використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці фахівців економічного напрямку визначено рядом нормативних документів: Закон України «Про вищу освіту» [1], Закон України «Про освіту» [2], Концепція нової української школи [3], Концепція розвитку цифрових компетентностей [4], Опис рамки цифрових компетентностей громадян [7], Стандарти вищої освіти зі спеціальності 051 Економіка за освітніми ступеннями, бакалавра [5], магістра [6] та ін.

Сучасні тенденції розвитку економічної освіти в Україні визначені у дослідженнях [10], теоретичні засади формування компетентностей фахівців економічної сфери досліджені у працях М. Болубаш [8], Л. Гаврілової [9], Т. Прийдак [19] та ін. Також, у дослідженнях [11] обґрунтовано теоретичні основи формування математичних компетентностей майбутніх економістів, у праці [18] запропоновано систему застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів. У дослідженнях [14] висвітлено зарубіжний досвід підготовки майбутніх економістів. У дослідженнях [13], [20], [21] визначено вимоги до професійної підготовки фахівців економічних спеціальностей та шляхи їх реалізації в освітньому процесі закладу вищої освіти. Проблеми формування та розвитку цифрової компетентності персоналу вітчизняних корпорацій присвячені роботи А. Олешко, А. Усатенко [17].

Питанням використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі присвячені роботи В. Бикова, В. Заболотного, І. Гуліватої, О. Співаковського, О. Спіріна, та ін.

Аналіз сутності поняття цифрової компетентності висвітлені у дослідженнях таких вітчизняних (Запорожцева Ю. [12], Олешко А. [17], Прийдак Т. [19] та ін.) та зарубіжних (Batalla J. [22], Carretero S. [23, 24], Ferrati A. [25] та ін.) вчених. Зокрема, у дослідженні [19] цифрову компетентність визначають як невід'ємну характеристику сучасного фахівця економічної галузі і необхідну умову забезпечення конкурентоспроможності майбутніх економістів.

Визначенню рівня компетентності у галузі цифрових технологій на основі європейських стандартів володіння цифровими технологіями присвячені дослідження О. Овчарук [16].

Враховуючи сучасні тенденції цифровізації економіки постає необхідність у відшуванні шляхів формування цифрових компетентностей майбутніх економістів під час здобуття вищої освіти.

Метою статті є розробка пропозицій щодо формування цифрової компетентності фахівців економічної сфери.

Виклад основного матеріалу. Володіння цифровою компетентністю є необхідністю не лише конкурентоспроможного фахівця на ринку праці, а і будь якого громадянина України, який хоче комфортно проживати в цифровій країні за рахунок доступності до державних послуг та зменшення ризиків небезпек під час користування Інтернетом.

На шляху цифровізації усіх сфер діяльності людства Європейською спільнотою здійснено ряд кроків, зокрема розроблено рамку цифрової компетентності для громадян - DigComp 2.1: Digital Competence Framework for Citizens [24, 26], де окреслено освітні стандарти цифрової компетентності людини. У ній виокремлено п'ять сфер компетентності: інформація та цифрова грамотність, комунікація та співробітництво, створення цифрового контенту, безпечність, вирішення проблем. Рамка цифрової компетентності включає такі рівні: базовий користувач, незалежний та професійний користувач.

Сьогодні Рамка цифрової компетентності для громадян 2.1 є одним з останніх європейських сучасних стратегічних документів, розроблених європейською спільнотою країн, які створюють освітні стандарти та навчальні технології.

Автори та розробники Рамки цифрової компетентності людини з'ясували, що на сучасному етапі цифровізації немає чітко усталеного визначення здатності людини використовувати ІКТ. Тож пропонують оперувати поняттям «цифрова компетентність», яке синонімічне «інформаційно-цифровій», «інформаційно-комунікаційній» та іншим визначенням, що окреслюють здатність людини застосовувати ІКТ у житті, навчанні та праці, постійно оновлювати її впродовж життя [16].

Європейську рамку кваліфікації громадян DigComp 2.1 було адаптовано українськими експертами за результатами досліджень проведених у процесі реалізації міжнародного проекту Єрасмус+ «Рамкова структура цифрових компетентностей для українських вчителів та інших громадян». З березня 2021 року Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей до 2025 року і затвердив план заходів щодо її реалізації. У ній окреслено виклики стосовно розвитку цифрових компетентностей в українському суспільстві, визначено шляхи їх подолання та очікувані результати від її впровадження, закладено підґрунтя для створення національної стратегії та стратегічного плану дій щодо розвитку цифрових компетентностей у суспільстві [4]. Підхід передбачений цим документом дозволяє підвищити конкурентоспроможність фахівців на ринку праці, створити можливості для безперервного навчання.

Рамку цифрових компетентностей громадян [7] створено для того, щоб покращити рівень цифрових компетентностей українців, допомогти у створенні державної політики та плануванні освітніх ініціатив, спрямованих на підвищення цифрової грамотності та практичного використання засобів і сервісів ІТ-технологій конкретними цільовими групами населення. Ця рамка також сприяє спільному усвідомленню визначення ключових понять та

складових цифрової компетентності, її дескрипторів та рівнів вправності. Рамку цифрових компетентностей громадян можна вважати стандартом та довідником із цифрових компетентностей для громадян України, що окреслюють певний обсяг знань, умінь і практичних навичок, необхідних широкому колу громадян для достойної конкуренції на українському і європейському ринку праці та комфортного використання сучасних досягнень цифрових технологій [7, с.7].

Цифрова компетентність є ключовою компетентністю в умовах четвертої промислової революції. Цей термін містить певне критичне та відповідальне використання і взаємодію з цифровими технологіями для навчання, працевлаштування, роботи, дозвілля та участі у суспільному житті [7, с. 6].

У відповідності з Концепцією нової української школи, інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене та водночас критичне застосування особистістю інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; інформаційну й медіа-грамотність; навички безпеки в Інтернеті; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) [3].

У дослідженнях Запорожцевої Ю.С. інформаційна компетентність розглядається як інтегративне утворення, яке віддзеркалює здатність особистості до визначення інформаційної потреби, пошуку інформації та ефективної роботи з нею в усіх її формах та представленнях як у традиційній, друкованій формі, так і в електронному вигляді; вмінь працювати з комп'ютерною технікою та мультимедійними технологіями, навичок застосувати їх у професійній діяльності та повсякденному житті [12].

У Рамці цифрових компетентностей громадян, зазначено, що цифрова компетентність – це інтегральна характеристика особистості, яка динамічно поєднує знання, уміння, навички та ставлення щодо використання цифрових технологій для спілкування, власного розвитку, навчання, роботи, участі в суспільному житті, відповідно до сфери компетенцій, належним чином (безпечно, творчо, критично, відповідально, етично) [7, с.52].

Запорожцева Ю.С. вважає, що інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене та водночас критичне застосування особистістю інформаційно-комунікаційних технологій для створення пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні; рівень інформаційної та медіаграмотності; навички безпеки в Інтернеті; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) [12].

Змістова частина Рамки [7] включає наступні сфери:

- основи комп'ютерної грамотності, інформаційна грамотність;
- вміння працювати з даними, створення цифрового контенту;
- комунікація та взаємодія у цифровому суспільстві;
- безпека в цифровому середовищі;
- розв'язання проблем у цифровому середовищі та навчання впродовж життя.

На думку І. Ніколіної, реалізація цифрової стратегії розвитку економіки України вимагають від уряду зважених нормативної, організаційно-функціональних складових механізму управління відповідно і до зростання загроз, що спричиняє тотальна цифрова трансформація. Крім безсумнівних переваг цифровізації для суспільства, є ряд загроз пов'язаних із нею. У дослідженні [15] обґрунтовано, що впровадження цифровізації створює передумови зростання рівня кіберзлочинності.

Рівні володіння цифровими компетентностями вказують на певний мінімально необхідний набір знань, умінь і навичок громадян, якими вони повинні володіти для виконання заданого набору функцій залежно від обійманої посади чи поставленої задачі. Рамкою визначені наступні рівні: базовий, середній, високий (Таблиця 1).

Таблиця 1 – Рівні володіння цифровою компетентністю [7]

Рівні володіння		Складність завдань	Автономність роботи	Пізнавальний домен
Базовий	A1	Прості завдання	З керівником	Запам'ятовування
	A2	Прості завдання	Самостійно, або з керівником за необхідності	Запам'ятовування
Середній	B1	Чітко визначені і шаблонні завдання	Самостійно	Розуміння
	B2	Завдання та чітко визначені нешаблонні проблеми	Самостійно і відповідно до власних потреб	Розуміння
Високий	C1	Завдання та проблеми різного ступеня складності	Керує роботою інших користувачів	Застосування та оцінювання
	C2	Складні завдання з обмеженим колом можливих рішень	Інтегрований внесок у професійну практику та керування іншими користувачами	Оцінювання та творчість

Разом з тим стандартами вищої освіти [5, 6] передбачено наступні вимоги щодо формування цифрових компетентностей для забезпечення результатів навчання. Необхідний рівень володіння цифровими компетентностями, що відповідають вимогам стандарту вищої освіти зі спеціальності 051 Економіка визначено у таблиці 2.

Таблиця 2 – Відповідність рівня володіння цифровими компетентностями (ЦК) стандартам вищої освіти зі спеціальності 051 Економіка [5, 6]

Компоненти стандарту ВО	Освітній ступінь	Необхідна компетентність або результат навчання	Рівень володіння ЦК
Охоплення за предметною областю	бакалавр	Інструментарій та обладнання: сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні системи та програмні продукти, що застосовуються у професійній діяльності.	C1
	магістр		C2

Продовження таблиці 2

Загальні на спеціальні компетентності	бакалавр	СК4. Здатність пояснювати економічні та соціальні процеси і явища на основі теоретичних моделей, аналізувати і змістовно інтерпретувати отримані результати.	B2
		СК7. Здатність застосовувати комп'ютерні технології та програмне забезпечення з обробки даних для вирішення економічних завдань, аналізу інформації та підготовки аналітичних звітів.	B2
		СК9. Здатність прогнозувати на основі стандартних теоретичних та економетричних моделей соціально-економічні процеси.	B2
		СК10. Здатність використовувати сучасні джерела економічної, соціальної, управлінської, облікової інформації для складання службових документів та аналітичних звітів.	C1
		СК11. Здатність обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів та із застосуванням сучасного методичного інструментарію.	
	магістр	ЗК7. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.	B2
		ЗК8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.	B2
		СК4.Здатність використовувати сучасні інформаційні технології, методи та прийоми дослідження економічних та соціальних процесів, адекватні встановленим потребам дослідження.	B2
		Додатково для освітньо-наукових програм **: СК13**. Здатність самостійно здобувати нові знання, використовуючи сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки.	B2

Продовження таблиці 2

Нормативний зміст підготовки, сформульованих у термінах результатів навчання	бакалавр	8. Застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач. 19. Використовувати інформаційні та комунікаційні технології для вирішення соціально-економічних завдань, підготовки та представлення аналітичних звітів.	B2
	магістр	8. Збирати, обробляти та аналізувати статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, необхідні для вирішення комплексних економічних завдань. 9. Приймати ефективні рішення за невизначених умов і вимог, що потребують застосування нових підходів, методів та інструментарію соціально-економічних досліджень. 10. Застосовувати сучасні інформаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення у соціально-економічних дослідженнях та в управлінні соціально-економічними системами. Додатково для освітньо-професійних програм *: 15. Організувати розробку та реалізацію соціально-економічних проєктів із врахуванням інформаційного, методичного, матеріального, фінансового та кадрового забезпечення. Додатково для освітньо-наукових програм **: 16. Планувати і виконувати наукові та/або прикладні дослідження, робити обґрунтовані висновки за результатами досліджень, презентувати результати, аргументувати свою думку. 17. Здійснювати викладацьку діяльність у закладах вищої освіти, розробляти навчально-методичні матеріали. 18. Використовувати сучасні освітні та дослідницькі технології у сфері економіки.	C1 C2 C2 C2 C2 C2

Висновки і перспективи подальших досліджень. Важливим для сучасних освітніх реформ постає завдання забезпечення стандартів вищої освіти з економіки спираючись на вимоги DigiComp 2.1 та національної Рамки кваліфікацій цифрової компетентності громадян. Розвиток та формування цифрових компетентностей фахівців економічної сфери доцільно здійснювати у таких напрямках: навички управління інформацією; відповідальну участь в он-лайн-спільнотах та взаємодії з іншими користувачами в мережі Інтернет; комунікацію, з урахуванням конфіденційності, безпеки та мережевого етикету; створення контенту і знань шляхом використання ІКТ, які поширюються за допомогою сервісів Інтернет; належної етичної поведінки в мережі Інтернет; оцінювання та розв'язання проблем; технічне оперування безпечного та доцільного використання ІКТ у професійній та навчальній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (Дата звернення: 19.06.2021).
2. Закон України від 05.09.2017 р. «Про освіту». <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (Дата звернення: 19.06.2021).
3. Концепція нової української школи. URL: <http://surl.li/ximyu>. (Дата звернення: 19.06.2021).
4. Концепція розвитку цифрових компетентностей. URL : <http://surl.li/uvvgg>. (Дата звернення: 19.06.2021).
5. Міністерство освіти і науки України (2018, Листопад. 13). Наказ № 1244, Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 051 Економіка для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL : <http://surl.li/xiok>
6. Міністерство освіти і науки України (2020, Грудень. 04). Наказ № 382, Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 051 Економіка для другого (магістерського) рівня вищої освіти. URL : <http://surl.li/xiol>
7. Опис рамки цифрової компетентності для громадян. URL: <http://surl.li/xims>. (Дата звернення: 19.06.2021).

8. Болюбаш Н. М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер. : Педагогіка, 2009. Т. 112. Вип. 99. С. 88-95.

9. Гаврілова Л. Г., Топольник Я. В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2019. Том 73, №5. 43 № 5, с. 1-14, 2017. URL : <http://surl.li/xjrw>. (Дата звернення:19.06.2021).

10. Гура А. О. Сучасні тенденції розвитку економічної освіти в Україні. Доповідь на наук.-метод. семінарі викл. екон. ф-ту ХНПУ ім. Г. С. Сковороди «Модернізація структури та змісту економічної освіти на засадах компетентнісного підходу» (Харків, 2016). С. 10-14.

11. Гусак Л.П., Гулівата І.О. Теоретичні аспекти формування математичних компетентностей майбутніх економістів. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2017. Вип. 1 (40). С. 78-80.

12. Запорожцева Ю.С. Інформаційно-цифрова компетентність як складник сучасного навчально-виховного процесу. *Інноваційна педагогіка*, 2019. Випуск 12. Т. 1. С. 79-82. URL : <http://surl.li/xjui>. (Дата звернення: 19.06.2021).

13. Кубанов Р. Вимоги до професійної підготовки фахівців економічних спеціальностей та їх реалізація в освітньому процесі вищого навчального закладу. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогіка*, 2014. № 2, с. 294-301.

14. Наугольникова О. М. Система професійної підготовки майбутніх економістів у США. *Педагогіка та психологія*, 2016. Вип. 52. С. 291-301.

15. Ніколіна І., Гулівата І. Моделювання кіберзлочинності як загрози цифровізації економіки. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*, 2020. Вип. (39). С.190-196. URL : <http://surl.li/xjun>. (Дата звернення: 19.06.2021).

16. Овчарук О. Європейська стратегія визначення рівня компетентності у галузі цифрових технологій: рамка цифрової компетентності для громадян. *Освітній вимір*, 2020. № 55. С. 25-36. URL : <http://surl.li/xkik>.

17. Олешко А. А., Усатенко А. О. Формування та розвиток цифрової компетентності персоналу. *Інвестиції: практика та досвід*, 2019. №23, С. 16-19. URL : <http://surl.li/xkij>. (Дата звернення: 19.06.2021).

18. Поясок Т. Б. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів. Кременчук, 2009. Україна: П.П. Щербатих О.В.

19. Прийдак Т.Б., Яловега Л.В., Лега О.В., Мисник Т.Г., Зоря С.П. Розвиток цифрової компетентності як умова забезпечення конкурентоспроможності майбутніх економістів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2019. Том 73, №5. С. 28-43.

20. Філіппова Л. Л., Тверезовська Н. Т. Вимоги до фахівця економічного профілю. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України, Сер.: Педагогіка. Психологія. Філософія*, 2010. Вип. 155, ч. 1, С. 77-84.

21. Хомік О. М. Використання електронних соціальних мереж для формування управлінської культури майбутніх економістів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2021. Т. 51, № 1. С. 95-102. URL : <http://surl.li/xioz>. (Дата звернення: 19.06.2021).

22. Batalla J. M., Rimbau E., Serradell E. E-learning in Economics and Business, RUSC. *Universities and Knowledge Society Journal*, 2014. Vol. 2, № 11, р. 3-11. URL : <http://surl.li/xipb>. (Дата звернення: 19.06.2021).

23. Carretero S., Vuorikari R., and Punie Y. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. URL : <http://surl.li/xiox> (Дата звернення: 19.06.2021).

24. Carretero Stephanie, Vuorikari Riina, Yves Punie. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use.- Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.– 48 p.

25. Ferrari A. Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Luxembourg: Publication office of the EU. URL : <http://surl.li/xiow>. (Дата звернення: 19.06.2021).

26. The Europass documents. URL: <http://surl.li/xkih>. (Дата звернення: 19.06.2021).

УДК 378:519.2(045)

Людмила Гусак,

канд. пед. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0022-9644>

ResearcherID [C-4371-2018](https://orcid.org/0000-0002-0022-9644)

РОЛЬ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Стаття присвячена розкриттю сутності та визначення передумов використання цифрових технологій в навчанні математичних дисциплін в контексті розвитку глобального тренду цифрової транс формації суспільства. Визначена роль цифровізації освіти в процесі навчання студентів закладів вищої освіти, виявлено тенденції розвитку інформаційних технологій в освіті та охарактеризовано стан розвитку цифрових компетенцій його суб'єктів.

Ключові слова: *цифровізація, цифрові технології, математичні дисципліни, професійна компетентність.*

Постановка проблеми. Перехід до цифрових технологій в управлінні, банківській сфері, виробництві, комерції, комунікаціях визначає виникнення нових вимог до професійних і загальним компетенцій випускників закладів вищої освіти. Становлення цифрової економіки вимагає нових підходів до організації навчального процесу в економічних ЗВО. Цифровізація освіти - фактор якісної підготовки грамотних фахівців, що володіють сучасними ІТ-компетенціями, необхідними для роботи у всіх сферах цифрової економіки; здатних до постійного навчання, освоєння нових технологій. Ефективним

підходом в даному контексті можна вважати орієнтацію на використання математичних методів моделювання для розробки засобів навчання в області економіки, управління, соціології та ін. напрямків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність впровадження сучасних цифрових технологій у закладах вищої освіти знайшла відображення в роботах як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Зокрема, Шевченко Л.С. обґрунтовує необхідність використання цифрових інструментів в університетському навчальному процесі, переходу до нових, цифрових моделей навчання, Арешонков В.Ю., Буйницька О. визначають низку завдань для органів державного управління, колективів й адміністрацій університетів, виконання яких сприятиме процесам цифровізації вітчизняної університетської освіти, М.В. Алюшин, Л.В. Колобашкіна, А.С. Бургеев розглядали можливості застосування цифрових технологій в оцінці рівня знань, дій і вмінь. І.В. Лаптева і О.Д. Пахмутова, розглядаючи доцільність інтеграції цифрових технологій в процес навчання у вищій школі, вважають, що це обумовлено в значній мірі тим, що скорочення годин аудиторних занять тягне за собою збільшення обсягу самостійної роботи студентів. В.П. Набієва, О.А. Позднякова переконані, що поєднання традиційних лекцій з лекціями в режимі онлайн дозволяє посилити доступність матеріалу, зручність його вивчення, можливість охоплення більшого числа студентів.

Незважаючи на наявність значного наукового доробку в області інформаційних технологій в освіті, поняття «цифровізація» в контексті викладання математичних дисциплін ще не отримало стійкого визначення - це пов'язано, перш за все, зі складністю досліджуваного феномена і різноманітністю позицій авторів, які його досліджували.

Метою статті є аналіз сучасного розуміння педагогічного феномена цифровізації освіти в рамках математичних дисциплін і обґрунтування його ролі в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Нова реальність сьогодення повноцінно відображає охоплення цифровізацією всіх сфер життя сучасного суспільства,

роблячи доступною будь-яку інформацію для професійної діяльності, відпочинку, навчання. Особливості розвитку сучасного глобального світу обумовлені переходом до економіки знань та інформаційного суспільства, а також посилення цифровізації, що визначає економічний і соціальний тип розвитку національної економіки.

Цифровізація економіки забезпечує ефективну двосторонню взаємодію держави, суспільства, бізнесу, людини за допомогою цифрових технологій за наявності в усіх учасників комунікації належних цифрових компетенцій [3, с. 191].

Зокрема, у прийнятті на роботу є володіння людиною цифровими навичками, які дають можливість швидко і ефективно виконувати поставлені завдання, бути успішним і використовувати потенційні можливості.

В той же час потреби вирішення специфічних теоретичних і практичних проблем стимулюють розробку нових абстрактних методів і галузей математичної науки. Можна з впевненістю сказати, що в сучасних умовах, у зв'язку з процесом математизації науки і практики, майбутні фахівці різних галузей потребують серйозної математичної підготовки, що, в свою чергу, визначає місце математичних дисциплін в системі освіти. Суміжні науки використовують різний обсяг математичних знань і ставлять нові завдання до змісту, форм і методів вивчення даного спектра дисциплін, що сприяє формуванню у студентів сучасного стилю наукового мислення і його застосування в конкретних науках.

Традиційне навчання спрощує здатність студентів засвоювати математичні дисципліни і перешкоджає їх розумінню структури і функції курсу, робить студентів пасивними одержувачами знань. Таким шляхом важко досягати освітньої мети. Мультимедійне забезпечення курсу математичних дисциплін в системі вищої освіти може активізувати погляди студентів; візуальне і яскраве мультимедійне забезпечення навчального курсу дозволяє сприймати знання різними способами. Важливу роль відіграє використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в математичній підготовці фахівців

економічного профілю, так як без глибоких знань з дисциплін даного спектра професійної компетентності в цій області досягти вкрай важко. Тому особливого значення набуває питання, як забезпечити навчальний процес відповідними інформаційними засобами і навчальними програмами, щоб заклад вищої освіти, викладач і система підвищення кваліфікації викладачів відповідала сучасним викликам, надавала підтримку в сфері цифрових технологій, розвивала і формувала взаємозв'язок сучасних математичних і цифрових компетенцій.

Вибір тих чи інших традиційних і комп'ютерно-орієнтованих методичних підходів для конкретного заняття з математичних дисциплін пов'язаний також з необхідністю формування деяких універсальних умінь, які відповідають ключовим компетенціям майбутніх економістів, серед яких можна, в першу чергу, виділити:

- комунікативні (вміння працювати з навчальною інформацією, представленою в різних формах);

- аналітичні (складові аналітико-синтетичної діяльності за когнітивною обробкою інформації);

- графічні (вміння працювати з інформацією, представленою в графічному вигляді) [1, с. 50].

Розглянемо практику використання цифрових технологій і ефективність впровадження цифровізації в процес навчання математичних дисциплін на прикладі Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ.

На даний час в навчальному процесі використовується система електронного та дистанційного навчання Moodle, де більшу частину теоретичних знань студенти самостійно отримують з лекційних курсів, завдання для самостійної роботи студентів, що складаються з методичних рекомендацій і передбачають проходження проміжних і підсумкових онлайн-тестів через мобільний пристрій.

Ключове завдання на даному етапі цифровізації освіти полягає в досягненні максимально можливої ефективності навчання математичних дисциплін не тільки в змістовну плані, але і в частині методики навчання.

В процесі цифрової трансформації вищої освіти головним є не тільки наявність комп'ютерної техніки в різних варіантах її реалізації (персональні комп'ютери, планшети, смартфони та ін.) і високошвидкісного Інтернету, а й уміння викладачів і студентів застосовувати нові цифрові інструменти, інформаційні джерела та сервіси в навчальному процесі. Необхідні відповідне часу цифрове освітнє середовище для здійснення навчально-пізнавальної діяльності студентів та високий рівень інформаційної компетентності як студентів, так і викладачів. Складність в організації і здійсненні навчального процесу полягає і в тому, що у окремих студентів і викладачів може бути різний доступ до цифрових пристроїв, джерел і сервісів як в інституті, так і в домашніх умовах, так званий «технологічний цифровий розрив». Однак не менш серйозним може бути «новий цифровий розрив» - нерівність в можливості використання студентами цифрових технологій в навчально-пізнавальній, педагогічній (навчальній, науковій, методичній) діяльності.

Одним із засобів подолання цифрового бар'єру є сучасні освітні технології, які дозволяють сформувати цифрову компетентність - здатність застосовувати цифрові технології в різних сферах життєдіяльності, в тому числі в освітньому процесі вищої школи. Зниженню цифрового бар'єру сприяють також підвищення цифрової компетентності викладачів, більш широке використання дистанційних освітніх технологій, масових відкритих онлайн-курсів, медіатизація і гейміфікація освіти [2].

Не дивлячись на деякі позитивні кроки інформаційно-комунікаційних технологій щодо цифровізації математичних дисциплін, слід продовжувати і вдосконалювати розпочату роботу в зв'язку з динамічністю змін в інформаційному суспільстві. З метою впровадження цифровізації в освітній процес, перед викладачами математичного циклу стоять наступні завдання:

- проходження очних курсів професійної підготовки для підвищення цифрової грамотності (можлива варіація у вигляді онлайн-навчання);
- ефективне використання електронної системи в навчанні на підставі перманентного процесу вдосконалення власних знань і навичок;

- розвиток системи відкритих онлайн-курсів викладачів поряд з теоретичними лекціями з метою збільшення тимчасового періоду практичної та проектної діяльності студентів. Не дивлячись на комплекс переваг варіанту описаного електронного навчання, він не повинен замінювати традиційні методи, які передбачають «живе» спілкування викладача і студентів;

- створення із залученням студентів, різних пізнавальних мобільних додатків, що застосовуються в освітньому процесі;

- використання з метою розвитку навичок інформаційної інтеграції та адаптації студентів різних підходів до побудови навчання: ігрове навчання, проектно-орієнтоване навчання, педагогіка співробітництва, дослідне навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В результаті аналізу особливостей цифрових технологій і процесу цифровізації освітнього процесу на основі практичних реалізацій, можна зробити висновок про те, що цифрові технології роблять процес навчання математичних дисциплін мобільним, диференційованим і індивідуальним. При цьому вони не замінюють викладача, а гармонійно доповнюють його діяльність. Заняттям, побудованим на основі використання цифрових технологій, притаманні адаптивність, керованість, інтерактивність, поєднання індивідуальної і групової роботи, а також тимчасова необмеженість навчання.

Крім того, цифрові технології надають ряд нових можливостей як для викладачів, так і для студентів, зокрема: отримання задоволення від захоплюючого процесу спілкування і пізнання; автоматизація здебільшого викладацької роботи, що вивільняє час на пошук, спілкування, самовдосконалення, індивідуальну роботу зі студентами; забезпечення зворотного зв'язку; корекція індивідуального розвитку майбутніх фахівців; підвищення ефективності управління освітнім процесом.

Ми переконані в тому, що формування і розвиток цифрових компетенцій студентів, підвищення професіоналізму викладачів в області застосування цифрових технологій під час навчання математичних дисциплін - необхідні умови успішності підготовки високо компетентних бакалаврів і фахівців для

життя і професійної діяльності в інформаційному суспільстві. Напрямами подальших досліджень вважаємо визначення принципів цифровізації математичних дисциплін і конкретизацію умов, необхідних для його реалізації в закладі вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Гусак Л.П., Левчук О.В. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у процесі формування математичної компетентності майбутніх економістів. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2018. №1(42). С. 49-52.

2. Лысак И.В. Новые образовательные технологии как средство преодоления цифрового разрыва. *Современные наукоемкие технологии.* 2017. № 7. С. 129-135.

3. Ніколіна І.І., Гулівата І.О. Моделювання кіберзлочинності як загрози цифровізації економіки. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво.* 2020. Вип. №39. С. 190-196.

УДК 658-047.58

Наталія Добровольська,

канд. пед. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7041-7878>

ResearcherID [C-9362-2018](https://orcid.org/0000-0002-7041-7878)

МОДЕЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Визначення стратегії розвитку є досить відповідальним процесом для підприємства, оскільки формує пріоритети його діяльності. Тому керівництву підприємства вкрай важливо підійти зважено до процесу розробки та реалізації стратегії, врахувавши багато внутрішніх і зовнішніх чинників. Глибоке розуміння важливості цього моменту сприятиме своєчасному реагуванню на зміни в бізнес-середовищі. У зв'язку з цим, питання оптимізації процесу розробки та реалізації конкурентної стратегії підприємства є актуальним. Вирішувати це питання досить ефективно можна засобами моделювання.

У статті розглянуто застосування математичних методів моделювання в розробці стратегії розвитку підприємства, концепція моделювання стратегічного управління підприємством в конкурентному середовищі, розробка стратегій розвитку підприємства за допомогою методів імітаційного моделювання та оптимізація вибору напрямків і варіантів розвитку підприємства.

Ключові слова: *стратегія розвитку підприємства, оптимальна стратегія розвитку підприємства, моделі, імітація, імітаційна модель, економіко-математична модель.*

Постановка проблеми. Проблема побудови і реалізації оптимальної стратегії розвитку підприємства є найважливішою проблемою управління підприємством знаходиться. Економічною наукою доведено принципову можливість формалізованої побудови такої стратегії, яка містить вільні параметри для забезпечення можливості врахування якісного аналізу і вибору на множині допустимих рішень та її послідовного скорочення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий науковий внесок щодо розробки теоретико-методичних засад формування та реалізації стратегії конкурентоспроможності підприємств, зробили такі вітчизняні вчені, як: (Л. Антонюк, О. Балахонова, Р. Дименка, І. Должанський, Л. Гринів, О. Іванов, С. Клименко, С. Коляденко, Н. Куденко, А. Наливайка, Т. Омеляненко, Н. Прямухіна, І. Салькова, О.А. Шершньової) і зарубіжні (Ф. Котлера, Г.Л. Азоєва, Р.А. Фатхутдинова, І.М. Ліфіца) учених. Кожен науковець пропонує власне розуміння процесу формування конкурентної стратегії, представляє власне бачення класифікації стратегій, методичного інструментарію аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, вибору оптимальної стратегічної альтернативи, акцентуючи увагу на тому чи іншому етапі розробки стратегії. Проте висвітленню комплексного бачення процесу розробки, моделювання та реалізації стратегії приділено недостатньо уваги, що і потребує більш глибокого вивчення.

Метою статті є вирішення задачі ефективного вибору стратегії розвитку підприємства за допомогою побудови економіко-математичної моделі.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке економічне рішення можна оцінити на ефективність кількома способами. По-перше, провести експериментальні дослідження над економічною системою. Практично такі експерименти з реальними системами проводити недоцільно, або взагалі неможливо.

У другому випадку допускається, що є інформація про розвиток підприємства за певний період у минулому, яка може бути використана у проведенні експерименту з метою вироблення управлінського рішення для прогнозування розвитку підприємства [1]. В даному випадку можна оцінити можливі наслідки від прийнятого рішення, але це можливо, коли вплив на результуючі змінні випадкових чинників є незначним. Через це довіра до оцінок економічних рішень в такому випадку є досить обмеженою.

Якщо ж неможливо провести над економічною системою експеримент і немає достатньої довіри до інформації про розвиток системи в минулому, залишається третій спосіб – побудувати модель економічної системи, яка підлягає аналізу, що пов'язує ендогенні змінні з варіантами економічних стратегій. І у модельних експериментах отримати оцінки ефективності цих стратегій [2]. У випадку невисокої складності побудованих моделей можна підібрати досить ефективні аналітичні методи проведення модельних експериментів. Але досить часто зустрічаються випадки, коли можливості аналітичних методів виявляються недостатніми. Тоді залишається використовувати імітаційне моделювання. [1].

Імітація, як числовий метод, застосовується у випадку відсутності аналітичних методів дослідження даної моделі.

Потреба в імітаційному аналізі виникає, якщо має місце: наявність великого числа факторів і їх функцій; випадкових величин γ і ε та їх розподілу; значна кількість параметрів α , β і μ ; нелінійність і динамічність функціональних залежностей.

Через те, що моделі багатьох проблем економіки та задач управління підприємством повинні відображати складність, динамічність, нелінійність та стохастичність, що мають місце в реальній дійсності, імітація може виявитися

єдиним методом, здатним забезпечити науково-обґрунтоване, об'єктивне дослідження [7]. Для того ж навіть у випадку наявності принципової можливості створення аналітичного методу для проведення дослідження економічної системи, проведення імітації може виявитися більш пріоритетним з точки зору економічності та затрат часу.

Визначаються межі вивчення системи, результатом чого є встановлення і конкретизація зв'язків системи з зовнішнім середовищем і варіантів реакції системи на зміни впливів зовнішнього середовища. Виділяючи основні фактори і відкидаючи другорядні, формується постановка проблеми через конкретизацію залежностей між параметрами та мету, яку намагається досягти система у своєму розвитку.

В теоретичному плані в загальній постановці проблеми побудови оптимальної стратегії розвитку підприємства основою є вибір місії функціонування підприємства. Місія конкретизується метою розвитку підприємства та його стратегічними цілями, наприклад: серед J можливих різних видів мети вибираємо J -ту, яка виражається L_j групами стратегічних цілей ($l = 1, 2, \dots, L_j$). У випадку виробничого підприємства такими групами стратегічних цілей можна вважати: фінанси, бізнес-процеси, маркетинг, організацію, навчання і розвиток. Кожна з них визначається K_l стратегічними цілями (k_{lj} – номер стратегічної цілі l -ї групи для реалізації J -ї мети, $k_{lj} = 1, 2, \dots, K_l$). Досягнення стратегічних цілей здійснюється через вирішення відповідного набору стратегічних задач S_{lj} , виражених для кожної конкретної цілі (s – номер стратегічної задачі, $s = 1, 2, \dots, S_{lj}$). Вважатимемо, що стратегічне управління підприємством здійснюється протягом періоду часу, який розбивається на T підперіодів (t – номер підперіоду, $t = 1, 2, \dots, T$).

Прикладом проведення модельного експерименту за допомогою імітаційного моделювання може бути наступна імітаційна модель стратегічного управління підприємством:

1. Обмеження на можливість використання виробничого обладнання:

$$\sum_{j=1}^n \alpha_{ij}^1 x_j^t = \beta_i^{1t} (H_i^{t-1} + \Delta H_i^{t-1}), \quad i = 1, 2, \dots, m, \quad t = 1, 2, \dots, T, \quad (1)$$

де x_j^t – інтенсивність j -го технологічного способу в підперіод t ;

H_i^{t-1} – наявність i -го обладнання на початок підперіоду $t-1$, шт.;

ΔH_i^{t-1} – приріст (вибуття) i -го обладнання в підперіод $t-1$ (враховується з

відповідним знаком), шт.;

α_{ij}^1 – використання i -го обладнання з розрахунку на одиничну інтенсивність j -го технологічного способу, год.;

β_i^{1t} – фонд часу роботи одиниці i -го обладнання в підперіоді t , год.

2. Обмеження на можливість використання основних фондів:

$$\sum_{j=1}^n \alpha_j^2 x_j^t = \Phi^{t-1} + \sum_{i=1}^m \eta_i^1 \Delta H_i^{t-1}, \quad i = 1, 2, \dots, m, \quad t = 1, 2, \dots, T, \quad (2)$$

де Φ^{t-1} – наявність основних фондів на початок підперіоду $t-1$, грн.;

η_i^1 – ціна одиниці обладнання i -го виду (у випадку вибуття – залишкова вартість), грн.;

α_j^2 – фондозатрати з розрахунку на одиничну інтенсивність j -го технологічного способу, грн.

3. Обмеження на можливість використання оборотних фондів:

$$\sum_{j=1}^n \alpha_j^3 x_j^t = \sum_{l=1}^L (B_l^{t-1} + \Delta B_l^{t-1}), \quad t = 1, 2, \dots, T, \quad (3)$$

де B_l^{t-1} – наявність оборотних фондів l -го виду на початок підперіоду $t-1$, грн.;

ΔB_l^{t-1} – приріст (вибуття) оборотних фондів l -го виду в підперіоді t , грн.;

α_j^3 – використання оборотних фондів з розрахунку на одиничну інтенсивність j -го технологічного способу, грн.

4. Обмеження на капіталовкладення у розвиток підприємства:

$$\sum_{j=1}^n \alpha_j^4 x_j^t = E_t + I_t, \quad t = 1, 2, \dots, T, \quad (4)$$

де E_t – фонд капітальних вкладень підприємства в підперіод t , грн.;

I_t – зовнішні інвестиції в підперіод t , грн.;

α_j^4 – обсяг капітальних вкладень у j -ий технологічний спосіб з розрахунку на одиничну інтенсивність, грн.

5. Обмеження обсяг випуску продукції:

$$A_k^t \leq \sum_{j=1}^n \beta_{kj}^t x_j^t \leq \bar{A}_k^t, \quad k = 1, 2, \dots, K, \quad t = 1, 2, \dots, T, \quad (5)$$

де A_k^t, \bar{A}_k^t – відповідно нижня і верхня межі обсягів випуску продукції k -го виду у підперіоді t , шт.;

β_{kj}^t – випуск продукції k -го виду при одиничній інтенсивності j -го технологічного способу у підперіоді t , шт.

6. Цільова функція:

$$\sum_{t=1}^T \sum_{j=1}^n \sum_{k=1}^K P_{kj}^t \beta_{kj}^t x_j^t - \sum_{t=1}^T \sum_{i=1}^m \eta_i^1 \Delta H_i^{t-1} - \sum_{t=1}^T \sum_{l=1}^L \eta_l^2 \Delta H_l^t - \sum_{t=1}^T (E_t + I_t) \rightarrow \max \quad (6)$$

де P_{kj}^t – прибуток від реалізації продукції k -го виду, реалізованого j -м технологічним способом у підперіод t , грн.;

η_i^2 – плата за залучення одиниці обладнання i -го виду, грн.

Експериментуванню підлягає величина ΔH_{it}^r , яка є виразником стратегії розвитку підприємства.

Для кожного значення $r = 1, 2, \dots, R$ розв'язується оптимізаційна задача (1)-(6) з відповідним набором величин ΔH_{it}^r , розв'язок якої вказує на набір

оптимальних інтенсивностей кожного виду продукції. Екстремальні значення функціоналу (6) L^r вказують на оптимальну стратегію розвитку підприємства.

Нею є та стратегія, яка відповідає максимальному значенню L^r , тобто $L^{r^0} = \max \{L^1, L^2, \dots, L^r\}$. Можна з впевненістю твердити, що реальним обмеженням у роботі підприємства є верхня межа в (5) – \bar{A}_k^t , тобто максимально можливий обсяг випуску продукції.

Кожна задача характеризується вхідними і вихідними параметрами та значенням відповідного коефіцієнту переходу. Тобто вихідні параметри b_{sklj}^β визначаються таким чином:

$$b_{sklj}^\beta = \sum_{\alpha=1}^{\bar{\alpha}} \mu_{sklj}^{\alpha\beta} a_{sklj}^\alpha, \quad (7)$$

де b_{sklj}^β – значення вихідного параметра β s -ї стратегічної задачі k -ї стратегічної цілі l -ї групи для j -ї мети;

a_{sklj}^α – значення вхідного параметра α s -ї стратегічної задачі k -ї стратегічної цілі l -ї групи для j -ї мети;

$\mu_{sklj}^{\alpha\beta}(\xi^\beta(v_1, v_2, \dots, v_R))$ – коефіцієнт переходу вхідного параметра α у вихідний параметр β s -ї стратегічної задачі k -ї стратегічної цілі l -ї групи для j -ї мети, що є функцією чинників ξ^β , міра впливу яких залежить від ресурсних параметрів v_1, v_2, \dots, v_R .

Конкретний стан підприємства характеризується значеннями c_γ відповідних параметрів γ ($\gamma = 1, 2, \dots, \Gamma$). Величини c_γ є функціями вихідних параметрів стану підприємства:

$$c_\gamma = \rho_\gamma \left(b_{sklj}^1, b_{sklj}^2, \dots, b_{sklj}^{\bar{\beta}} \right). \quad (8)$$

Внесок параметра γ в наближення стану підприємства до ідеального виразимо функцією $\varphi_\gamma(c_\gamma)$.

Підмножинами множини станів підприємства N ($c_\gamma \in N$) можуть бути: підмножина квазіідеальних станів N_1 , кожний з яких визначається сукупністю параметрів c_γ , які сприяють досягненню підприємством квазіідеалу; підмножина ефективних станів N_2 ; підмножина допустимих станів N_3 та підмножина решта можливих станів N_4 .

Якщо припустити, що:

φ_1^0 – екстремум функції $\varphi_1(c_1)$;

φ_2^0 – екстремум функції $\varphi_2(c_2)$;

φ_Γ^0 – екстремум функції $\varphi_\Gamma(c_\Gamma)$,

то можна з певним допущенням вважати, що ідеальний стан підприємства $N^* \in N_1$ визначається поєднанням екстремальних значень функцій $\varphi_\gamma(c_\gamma)$, тобто точка N^* є функцією $\eta(\varphi_1^0, \varphi_2^0, \dots, \varphi_\Gamma^0)$.

Позначивши через F – величину рівня ефективності наближення дійсного стану підприємства до ідеального, його приріст dF за рахунок зміни значень параметрів c_γ матиме вигляд:

$$dF = \frac{\partial F}{\partial c_1} dc_1 + \frac{\partial F}{\partial c_2} dc_2 + \dots + \frac{\partial F}{\partial c_\Gamma} dc_\Gamma. \quad (9)$$

Рівень ефективності економічного процесу може виражатися певними критеріями, виразниками яких можуть бути найважливіші суттєві та якісні показники, що характеризують стан підприємства [5].

Управління підприємством складається з великого числа конкретних дій визначених конкретними економічними рішеннями. Вважатимемо, що будь-яке

рішення в даний момент часу є остаточним, а систематично коректуються лише рішення на перспективу, тобто остаточними рішеннями є ті, що безпосередньо реалізуються. Але остаточні рішення, що приймаються в той чи інший момент часу, повинні бути оптимальними не тільки для даного моменту часу, але і на всю перспективу.

В даному випадку оптимальна стратегія розвитку підприємства повинна служити основою для прийняття такої сукупності рішень, яка оптимальна для всіх моментів часу (початок відліку часу $t = 0$).

Таке рішення забезпечує неперервність процесу прийняття остаточних рішень через те, що поточний момент $t = 0$ постійно змінюється і оптимальна стратегія повинна базуватися на моніторингу стану підприємства в кожному моменті часу неперервного процесу його функціонування і постійно пов'язувати поточні рішення з їх наслідками у майбутньому.

Очевидно, вибрана оптимальна стратегія розвитку підприємства повинна забезпечувати оцінку дій всіх структурних і функціональних підрозділів підприємства для всіх моментів часу $t \geq 0$.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проблема вибору ефективної стратегії розвитку підприємства відноситься до слабо структурованих проблем через значну складність причинно-наслідкових зв'язків в управлінні функціонуванням підприємства. Для вирішення цієї проблеми досить ефективно можна використовувати метод математичного моделювання, а саме метод імітаційного моделювання стратегічного управління підприємством. В перспективі подальших досліджень пропонується розробка та адаптація існуючих імітаційних моделей для конкретних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Вовк В. М., Антонів В. Б., Камінська Н. І. Моделювання інноваційного розвитку потенціалу економіко-виробничих систем: монографія. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2014. 388 с.
2. Стадник В. В., Йохна М. А. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства. Хмельницький: ХНУ, 2017. 327 с.

3. Коляденко С. В. Математичні моделі прогнозування економічних показників на мікрорівні. Зб. наук. пр. Формування ринкової економіки в Україні. Серія економічна. Вип. 25. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. С. 113-117.

4. Мікловда В. П. Ефективність стратегічного управління підприємствами: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення: монографія. Держ. вищ. навч. закл. «Ужгород. нац. ун-т», Вищ. навч. закл. Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі». Полтава: ПУЕТ, 2013. 231 с.

5. Мізюк Б. М. Основи стратегічного управління: підручник. Львів: Магнолія, 2009. 544 с.

6. Добровольська Н.В. Особливості фінансового забезпечення виробничої діяльності будівельного підприємства. Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18 квітня 2018. Т.1 / ред.кол.: ВНІЕ ТНЕУ. Тернопіль: Крок, 2018.С. 166-169

7. Ніколіна І.І. Моделювання життєвого циклу ринкової поведінки підприємства задля забезпечення сталого розвитку. Вісник Хмельницького національного університету, Хмельницький, Випуск 5. 2017, С. 62-68.

УДК 004 : 35.088.6 : 378.14

**Катерина Копняк,
старший викладач**

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-0618-0359>

ResearcherID [N-8384-2015](https://orcid.org/0000-0003-0618-0359)

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розглядаються питання формування цифрової компетентності майбутніх державних службовців у сфері соціального забезпечення в процесі професійної підготовки. Зокрема, в структурі цифрової компетентності державних службовців виокремлено три основні групи компетенцій: загальні, професійні та комплементарні. Проаналізовано Рамку цифрової

компетентності для громадян 2.0 (Digital Competence Framework for Citizens 2.0), яка побудована на основі досвіду багатьох країн, та Рамку цифрових компетентностей для громадян України 2.1 (DigComp UA for Citizens 2.1), яка адаптована до українських реалій. Визначені обов'язкові компоненти освітніх програм підготовки державних службовців у сфері соціального забезпечення, а також необхідні в сучасному суспільстві цифрові навички, які повинні бути сформовані в процесі професійної підготовки.

Ключові слова: *цифрова компетентність, державний службовець, соціальне забезпечення, соціальна сфера, професійна підготовка, рамка цифрових компетентностей для громадян.*

Постановки проблеми. Цифрові трансформації економіки України, активна розбудова інформаційного суспільства, впровадження технологій електронного урядування та всеохоплююча діджиталізація усіх адміністративних процесів вимагають від державних службовців відповідних компетентностей для належного втілення цифрових змін, зокрема у соціальній сфері.

У наш час якість функціонування органів державного та муніципального управління прямо або опосередковано залежить від їхньої інформаційної інфраструктури, наявних чи перспективних цифрових засобів опрацювання великих потоків різнотипної інформації [1].

Протягом кількох останніх років у нашій країні багато зроблено у напрямку ширшого використання громадянами електронних адміністративних послуг та державних електронних сервісів. Розпочато процес оптимізації електронних реєстрів даних. Відбувається популяризація та розвиток державної системи дистанційної ідентифікації осіб за допомогою BankID. Найбільші мобільні оператори, які обслуговують абонентів на території України, запровадили в дію послугу MobileID. Повсякденною практикою стало підписання документів кваліфікованим електронним підписом, системно впроваджується технологія SmartID.

У 2021 році Україна стала ще на один крок ближче до побудови цифрової держави і переходу в режим «без паперу», ставши першою країною у світі, в якій цифрові паспорти отримали таку ж юридичну силу, як і фізичні аналоги. Вже з 23 серпня 2021 року українці зможуть використовувати цифрові паспорти на рівних правах з паперовими, а всі установи повинні будуть їх приймати, крім окремих випадків, передбачених законом [2].

Усе зазначене вище вимагає формування та якісного розвитку цифрових компетентностей як звичайних громадян, так і державних службовців зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в галузі формування цифрової компетентності майбутніх фахівців в Україні здійснюються за такими основними напрямками:

- вивчення передумов та викликів у сфері розвитку цифрових навичок громадян України, визначення ролі ключових органів влади у цьому процесі;
- відповідність рівня цифрових навичок та компетентностей потребам українського суспільства та бізнесу;
- розробка рамки цифрових компетентностей для громадян України;
- розвиток цифрових компетенцій державних службовців тощо.

У 2020 році Міністерство цифрової трансформації України та Національне агентство України з питань державної служби підписали меморандум, в якому домовились про співпрацю у сфері формування та розвитку цифрових компетентностей публічних службовців [3], а у березні 2021 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей до 2025 року [4]. Це має сприяти підвищенню рівня цифрової грамотності, формуванню та розвитку цифрових компетентностей державних службовців, удосконаленню процесу оцінювання та вимог щодо цифрової компетентності кандидатів на зайняття посад державної служби, розробці навчальних курсів, навчанню та тестуванню з цифрової грамотності державних службовців, впровадженню єдиних підходів до змісту, форм та методів підвищення кваліфікації державних службовців з питань цифрової грамотності, методичній підтримці конкурсних комісій з питань оцінювання рівня цифрової грамотності державних службовців.

Цифрову грамотність додано до вимог управління організацією роботи та персоналом і до переліку потреб у професійному навчанні, який визначається під час визначення результатів виконання завдань державним службовцем [3].

Метою статті є дослідження питань формування цифрової компетентності майбутніх державних службовців у сфері соціального забезпечення в процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Під цифровою компетентністю громадянина будемо розуміти сукупність знань, здібностей, особливостей характеру і поведінки, які необхідні для того, щоб людина могла використовувати інформаційно-комунікаційні та цифрові технології для досягнення цілей у своєму особистому або професійному житті [5, с. 6]. Цифрова компетентність постійно еволюціонує та змінюється з появою нових технологій.

Цифрова компетентність – це інтегральна характеристика особистості, яка динамічно поєднує знання, уміння, навички та ставлення щодо використання цифрових технологій для спілкування, власного розвитку, навчання, роботи, участі в суспільному житті, відповідно до сфери компетенцій, належним чином (безпечно, творчо, критично, відповідально, етично). Цифрова компетентність дозволяє виконувати комплексні завдання у цифровому середовищі, на відміну від цифрової навички, яка означає спроможність виконувати певну дію з використанням цифрових технологій впевнено з належною точністю і швидкістю, яка з часом стає автоматичною [6, с. 52].

З розвитком цифрового урядування та розширенням спектру електронних адміністративних послуг постає питання дистанційної ідентифікації користувачів через Інтернет за допомогою надійних засобів верифікації, що відповідають вимогам інформаційної безпеки.

Автентифікація особи під час надання та/або отримання електронних послуг відбувається за допомогою різних схем цифрової ідентифікації, що відповідають низькому, середньому та високому рівням довіри до засобів електронної ідентифікації відповідно до критеріїв, визначених законом України

«Про електронні довірчі послуги» [7]. Зокрема, засобами електронної ідентифікації можуть виступати електронний підпис та BankID. Електронний підпис може зберігатись на захищених та незахищених носіях. До незахищених носіїв ключової інформації можна віднести так звані «файлові» носії, які допускають копіювання електронного підпису: наприклад, USB-флешка або компакт-диск, файлове сховище комп'ютера, хмарне сховище даних тощо. До захищених носіїв ключової інформації слід віднести захищені USB-носії (токени), SIM-карти мобільних телефонів (MobileID) та ID-картки.

Протягом останніх п'яти років в Україні напрацьовувалась нормативно-правова база для запуску в дію різних схем електронної ідентифікації користувачів, що дає можливість інтеграції нашої країни до світового простору електронного документообігу та електронної взаємодії. Мобільні оператори Київстар та Vodafone вже реалізували можливість отримання послуги MobileID. А понад 90% користувачів платіжних карток в Україні отримали доступ до можливостей системи BankID Національного банку України.

Не зважаючи на схожу назву, система електронної ідентифікації клієнтів за допомогою BankID принципово відрізняється від схеми електронної ідентифікації з використанням механізму MobileID. Останній є засобом верифікації за допомогою кваліфікованого електронного підпису, який зберігається на захищеному носіїві ключової інформації – SIM-картці мобільного зв'язку. Для фізичних осіб процедура ідентифікації з використанням BankID є значно простішою та не вимагає отримання кваліфікованого електронного підпису в акредитованому центрі сертифікації ключів, а тому в недалекому майбутньому має набути значного поширення.

Як бачимо, технології стають дедалі складнішими, різноманітнішими та розвиваються швидкими темпами, що вимагає від державних службовців постійного підвищення рівня власної цифрової компетентності, яка включає в себе не лише вміння використовувати смартфони, планшети, комп'ютери та інше технічне устаткування в професійній діяльності, а й уникати небезпек в цифровому просторі, зберігати конфіденційні дані, вміти ефективно впроваджувати електронні послуги для громадян та вирішувати проблемні ситуації за допомогою цифрових технологій [8].

У 2020 році Кабінет Міністрів України підтримав ініціативу Міністерства цифрової трансформації та додав цифрову грамотність до обов'язкових компетентностей державних службовців, які оцінюватимуться при проходженні конкурсу на посади державної служби.

Компетенція у сфері цифрових технологій повинна сприйматися не лише як знання, що мають відношення до технічних навичок, але й як знання, більшою мірою зосереджені на когнітивних, соціальних та емоційних аспектах роботи і життя в цифровому середовищі [5, с. 6].

Рамка цифрової компетентності для громадян 2.0 (Digital Competence Framework for Citizens 2.0) [9] побудована на основі досвіду багатьох країн та містить опис основних напрямів у сфері цифрової компетентності, якими має володіти сучасний громадянин.

Це такі напрями:

- інформація та цифрова грамотність;
- комунікація та співробітництво;
- створення цифрового контенту;
- безпечність вирішення проблем.

Рамка цифрової компетентності 2.0 включає такі рівні:

- базовий користувач;
- незалежний користувач;
- професійний користувач.

За результатами проведених досліджень в рамках проєкту «dComFra: Digital competence framework for Ukrainian teachers and other citizens» розроблена Рамка цифрових компетентностей для громадян України або DigComp UA for Citizens 2.1 [6], адаптована до українських реалій. Вона включає 6 сфер, 30 компетентностей (табл. 1) та 6 рівнів володіння цифровими компетентностями (табл. 2).

Таблиця 1 – Адаптована модель DigComp UA for Citizens 2.1 [6, с. 9]

Сфери компетентності (С)	Компетентності (К)
С0. Основи комп'ютерної грамотності	С0.К1 Використання комп'ютерних та мобільних пристроїв С0.К2 Використання базового програмного забезпечення С0.К3 Використання застосунків та прикладного програмного забезпечення С0.К4 Використання Інтернету та онлайн застосунків С0.К5 Управління цифровою ідентичністю
С1. Інформаційна грамотність, уміння працювати з даними	С1.К1 Перегляд, пошук і фільтрація даних, інформації та цифрового контенту С1.К2 Критичне оцінювання та інтерпретація даних, інформації та цифрового контенту. Перевірка надійності джерел С1.К3 Управління даними, інформацією та цифровим контентом С1.К4 Реалізація власних запитів за допомогою цифрових технологій С1.К5 Самореалізація у цифровому суспільстві
С2. Створення цифрового контенту	С2.К1 Розробка цифрового контенту С2.К2 Редагування та інтеграція цифрового контенту С2.К3 Авторське право і ліцензії С2.К4 Первинні навички програмування С2.К5 Творче використання цифрових технологій
С3. Комунікація та взаємодія у цифровому суспільстві	С3.К1 Комунікація за допомогою цифрових технологій С3.К2 Поширення та обмін даними за допомогою цифрових технологій С3.К3 Співпраця за допомогою цифрових технологій С3.К4 Цифрове громадянство. Використання е-послуг. Е-підпис С3.К5 Відповідальність. Правові та етичні норми. Мережевий етикет
С4. Безпека в цифровому середовищі	С4.К1 Захист пристроїв та безпечне підключення до мережі Інтернет С4.К2 Захист персональних даних і приватності. Безпека в інтернеті С4.К3 Захист особистих прав споживача від шахрайства та зловживань С4.К4 Захист здоров'я і благополуччя С4.К5 Захист навколишнього середовища
С5. Розв'язання проблем у цифровому середовищі та навчання впродовж життя	С5.К1 Розв'язання технічних проблем С5.К2 Визначення потреб та їх технологічне вирішення С5.К3 Самооцінка рівня власної цифрової компетентності, усунення прогалин С5.К4 Вирішення життєвих проблем за допомогою цифрових технологій С5.К5 Навчання впродовж життя. Професійний та саморозвиток у цифровому середовищі

Рівні оволодіння цифровими компетентностями вказують на певний мінімально необхідний набір знань, умінь та навичок громадян, якими вони повинні володіти для виконання заданого набору функцій залежно від посади та поставленої перед ними задачею.

Таблиця 2 – Рівні володіння цифровими компетентностями [6, с. 11]

Рівні володіння		Складність завдань	Автономність роботи	Пізнавальний домен
Базовий	A1	Прості завдання	З керівником	Запам'ятовування
	A2	Прості завдання	Самостійно, або з керівником за необхідності	Запам'ятовування
Середній	B1	Чітко визначені і шаблонні завдання, прості проблеми	Самостійно	Розуміння
	B2	Завдання та чітко визначені нешаблонні проблеми	Самостійно і відповідно до власних потреб	Розуміння
Високий	C1	Завдання та проблеми різного ступеня складності	Керує роботою інших користувачів	Застосування та оцінювання
	C2	Складні завдання з обмеженим колом можливих рішень	Інтегрований внесок у професійну практику та керування іншими користувачами	Оцінювання та творчість

Досліджуючи структуру цифрової компетентності державних службовців, можна виокремити три основні групи компетенцій:

- 1) загальні;
- 2) професійні;
- 3) комплементарні.

Перша група компетенцій передбачає прості цифрові навички та вміння, наприклад, користування Інтернетом, сканування та розпізнавання документів, використання стандартних офісних програм для виконання поточних завдань тощо.

Друга група пов'язана з оперуванням та навіть створенням різноманітного цифрового контенту, наприклад, веб-сторінок, чат-ботів, каналів та спільнот у месенджерах, налаштування і використання систем електронного документообігу та ведення електронних архівів, нагромадження хмарних даних тощо.

Третя група компетенцій передбачає оволодіння навичками, які допомагають у процесі виконання нових завдань, наприклад, бізнес-планування, розвитку соціальних мереж для підтримки цифрових комунікацій в громадах. Сюди ж віднесемо більш просунуті навички використання даних для моделювання та підтримки соціальної політики держави, оцінки впливу та аналізу даних щодо соціального забезпечення громадян тощо. Крім того, державні службовці повинні навчитися управляти проектами, а також вміти взаємодіяти з громадянами за допомогою електронних інструментів.

Розвитку зазначених вище цифрових компетенцій майбутніх державних службовців у сфері соціального забезпечення сприятиме запровадження в програми підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення» у закладах вищої освіти України таких обов'язкових навчальних компонентів, як «Офісні комп'ютерні технології», «Інформаційно-комунікаційне забезпечення соціальної сфери», «Електронний документообіг», «Цифрові комунікації в громадах» тощо.

Використання в процесі професійної підготовки майбутніх державних службовців у сфері соціального забезпечення різноманітних загальнодоступних онлайн-засобів та інтернет-ресурсів дає можливість сформулювати такі необхідні в сучасному суспільстві цифрові навички, як:

- інформаційна грамотність – вміння шукати інформацію, порівнювати різні джерела, розпізнавати потрібну інформацію;
- медійна грамотність – здатність розпізнавати і використовувати різні типи медіаресурсів;
- організаційна грамотність – здатність планувати свій час і час групи; розуміння взаємозв'язків, які існують між людьми, групами, організаціями;
- комунікативна грамотність – навички ефективного спілкування та співпраці;

- продуктивна грамотність – здатність до створення якісних продуктів, використання адекватних засобів планування [10, с. 55].

На етапі підвищення кваліфікації державних службовців можна рекомендувати проходження курсів на відкритих платформах, з метою оволодіння сучасними професійними компетентностями та визначення рівня цифрової грамотності. Наприклад, на порталі «Дія.Цифрова освіта» (<https://osvita.diia.gov.ua/>) або на платформі U-LEARN (<https://u-learn.org.ua/>).

На сьогодні, відповідно до адаптованої українськими експертами рамки цифрових компетентностей для громадян України DigComp 2.1, розроблено декілька національних тестів «Цифрограм» на визначення цифрової грамотності громадян:

- Цифрограм 1.0 для громадян;
- Цифрограм 2.0 для громадян;
- Цифрограм для державних службовців;
- Цифрограм для медичних працівників;
- Цифрограм для вчителів, кожний з яких пропонує дати відповідь на 90 запитань. Завдання тесту систематизовані за сферами знань, які були наведені у табл. 1, результат проходження тесту вимірюється за 3-ма базовими та 6-ма підрівнями, які були наведені у табл. 2. Після складання тесту кожен учасник тестування отримує електронний сертифікат, який засвідчує загальний рівень цифрової грамотності, загальну кількість набраних балів, а також кількість балів по кожній з шести сфер компетентностей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Насамкінець, слід зазначити, що потрібно постійно зміцнювати цифрові навички державних службовців, щоб кожен громадянин міг повною мірою скористатися можливостями сучасних електронних державних послуг. Але це не означає, що кожен державний службовець соціальної сфери має стати програмістом чи веб-дизайнером, він має, скоріше, прагнути до імплементації кращих практик та інструментів цифрового урядування та електронної демократії для забезпечення сталого розвитку громад.

Список використаних джерел:

1. Копняк К.В., Покинйчереда В.В. Електронний документообіг в публічному управлінні: проблеми впровадження, переваги та перспективи. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. №10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1798> (дата звернення: 30.05.2021).
2. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України: офіційний сайт. Новини. URL: <https://cutt.ly/acsoMF7> (дата звернення: 31.05.2021).
3. Мінцифри і НАДС розвиватимуть цифрові компетентності публічних службовців. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-i-nads-rozvivatimut-cifrovi-kompetentnosti-publichnih-sluzhbovciv> (дата звернення: 01.06.2021).
4. Кабмін схвалив Концепцію розвитку цифрових компетентностей до 2025 року. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/kabmin-skhvaliv-kontsepsiyyu-rozvitku-tsifrovikh-kompetentnostey-do-2025-roku> (дата звернення: 02.06.2021).
5. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу : аналіт. зап. / В. С. Куйбіда, О. М. Петроє, Л. І. Федулова, Г. О. Андрощук. Київ : НАДУ, 2019. 28 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/90a7d5c8-d10a-4f8f-8987-4d1077fdc8f6.pdf> (дата звернення: 02.06.2021).
6. Опис рамки цифрової компетентності для громадян України DigCompUA for Citizens 2.1. Міністерство цифрової трансформації. 2021. 56 с. <https://cutt.ly/zn1DbLC> (дата звернення: 02.06.2021).
7. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 30.05.2021).
8. Уряд підтримав ініціативу Мінцифри та НАДС щодо навчання держслужбовців цифрової грамотності. URL: <https://cutt.ly/RcsoTtO> (дата звернення: 01.06.2021).
9. The Digital Competence Framework 2.0. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework> (дата звернення: 31.05.2021).
10. Босенко М. В. Формування інформаційно-цифрової компетентності майбутніх вчителів засобами Google-додатків: методичні рекомендації. Красноград: ФОП Сирота Т. В., 2020. 61 с. URL: http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2092/1/Bosenko_2020_Krasnograd.docx (дата звернення: 02.06.2021).

Олена Кузьміна,

канд. техн. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0061-9933>

ResearcherID [M-7204-2016](https://orcid.org/0000-0002-0061-9933)

АНАЛІТИЧНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ

Стаття присвячена актуальним питанням управління бізнес-процесами компанії. Управління системою бізнес-процесів спирається на застосування сучасних методів та моделей управління економічними об'єктами. Розглянуто принцип системності та процесний підхід щодо аналітичного управління бізнес-процесами. Фундаментальна основа ефективного управління компанією - це аналітичне управління бізнес-процесами, що орієнтується на прийняття оптимізованих управлінських рішень на підставі комплексного аналізу бізнес-процесів та прогнозування їх розвитку.

Ключові слова: *бізнес-процес, моделювання, процесний підхід, системний принцип, аналітичне управління.*

Постановка проблеми. Глобалізація економіки та конкуренція на внутрішньому і світовому ринках приводить до необхідності використання технологій отримання конкурентних переваг. Сьогодні головну роль у діяльності компанії відводять системі управління бізнес-процесами, де основним компонентом є бізнес-процес. Сучасні компанії створюють єдину систему управління, куди входять: управління бізнес-процесами та поліпшення бізнес-процесів. Управління системою бізнес-процесів спирається на застосування сучасних методів та моделей управління економічними об'єктами. Таким чином, для ефективного управління будь-який економічний об'єкт потребує систему моделей, яка дозволяє побудувати цикл управління та прогнозування параметрів бізнес-процесів із заданими властивостями та поведінкою з урахуванням впливу зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз досліджень в галузі аналітичного управління бізнес-процесами, що пов'язані з інструментами штучного інтелекту показав, що цю проблематику вже

розглядають з різних аспектів. Цю проблему досліджували науковці: Ойхман Е., Пономаренко В., Робсон М., Мінухін С., Знахур С., Шеер А. та інші. З позиції системного підходу, прогнозування поведінки сучасного бізнесу визнано ключовим аспектом для забезпечення планування та розподілу ресурсів та доступу до них, це питання досліджували: В. Геєць, А. Грешилов, В. Іванов, Т. Клебанова, В. Пономаренко, В. Стакун. Процеси бізнес-аналітики та прогнозування досліджували В. Дюк, Д. Ханк. Впровадженню моделей та інструментів штучного інтелекту у бізнес-процеси компаній присвятили свої наукові дослідження Р. Гайнуллин, І. Курочкіна, І. Калінін, Я. Рахал, Л. Шарнин, Н. Ясинська та інші. При наявності великої кількості робіт, присвячених процесному підходу та впровадженню бізнес-процесів, а також системи управління якістю на підприємстві, існує необхідність у подальшій науковій розробці теоретичних, методологічних і практичних проблем упровадження бізнес-процесів в економічних об'єктах.

Метою статті є висвітлення особливостей управління бізнес-процесами компаній з використанням аналітичних інтелектуальних систем.

Виклад основного матеріалу. Розвиток концептуальних засад автоматизованого аналітичного управління бізнес-процесами у будь-якій сфері діяльності є актуальним науково-практичним завданням. Вирішення проблеми автоматизованого аналітичного управління бізнес-процесами ґрунтується на цілому ряді нових рішень, які об'єднали перспективні ідеї у галузі економічних наук, комп'ютерної математики, систем збору, зберігання, оброблення, пошуку і візуалізації величезних обсягів інформації у межах загального напрямку — аналітичних інформаційних технологій. Вони лежать в основі нового типу автоматизованого управління бізнес-процесами — аналітичного [1-3].

Суттєвою перевагою аналітичного управління бізнес-процесами є поєднання оперативних управлінських рішень, що формуються на основі даних online-моніторингу поточної ситуації, з результатами глибокого кількісного аналізу ретроспективних економічних даних, який реалізується сучасними засобами інтелектуального аналізу даних. Останнім часом найбільш

інтенсивного розвитку ця методологія набуває у сфері економіки, фінансів і бізнесу [4-5]. Зокрема, інтелектуальні аналітичні системи застосовують при вирішенні таких завдань, як виявлення прихованих даних, при розробці моделей прогнозування, виявленні нових потенційних клієнтів та багатьох інших.

Сучасний підхід до аналітичного управління бізнес-процесами передбачає використання відповідного програмного забезпечення з урахуванням взаємозв'язків розвитку інформаційних технологій та програмних платформ. Це означає перехід до якісного об'єднання різномірних технологій, що дає змогу використовувати їх з урахуванням можливої модифікації і розвитку відповідних систем збору, зберігання і оброблення інформації. Таким чином, аналітичне управління бізнес-процесами орієнтується на прийняття оптимізованих управлінських рішень на підставі комплексного аналізу бізнес-процесів та прогнозування їх розвитку. Це означає, що автоматизована система управління бізнес-процесами, яка ґрунтується на сучасних аналітичних інформаційних технологіях, обов'язково має містити такі компоненти як [5-6]:

- OLAP - реалізує оперативний аналіз поточної ситуації, її зіставлення з даними ретроспективного економічного аналізу у межах аналітичної інформаційної технології.
- Data Mining – це напрям у галузі інформаційних технологій, орієнтований на вирішення завдань підтримки прийняття управлінських рішень на основі кількісних і якісних досліджень дуже великих масивів різномірних ретроспективних економічних даних. Проведення відповідних аналітичних досліджень, що ґрунтуються на застосуванні складних математичних засобів аналізу багатомірних ситуацій, прогнозування їх розвитку і вироблення рекомендацій щодо оптимізації. Для вирішення цих завдань використовують засоби Data Mining, які забезпечують інтелектуальний аналіз економічних даних щодо бізнес-процесу.

Архітектура аналітичної системи повинна дозволяти здійснити весь цикл аналізу даних – одержати інформацію з довільного джерела, провести необхідну обробку (очищення, трансформацію даних, побудову моделей), відобразити отримані результати найбільш зручним способом (OLAP, таблиці, діаграми, правила) й експортувати результати у зовнішнє середовище.

Прийняття управлінських рішень у контексті процесного підходу може розглядатися як послідовність дій, спрямованих на підвищення ефективності бізнес-процесів для ситуацій, які називаються проблемними. Це дозволяє формувати й реалізовувати управлінські рішення в єдиному методологічному напрямі, заснованому на процесному підході до управління.

Для прийняття ефективного рішення менеджер має бути забезпечений необхідною й достатньою інформацією. Інформаційні технології повинні забезпечити збір, зберігання, необхідну обробку й доступ до інформації в потрібному місці й у потрібний час.

Класична теорія автоматизованого управління будь-якими об'єктами та системами ґрунтується на принципі системності, що також відноситься до побудови системи автоматизованого аналітичного управління бізнес-процесами. Бізнес-процеси структур економічного об'єкту на загальносистемному рівні можуть бути представлені у вигляді сукупності об'єктів та зв'язків між ними [2].

Основним завданням сучасної економічної науки є підвищення ефективності використовуваних методів та інструментів управління економічним об'єктом, як складною економічною системою. Це може бути зроблено на основі процесного підходу до управління, який застосовує як оцінку сумарного результату діяльності, так і окремий вклад у таку діяльність різних структурних компонентів.

Концептуальною основою структуризації предметної області є методологія системного моделювання бізнес-процесів, де вихідними компонентами є системи та взаємозв'язки між ними. Результатом системного моделювання є побудова моделі системи та відповідної предметної області, що

описує поведінку системи відповідно до поставленої задачі. Модель використовується для отримання інформації щодо властивостей або поведінки системи-оригіналу. Найбільш загальною інформаційною моделлю системи є так звана «чорна скринька», яка представляє систему у вигляді прямокутника, внутрішні властивості якого приховані від системного аналітика або взагалі невідомі. Зовнішнє середовище чинить на систему деякі впливи - це вхідні і управлінські дії, а система — на середовище або інші системи — вихідні впливи. Головним призначенням таких моделей є структуризація вихідної інформації відносно самої системи і зовнішнього середовища. Модель, перш за все, фіксує межі системи [1].

Отже, в узагальненому вигляді процес системного моделювання може бути представлений у формі взаємопов'язаних етапів, на кожному з яких виконуються певні дії, спрямовані на побудову і наступне використання інформаційно-логічних моделей системи. Конкретний зміст кожного етапу системного моделювання залежить від специфічних особливостей завдання у конкретній предметній області. Характерною особливістю даного процесу системного моделювання є циклічний (ітеративний) характер, який відображає сучасні вимоги до аналізу і проектування складних систем аналітичного управління бізнес-процесами [5].

Таким чином, автоматизоване аналітичне управління бізнес-процесами, має поєднувати принцип системності та впровадження інформаційних технологій. Саме це надасть змогу поєднати оперативні управлінські рішення у реальному часі, з результатами кількісного аналізу ретроспективних економічних даних, який сьогодні реалізується засобами інтелектуального аналізу даних.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Одним з найбільш ефективних інструментів управління компаніями та організаціями є процесний підхід, або управління на основі бізнес-процесів економічного об'єкту. З точки

зору використання аналітичної інформаційної системи управління, у такому підході поряд із позитивними результатами потрібно враховувати ризики, які обумовлені методом опису бізнес-процесів, якість опрацювання інформаційних масивів даних. На сьогодні впровадження процесного управління є необхідним в швидкого розвитку інформаційних технологій. Впровадження автоматизованого аналітичного управління бізнес-процесами дозволить підвищити рівень управління компаніями та організаціями, особливо в умовах конкурентоспроможної економіки й використання інформаційних систем управління економічними об'єктами, та стандартизувати оцінки його діяльності з погляду системного та процесного підходу.

Список використаних джерел:

1. Пономаренко В. С., Мінухін С. В., Знахур С. В. Теорія та практика моделювання бізнес-процесів: монографія. Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. 244 с
2. Stuart Russell and Peter Norvig Artificial Intelligence: A Modern Approach: Fourth edition (2020). Hoboken: Pearson. <https://lccn.loc.gov/2019047498> .
3. Кузьміна О., Яремко С. Підвищення ефективності управління бізнес-процесами на основі імітаційного моделювання. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*, 2020. Випуск № 39.С.44-49.
4. Yaremko S., Kuzmina E., and etc. The intelligent system in the context of business-process modeling. Poland, International Journal of Electronics and Telecommunications, 2021. Vol.67. №2. P.163-168. DOI: 10.24425/ijet.2021.135959.
5. Фадєєва І. Основні напрями удосконалення бізнес-процесів та сучасна методологія їх моделювання та регламентація на засадах нечіткої логіки. *Економіка та держава*, 2014. № 11. С.11-18.

ADVANTAGES OF APPLYING ITSM METHODOLOGY IN SIMULATION OF BUSINESS PROCESSES OF IT-DEPARTMENT

The presented work suggests using the ITSM (IT Service Management) methodology to effectively solve business problems. ITSM methodology is an approach based on the idea of moving to the presentation and consideration of all the results of the IT department as the ultimate IT services provided to business users. The advantages of applying the ITSM methodology in modeling business processes of the IT department are substantiated. It has been proven that the best solution is to combine the study of the basics of ITIL and the gradual implementation of ITSM practices, as ITSM is based on ITIL - a library that demonstrates the best ways to organize the work of IT structures. Solutions for IT process management based on the use of information systems provide all the necessary capabilities for the application of ITSM and control SLA (service delivery parameters). In addition, the built-in corporate library-ITIL provides enhanced opportunities for effective interaction between departments of the company and the exchange of results of joint work.

Keywords: *business processes; modeling; ITSM; methodology; IT activities; incidents; releases.*

Introduction. IT, like any business, has its complexities and requires their minimization in management. The main aspects of the main business problems are:

- lack of transparency and control in the management of the IT department;
- unclear redistribution of tasks and responsibilities;
- long response time to the application;
- Lack of proper reporting and quality assessment.

With a standard ("resource") approach to business, the IT department is seen as

a resource: there are computers, the Internet, software, and all this together must "produce" - to ensure employee communication, rapid and error-free creation of documents for contractors and controlling bodies, etc.

If for some reason these resources of the IT department do not work (you need to update the software, problems with access to the remote server), then in the traditional approach, the business considers it as a failure of the machine that needs to be repaired.

But there is a big difference: the timing and cost of repairing the machine is usually predictable, but in the case of IT this is not always the case. In the same situation (contracting is slow), the head of the IT department can suggest different measures: from updating the software to replacing all computers in the company with more powerful ones.

In addition, when contacting the IT department, it is often impossible to predict how quickly the problem will be solved.

In some cases, this will happen instantly, when it is enough to "just press a button", in others it may turn out that the entire network is infected with a virus, or a software update has caused compatibility issues. Then the solution will take a long time.

But the main thing is that with the traditional approach at the time of contacting the IT department, you can never be sure how much time and money it will take to solve the problem. And once the problem is fixed, the manager cannot be sure that the same goal could have been achieved at a lower cost, that the IT manager did not take the opportunity to master the additional budget.

All these problems are to some extent well known to every leader in the IT field. And in order to most effectively deal with the business problems mentioned above, you should use the methodology of ITSM (IT Service Management). ITSM methodology is an approach based on the idea of moving to the presentation and consideration of all the results of the IT department as the ultimate IT services provided to business users.

Analysis of recent research and publications. In a sense, ITSM can be reminiscent of the basic principles of the Toyota Tao (author Jeffrey Liker), principles that are included in many other methodologies, but are particularly well synthesized in ITSM.

Andrushchenko N., Heydor A., Dragan O., Zaremba K., Kuzmina O., Matusevich A., Tur O., Yaremko S. in their research considered the essence, classification, optimization, approaches to the formation of business process management system of enterprises small business and determined their effectiveness [1, 2, 3, 6, 9]. Konenko V. considered the methodology of organization and design of business processes [4]. Kopnyak K. investigated the use of a system of end-to-end modeling in solving financial and economic problems [5]. The essence and features of the implementation of business process models in the management system at enterprises in Ukraine were considered in the works of Latysheva O., Karlash Yu. [7]. Stets I. investigated the identification of business processes of the enterprise in his works [8].

The aim of the article is to study the advantages of using the ITSM (IT Service Management) methodology in modeling business processes of an IT department.

Results. The ITSM methodology provides flexibility, maneuverability, which means you have more control and more opportunities to achieve an effective result. The ITSM model was developed within the framework of ITIL (although also reflected in standards and frameworks) (ISO / IEC 20000, COBIT) and describes the process approach to the provision and support of IT services - the primary task of the company's IT service.

Real ITSM demonstrates customer focus, turning every intermediate solution into a product valuable to the consumer, instills an understanding of value to all involved in the workflow.

Consider an example of ITSM-processes. Understanding at the abstract level is necessary as well as more substantive and detailed - examples of ITSM processes.

When we consider ITSM processes, it is accepted to allocate:

- incident management - provides service recovery. An incident that is not part of the planned operation is considered an incident. For example, lack of access to resources or servers, failure to boot the operating system, incorrect account.
- problem management - minimizes the negative impact of incidents on business operations, as well as reduces the number of incidents, as it prevents the probable causes of incidents. Speaking of a problem in this context, a problem is an incident or set of incidents related to a common unknown cause.
- configuration management - A process that tracks individual configuration elements of an IT system, which can be as simple as a single server, or as complex as an entire IT department. The process uses the optimization of IT services management, supporting the logical model of the IT infrastructure, as well as providing information about them to other business processes. In the third version of ITIL, the process was renamed asset and configuration management, but is still common in the original version.
- change management - provides the IT manager's confidence that ITSM models work: all changes are necessary, planned and agreed. To implement this process, registration of all changes, development of a plan and schedule of work on changes and organization of interaction of resources, introducing a strategic approach.
- release management - ensures the synchronicity of work on changes in the IT infrastructure of the enterprise. Release - a block of new and / or changed configuration items that are tested and implemented jointly. This process is especially related to the structuring and optimization of all the phenomena mentioned above.

It is worth mentioning that the theoretical part of ITSM is contained in ITIL, which is a volume of several books, and for ease of operation of the principles were examples of ITSM models, such as ITSM Reference Model by Hewlett Packard, Microsoft Operations Framework and others of which is based on business cases - some of these models will be useful, but to take any model "under the copier" can be a costly failure.

Although there are many recommendations for the practical application of ITSM contained in ITIL materials, real ITSM is diverse and focused on abstract organization. For each individual organization there is a need for analysis and selection, implementation of certain recommendations, but the automation of basic ITSM-processes allows to ensure control and transparency of all IT processes and ensure the efficiency of IT activities.

Conclusions and prospects for further research. The introduction of new technologies can fail if carried out without prior analysis. This also applies to the implementation of ITSM - the concept of IT management, the general line of which is to meet the needs of business, and not just support the IT infrastructure, as before.

At the initial stage of ITSM implementation in any organization, the question arises as to how to act to achieve an effective result. The best solution is to combine the study of ITIL fundamentals and the gradual implementation of ITSM practices, as ITSM is based on ITIL, a library that demonstrates the best ways to organize the work of IT structures.

Solutions for IT process management based on the use of information systems provide all the necessary capabilities for the application of ITSM and control SLA (service delivery parameters). In addition, the built-in corporate library-ITIL provides enhanced opportunities for effective interaction between departments of the company and the exchange of results of joint work.

References:

1. Андрущенко Н. О. Управління бізнес-процесами підприємства: сутність та класифікація. *Інфраструктура ринку*. 2019. № Вип. 27. С.102–107. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/27_2019_ukr/18.pdf.
2. Гейдор А. П., Заремба К. В. Бізнес-процеси суб'єктів малого бізнесу: оптимізація та визначення ефективності. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/60.pdf.
3. Драган О. І. Підходи до формування системи управління бізнес-процесами на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/17.pdf.
4. Коненко В. В. Методологія організації та проектування бізнес-процесів. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/56.pdf.

5. Копняк К.В. Система наскрізного моделювання при вирішенні фінансово-економічних задач. Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф.–Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2013. С. 313-319.

6. Кузьміна О., Яремко С. Підвищення ефективності управління бізнес-процесами на основі імітаційного моделювання. Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво, 2020. Випуск № 39. С.44-49.

7. Латишева О. В., Карлаш Ю. Д. Сутність та особливості впровадження моделей бізнес-процесів у системі управління на підприємствах в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. № Вип. 29. С. 211–219. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/29_2019_ukr/33.pdf.

8. Стец І. І. Ідентифікація бізнес-процесів підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2019. № Вип. 33. С. 233–240. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/33_2019_ukr/37.pdf.

9. Тур О. В., Матусевич А. С. Управління бізнес-процесами на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/59.pdf.

УДК 316.776:004.58

Людмила Половенко,

канд. пед. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9909-825X>

ResearcherID [M-7353-2016](https://orcid.org/0000-0002-9909-825X)

ПОПЕРЕДЖЕННЯ КІБЕРЗАГРОЗ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ВЕЛИКИХ ДАНИХ

Висвітлено основні методи та техніки попередження кіберзагроз; запропоновано дієві механізми, що дозволяють оперативно відслідковувати та виявляти ознаки соціальної інженерії на ранніх стадіях та протидіяти соціальному хакерству; окреслено шляхи удосконалення засобів захисту кіберпростору шляхом логічного тестування і діагностування атак і шкідливих компонентів на основі використання алгоритмів машинного навчання.

Ключові слова: великі дані, соціальна інженерія, кіберзагрози, методи тестування, вразливість.

Постановка проблеми. Сучасні смарт-технології, Інтернет-речей, інтелектуальний аналіз, хмарні технології обробки та збереження великих даних породжують нові загрози. Зростає кількість кібератак на кіберпростір. Захист інформації набуває критичної важливості.

Соціальний інжиніринг займає одне з перших місць за кількістю атак та зламів інформаційних систем компаній. Крім того, найбільш руйнівними є таргінг атаки нульового дня. Тому необхідні ефективні методи, які дозволять діагностувати атаку невідомого типу або нульового дня на основі використання інструментарію моделювання в віртуальному (хмарному) середовищі та інтелектуального аналізу, використання евристичних алгоритмів з метою виявлення небезпечної поведінки на етапі тестування в демілітаризованій зоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методика виявлення ознак кіберзагроз та вдосконалення інструментарію захисту від кібератак представлена у працях О.С. Адамова, В.І. Хаханова, С.В. Чумаченка, В.Г. Абдуллаєва [1], Г.М. Яровенко, А.І. Сковронської, М.М. Бояджян [3]. Проблему моделювання управління інформаційною безпекою розглядають А.В. Дудатьєв, О.П. Войтович, В.В. Миронюк [2] . та інші. Водночас, більшість дослідників зазначають, що актуальною залишається розробка дієвих методів протидії соціальному хакерству, зменшення часу виявлення і блокування кібератак.

Мета статті - удосконалення засобів захисту кіберпростору шляхом логічного тестування і діагностування атак і шкідливих компонентів на основі аналізу великих даних.

Виклад основного матеріалу. Тобто існують приховані методи, які дозволяють «запрограмувати» працівника або групу працівників на виконання певних дій, спрямованих на отримання суттєвої вигоди, причому інструменти соціальної інженерії практично не потребують фінансових затрат. Людський фактор спроможний нівелювати багаторівневі технічні та технологічні фактори.

Соціальний інжиніринг здебільшого застосовується з метою отримання прямого доступу до захищених систем для крадіжки інформації, паролів, даних про кредитні картки тощо. Небезпека даного інструменту полягає в тому, що напад може бути або взагалі не виявленим, або ж бути виявленим через тривалий час, що спричиняє більш катастрофічні наслідки, ніж прямий доступ до інформаційної системи чи промислові диверсії.

Щоб завчасно розставити ефективні бар'єри та проводити певні профілактичні дії, важливо дослідити найбільш поширені методи соціальної інженерії на підприємстві, вивчити основні шляхи та форми нападу. Розглянемо основні техніки соціального інжинірингу в розрізі економічної безпеки підприємства: Фішинг-атаки, цільовий фішинг або «таргінг», бейтинг, претекстинг, зворотна соціальна інженерія, «маскування» під установи, яким довіряє людина чи компанія в цілому, сайти-пастки тощо. Разом з тим, засоби соціальної інженерії передбачають використання різних вкладок (пристроїв підслуховування, відео- та аудіо спостереження, перехоплення електромагнітних сигналів та запис різнотипних випромінювань тощо), замаскованих під предмети побуту, аксесуари індивідуального користування, іграшки тощо.

Отже, з точки зору безпеки підприємства, ми будемо розглядати соціальну інженерію як комплекс заходів, спрямованих на отримання зловмисниками несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, провокування внутрішніх інцидентів шляхом маніпулятивного впливу на працівників компанії.

Побудова системи захисту від проявів соціальної інженерії на підприємстві потребує комплексу превентивних заходів: аналізу вразливостей; прогнозування можливих атак, виявлення та розпізнавання ознак соціальної інженерії на ранніх стадіях, оцінювання наслідків маніпулятивного впливу на працівників компанії та розробки дієвих механізмів протидії соціальним хакерам. Тестування системи на предмет проникнення методами соціальної інженерії ми пропонуємо здійснювати на основі використання інтелектуального

аналізу. Даний метод є досить ефективним в галузі виявлення шахрайств та кіберзагроз, знаходженні помилок, виявленні незаконних операцій, маніпуляцій з інформацією [3].

Генерація великих об'ємів даних у комп'ютерних мережах та на вузлах великої організації створюють проблему для виявлення кіберзагроз класичними системами протидії кіберзагрозам. Для вирішення цієї проблеми застосовують методи Big Data Analytics (BDA). BDA може допомогти в реальному часі виявляти шкідливі та підозрілі дії. Таким чином, ця технологія дозволяє посилити традиційні методи кібербезпеки [1]. BDA дозволяє виявляти банківські шахрайства та застосовувати системи запобігання вторгнень на основі виявлення аномалій (Intrusion Prevention System – IPS). Проте недоліком цих методів є відсутність способів отримання апіорної інформації про кібератаки або критеріїв виявлення аномалій, які можуть відрізнитися в залежності від джерела даних.

Ми розглянемо системи активного захисту від кібератак, до яких можна віднести системи виявлення та попередження вторгнень. Тест на проникнення методами соціальної інженерії є індикатором на виявлення найбільш сприятливих умов для злочинців; виявлення методів, через які планується спонукання до потрібної дії, обчислення кількісних параметрів, що характеризують величину маніпулятивного впливу соціальних агентів на діяльність підприємства.

Найчастіше використовують системи безпеки та управління подіями (Security Information and Event Management -- SIEM), такі як: Splunk, LogRhythm, AlienVault OSSIM та IBM QRadar [1], що допомагають робити кореляцію сигналів тривоги. Побудову моделі зручно реалізувати засобами аналітичного пакету «SAS Enterprise Miner», що дозволяє обчислювати кількісні параметри, що характеризують величину маніпулятивного впливу.

У SIEM та SOAR системах впроваджується методи обробки великих даних на основі використання штучного інтелекту (AI) та машинного навчання (ML). Через потребу зберігати великі об'єми даних впродовж 6-12 місяців, а також шукати в них інформацію про потенційну кібератаку, ці сервіси розгортають у хмарному середовищі.

Нині віртуальний простір користувача розширюється за рахунок повсюдної експансії соціальних мереж та Інтернет сервісів, які дозволяють перевести обробку і зберігання даних в хмару. Таким чином, користувач стає менш прив'язаним до свого персонального комп'ютера, який служить лише для доступу до онлайн сервісів з метою отримання необхідних даних і здійснення операцій над ними.

Даний підхід дозволяє абстрагуватися від апаратних характеристик пристрою доступу в Інтернет і використовувати будь-які мобільні апаратнопрограмні платформи для вирішення широкого спектра завдань у "хмарі". Концепція користувальницької безпеки в хмарі ґрунтується на ряді інноваційних технологій захисту кіберпростору, які включають:

1. Ідентифікацію користувача за допомогою вбудованого апаратного токена (Identity Protection Technology);
2. Управління і моніторинг доступу в хмару (Expressway Cloud Access 360);
3. Використання токенізації в хмарі для доступу до електронного банкінгу (Expressway Tokenization Broker);
4. Деактивація комп'ютера користувача через Інтернет (Anti-Theft Technology);
5. Шифрування даних (AES-NI);
6. Захист гіпервизора і віртуального середовища хмари (Trusted Execution Technology).

Проблеми захисту персональних даних в хмарі може бути вирішена за допомогою SSL шифрування в рамках HTTPS протоколу, або засобами VPN з'єднання. Зберігання паролів може бути реалізовано за допомогою спеціального ПО – менеджера паролів, або безпосередньо в Інтернет браузері, в якості альтернативи cookies. Конфіденційність і цілісність інформації в хмарі може гарантувати тільки сам користувач шляхом налаштування відповідних політик безпеки і прав доступу в кожному конкретному сервісі.

Аналіз великих даних (Big Data Analysis) - науковий підхід, який дозволяє витягати знання і виявляти приховані залежності в великих обсягах необроблених даних.

Розглянемо методи виявлення кіберзагроз, які здатні навчатися на великих даних, з метою виявлення кібератак, які можуть бути реалізовані у вигляді Інтернет посиланнях, поліморфних шкідливих програмах (polymorphic malware), та троянських програмах шифрувальниках, що займаються здирництвом:

1) Метод атрибутно-орієнтованого впізнання Інтернет посилань з використанням частотних шаблонів, що може провести оцінку атрибутів та відрізнити доброякісні, фішинг, та шкідливі посилання.

2) Метод детектування поліморфних шкідливих програм, що дозволяє виявляти поліморфні шкідливі програми за допомогою аналізу хешів PE секцій та пошуку схожих секцій у бібліотеці шкідливого коду. Після підтвердження детектування PE файлу, нові хеші секцій додаються до бібліотеки.

3) Метод пошуку криптопримітивів в троянських програмах шифрувальниках. Завдяки цьому методу, можливо відповісти які алгоритми шифрування використовував здирник, та чи можливо дешифрувати зашифровані файли користувача чи організації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Хмарний сервіс для виявлення кібератак на основі аналізу великих даних, має включати три основних компоненти: 1) Сервер, керуючий потоком вхідних і вихідних даних про кібератаки. 2) Мультисканер з препроцесором для статичного аналізу. 3) Пісочниця (Sandbox), яка призначена для автоматизованого запуску шкідливого коду з метою проведення динамічного аналізу.

В результаті порівняльного аналізу методу сигнатурного детектування IDS системи Suricata і методу детектування з використанням чорних списків Google Safe Browsing з магічними методом FPA на основі аналізу атрибутів Інтернет посилань, ми отримали значну перевагу методу за кількістю детектованих шкідливих і фішинг посилань. Технологія поліморфізму може значно захистити нові частини програм-шпигунів від виявлення антивірусом 0 дня, роблячи себе практично невидимим в комп'ютерній системі

Список використаних джерел:

1. Адамов О.С., Хаханов В.І., Чумаченко С.В., Абдуллаєв В.Г. Блокчейн інфраструктура для захисту кіберсистем. *Радиоелектроника и информатика*. 2018. №4 (83). С. 64-85.
2. Дудатьєв А.В., Войтович О.П. Моделі інформаційної підтримки управління комплексною інформаційною безпекою. *Радиоелектроника, информатика, управління*. 2017. № 1. С. 107–114.
3. Яровенко Г.М., Сковронська А.І., Бояджян М.М. Моделювання виявлення ознак кіберзагроз в банках із використанням інтелектуального аналізу. *Ефективна економіка*. №7, 2018. URL: www.economy.nayka.com.ua

УДК 519.2:005.53:330.131.7(045)

Лариса Радзіховська,

канд. пед. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0185-8036>

ResearcherID <https://publons.com/researcher/3124622/larisa-radzihovska/>

ВИКОРИСТАННЯ ЙМОВІРНІСНИХ МЕТОДІВ ПРИ ПРИЙНЯТТІ

УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В СИТУАЦІЯХ ЕКОНОМІЧНОГО РИЗИКУ

В статті розглянуто особливості практичного застосування методів теорії ймовірностей при прийнятті управлінських рішень в умовах економічного ризику. Зроблено висновок про те, що застосування основних інструментів ймовірнісного методу при прийнятті управлінських рішень дає можливість вибрати найкращу альтернативу, спрямованої на розв'язання певної управлінської проблеми.

Ключові слова: *управлінське рішення, економічний ризик, ймовірнісний метод.*

Постановка проблеми. Нині теорія ймовірностей застосовується в багатьох галузях: економіці, науці, техніці, теорії економічних ризиків.

На думку Б.В. Гнеденка, теорія ймовірностей є здобутком Нового часу, яка тривалий період вважалася суто дослідною наукою і «не зовсім математикою».

У наші дні теорія ймовірностей займає одне з перших місць у прикладних науках за широтою своєї області застосування. Зокрема, протягом останніх десятиліть теорія і практика економічної сфери все частіше спирається на кількісні математичні методи. Це зумовлено тим, що економічна інформація зазвичай має випадковий характер, а економічні процеси моделюються і досліджуються за допомогою ймовірнісних методів [1, С.3].

Діяльність сучасних підприємств пов'язана з великою кількістю ризиків, ступінь впливу яких різко зросла з переходом до ринкової економіки. Ризик є однією із найбільш складних категорій, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності. Особливістю сучасного економічного ризику є його тотальність, всеосяжність, тому економічний ризик належить до фундаментальних понять сучасної економічної теорії.

Нині в системі економічних відносин чітко організувати виробничо-економічний процес не можливо без сучасних знань з теорії економічних ризиків, оволодіння мистецтвом прийняття управлінських рішень в ситуаціях економічного ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням прийняття управлінських рішень за умов економічного ризику та невизначеності присвячено праці таких сучасних науковців, як І. Гуль, М. Дзюбко, О. Філіпенко, А. Шегда та ін.

Метою статті є аналіз особливостей практичного застосування методів теорії ймовірностей при прийнятті управлінських рішень в умовах економічного ризику.

Виклад основного матеріалу. Ймовірнісний метод можна застосувати скрізь, де є можливим побудувати і обґрунтувати ймовірнісну модель розглянутої події або процесу.

Управлінське рішення – це результат вибору суб'єктом управління найкращої альтернативи, спрямованої на розв'язання певної управлінської проблеми [2, С.3]. Ризикові рішення є найпоширенішими. В них вибирається альтернатива з декількох можливих, кожному з яких відповідає певна

ймовірність. Практикою вироблена певна тактика поведження при прийнятті ризикованих рішень. Вона складається в умінні вибирати такий спосіб дій, що приводив би до успіху. У кожній ситуації керівник зважує можливий виграш і програш (результат, наслідки прийнятого рішення). Якщо ймовірність і величина виграшу великі, швидше за все буде прийняте рішення, пов'язане з ризиком.

Якщо існує можливість кількісно і якісно визначити ймовірність настання тієї чи іншої події, то це буде ситуація ризику (ситуацію ризику, можна розглядати як різновид невизначеності, коли настання події ймовірне і може бути визначене). Таким чином, вибір рішення за умов економічного ризику припускає, що ймовірності можливих варіантів обстановки відомі. Ці ймовірності визначаються на основі статистичних даних, а при їх відсутності – на основі експертних оцінок.

При прийнятті управлінських рішень за умов ризику в основному застосовують два способи: розраховують величини втрат з урахуванням ймовірностей або величини прибутків, теж враховуючи ймовірності.

У самому загальному вигляді формулювання і розв'язання задачі щодо вибору оптимальної альтернативи управлінського рішення за умов підприємницького ризику можна представити за наявності таких положень:

- наявності m можливих рішень P_1, P_2, \dots, P_m ;
- умови обставин точно невідомі, однак про їхню наявність можна зробити припущень Q_1, Q_2, \dots, Q_n .

Результат, так званий виграш a_{ij} , який відповідає кожній парі поєднань рішень P_i та обставини Q_j , може бути представлений у вигляді таблиці ефективності (табл.). Зауважимо, що ймовірності настанні подій Q_j повинні бути відомі, оскільки вибір рішення відбувається в умовах ризику. Перевага надається рішенню, що має найменший середньозважений показник ризику, що визначається як сума добутків ймовірностей різних варіантів обстановки на відповідні їм значення втрат.

Таблиця 1 — Ефективності управлінських рішень у ситуації економічного ризику

Варіанти рішень	Варіанти умов обставин Q_j			
	Q_1	Q_2	...	Q_n
A_1	a_{11}	a_{12}	...	a_{1n}
A_2	a_{21}	a_{22}	...	a_{2n}
...
A_m	a_{m1}	a_{m2}	...	a_{mn}

В першому випадку при виборі рішення використовується величина втрат.

Застосовують формулу: $R = \Pi \cdot p$

де Π – величина втрат, p – ймовірність.

Оскільки можливе настання різних подій (з визначеними ймовірностями), то для кожного рішення слід розрахувати середньозважену ризику:

$$\bar{R}_i = \sum_{j=1}^n \Pi_{ij} \cdot p_j, \quad (1)$$

де \bar{R}_i – середньозважена ризику для рішення i -го виду, Π_{ij} – втрати прибутку при варіанті умов Q_j , якщо було прийняте рішення P_i , p_j – ймовірність настання втрат j -го виду.

У загальному випадку втрати Π_{ij} , що відповідають кожній парі рішень P_i та обставинці Q_j визначаються як різниця між максимальним виграшем і виграшем при конкретному рішенні при даній обставинці:

$$\Pi_{ij} = \max_i a_{ij} - a_{ij}.$$

Розглянемо приклад.

Підприємство планує випускати нові види продукції. При цьому можливі чотири варіанти можливих рішень: A_1, A_2, A_3, A_4 , кожному з яких відповідає визначений вид продукції Q_1, Q_2, Q_3 . Виграш a_{ij} характеризує прибуток. Необхідно знайти таку стратегію чи лінію поведінки, яка в порівнянні з іншими є більш вигідною. Ймовірності випуску продукції Q_1, Q_2, Q_3 відповідно рівні 0,5; 0,3; 0,2.

Таблиця 2 — Ефективності

	Q ₁	Q ₂	Q ₃
A ₁	1,2	1,3	1,4
A ₂	1,7	1,2	1,3
A ₃	1,8	1,2	1,3
A ₄	1,3	1,8	1,1

Щоб знайти найбільш доцільну стратегію для розв'язання задачі, застосуємо показник утрат прибутку. Для цього побудуємо матрицю втрат прибутку, використовуючи формулу 16, що показує величину недоотриманого прибутку в порівнянні з максимальним результатом у конкретних найкращих умовах.

Таблиця 3 — Матриця втрат прибутку

	Q ₁	Q ₂	Q ₃
A ₁	0,6	0,5	0
A ₂	0,1	0,6	0,1
A ₃	0	0,6	0,1
A ₄	0,5	0	0,3

Знайдемо середньозважені величини ризику:

$$\bar{R}_1 = 0,5 \cdot 0,6 + 0,3 \cdot 0,5 + 0,2 \cdot 0 = 0,45; \quad \bar{R}_2 = 0,5 \cdot 0,1 + 0,3 \cdot 0,6 + 0,2 \cdot 0,1 = 0,25;$$

$$\bar{R}_3 = 0,5 \cdot 0 + 0,3 \cdot 0,6 + 0,2 \cdot 0,1 = 0,2; \quad \bar{R}_4 = 0,5 \cdot 0,5 + 0,3 \cdot 0 + 0,2 \cdot 0,3 = 0,31.$$

Виходячи з критерію мінімізації втрат прибутку слід прийняти рішення A₃.

Зауважимо, що матриця втрат прибутку істотно доповнює таблицю ефективності.

Якщо ж будь-який із варіантів обстановки не більш ймовірний, ніж інший, то ймовірності обстановки можна вважати рівними і робити вибір рішення по

$$\text{мінімуму показника } \bar{R}_i = \sum_{j=1}^n \Pi_{ij} \cdot \frac{1}{n}; \quad i = \overline{1, m}$$

де n – кількість розглянутих варіантів обстановки.

Тоді для попередньої задачі ймовірності кожного варіанта становлять $\frac{1}{3}$.

Отже, середньозважений показник ризику для кожного з рішень тоді становить: $\bar{R}_1 = \frac{1}{3}(0,6+0,5) = \frac{11}{30}$; $\bar{R}_2 = \frac{1}{3}(0,1+0,6+0,1) = \frac{8}{30}$; $\bar{R}_3 = \frac{1}{3}(0+0,6+0,1) = \frac{7}{30}$; $\bar{R}_4 = \frac{1}{3}(0,5+0+0,3) = \frac{8}{30}$.

Тому як оптимальний слід вибрати рішення A_3 .

В другому випадку при виборі рішення використовується величина прибутку. Тоді, одним із методів, з допомогою яких приймаються рішення в умовах ризику, є метод «дерева рішень». «Дерево рішень» — це графічне відображення процесу, яке визначає альтернативні рішення та відповідні ймовірності віддачі для кожної комбінації альтернатив.

Аналіз проблеми з використанням «дерева рішень» включає 5 кроків:

- 1) визначення проблеми;
- 2) структуризація й відображення «дерева рішень»;
- 3) визначення ймовірностей до окремих станів природи;
- 4) оцінка віддачі для кожної можливої комбінації альтернатив та станів природи;
- 5) вибір оптимального рішення.

Таким чином, «дерево рішень» передбачає врахування ймовірності підрахунку очікуваної грошової вигоди і застосовується в ситуаціях ризику. Вибирається альтернатива, яка приносить максимальний прибуток, який називають очікуваною грошовою віддачею, тобто суму можливих надходжень, що зважені на ймовірність появи віддач. Метод побудови дерева рішень – це один із методів аналізу великих масивів даних. У методиці використовується ієрархічна структурна схема.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, застосування основних інструментів ймовірнісного методу при прийнятті управлінських рішень дає можливість вибрати найкращу альтернативу, спрямованої на розв'язання певної управлінської проблеми.

Список використаних джерел:

1. Гулівата І.О., Гусак Л.П., Радзіховська Л.М. Вища та прикладна математика: теорія ймовірностей: навчальний посібник. Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 205 с.
2. Орлів М. С. Підготовка і прийняття управлінських рішень: навч.-метод. К. : НАДУ, 2013. 40 с.

УДК 658.21

Володимир Ціпуринда,

канд. екон. наук, доцент

Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2172-2021>

ResearcherID [D-2003-2019](https://orcid.org/0000-0003-2172-2021)

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ В ЕКОНОМІЦІ ТА УПРАВЛІННІ

Виявлено алгоритм дії основних закономірностей узгодженого розвитку систем різного рівня на основі Універсальних діалектичних законів Природи. Обґрунтовано інноваційний підхід до управління узгодженим розвитком сучасної економіки та підприємств та використання комплексу відповідних моделей з урахування дії закономірностей розвитку систем в умовах швидкоплинних змін зовнішнього середовища, а також пов'язані з цим завдання підготовки керівництва і персоналу для реалізації нововведень, що обумовлює створення відповідних умов для відродження економіки держави.

Ключові слова: *Узгоджений розвиток, закономірності розвитку, система, універсальні діалектичні закони Природи, наукова картина світу, Макро- і Мікросвіт, параметри розвитку, моделі розвитку, управління узгодженим розвитком.*

Постановка проблеми. Сучасні умови економічного розвитку ставлять перед його ініціаторами завдання організування безперервного процесу нарощування конкурентних переваг у всіх напрямках ресурсного забезпечення, впровадження нововведень та відповідної гнучкої системи управління, яка

стимулює розвиток кожної організації. Постійне розширення матеріальних потреб людини на усіх рівнях потребує і постійного розширення ресурсів, які, як відомо, обмежені у планетарному масштабі. Відповідно, тут криється головна проблема світового розвитку, у т.ч. і розвитку технології менеджменту, оскільки світові соціально-економічні кризи все більш зростають і за своєю глобальністю і за частотою повторення.

Професіоналізм і знання, як упорядкована специфічна сфера, повинні бути націлені на вирішення завдань впровадження інноваційних технологій в системі управління кожною соціально-економічною системою, у т.ч. і підприємством. Однак, незважаючи на постійне зростання загального інтелектуального потенціалу як суспільства, так і керівного складу кожного підприємства, існуючий стан менеджменту призводить до криз: соціально-економічних, екологічних тощо, причиною яких є невідповідність методів управління та нових потреб узгодженого розвитку, які враховують досягнення нової наукової картини світу.

Нова наукова картина світу повинна ґрунтуватися на алгоритмі дії Універсальних діалектичних законах Природи, тобто універсальних законах узгодженого розвитку різнорівневих систем від Макро- до Мікросвіту. Загальновідомо, що етимологія слова «закон» походить від двох слів «із-за-контур», тобто це означає, що сила, яка стимулює розвиток системи, надходить ззовні, через її контур і ця сила непідвладна регулюванню внутрішніми засобами системи, отже, їй потрібно враховувати алгоритм дії цієї сили, а не йти наперекір, оскільки існує відомий вираз: «...Незнання закону не звільняє від відповідальності...».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще у минулому столітті В. Вернадський ввів поняття «ноосфери» як сукупного інтелектуального впливу людства на еволюційний розвиток [1, с. 113-120].

Узагальненим виразом діалектики стали основні закони, сформульовані Г.В.Ф. Гегелем: переходу кількісних змін в якісні, єдності і боротьби протилежностей, заперечення заперечення, тощо, алгоритм дії яких ще

досконально не вивчено [2, с. 17-34]. У свій час Платон стверджував потрібну сутність моделі розвитку, де його тріада структури Дух-Душа-Тіло (форма) означала причину розвитку - перехідний процес – наслідок. [Аристотель стверджував, що динаміка розвитку системи відбувається в 4 етапи: формоутворення - взаємозв'язки у цій формі - управління взаємозв'язками для досягнення результату - перехідний процес в нову якість [3, с. 211-256]. Вплив сучасного суспільства на розвиток виробничих сил вивчав А.Н. Гумільов [4, с. 432-456]. Ще родоначальники політичної економії, у т.ч. і К. Маркс, стверджували, що управління соціально-економічним розвитком повинно базуватися на дії загальних законів природи [5, с. 37–90.].

Сучасними вченими теоретичні аспекти філософії управління та системного моделювання розкриття потенціалу персоналу знайшли своє висвітлення у роботах В.А. Полякова [6, с.176-185, 7, с. 76-84]. Окремим питанням розвитку людини в метасистемі планети приділяв увагу А.І. Суббето [8, с. 521-529]. Ще в 1931 році знамениті австрійський математик К. Гедель математично довів, що система не може довести істинність свого існування внутрішніми параметрами самої системи, і вона повинна виходити з цілей, що формуються параметрами більшої системи, частиною якої вона є [9, с. 92-99].

Проблемам сучасних фінансово-економічних криз та шляхам і методам їх подолання присвятив свої дослідження А.А. Чухно [10, с. 4-18].

Однак, ще не досконально вивчено вплив закономірностей на циклічний розвитку таких соціально-економічних систем, як підприємство, вплив їх на розкриття творчого потенціалу персоналу, пріоритетів та цінностей кожної людини для розвитку внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, що обумовлюють розвиток суспільства та глобальної природної метасистеми, і, тим самим, впливають на соціально-економічні процеси. Отже предметне поле концептуального обґрунтування розвитку підприємства відповідно діалектичних закономірностей є науковою проблемою, вирішення якої має важливе значення в гносеологічному і практичному аспекті.

Мета статті. Подальше вивчення впливу діалектичних закономірностей узгодженого розвитку систем на причинно-наслідкові взаємозв'язки моделювання розвитку в управлінні та його впливу на системні основи трансформаційних процесів у економічному просторі суспільства, обумовили вибір мети даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Перелік і систематизування законів і закономірностей розвитку систем до цього часу здебільшого базувався на емпіричних дослідженнях та досягненнях економіки і менеджменту, тобто здебільшого на дослідженнях індуктивного методу, що звужує поле і глибину дослідження. Однак, для повноти будь-якого дослідження необхідно поєднувати як індуктивний, так і дедуктивний методи, тобто дослідження від конкретного до загального і від загального до конкретного, поєднуючи причинно-наслідкові зв'язки в природі явищ.

Пропонуємо систематизацію та взаємозв'язок між закономірностями розвитку систем структурувати на основі міждисциплінарного синтезу. Оскільки управління (упорядкування явищ) – це узгодженість розвитку усіх форм життя, тобто різнорівневих систем, то воно і повинно будуватися на основі діалектичних законів природи, враховуючи і основні первинні 3 параметри їх розвитку: Простір, Час і Енергію. Для підприємства, як первинної ланки економіки суспільства, параметр часу – це його життєвий цикл. Параметр простору – сегмент ринку, який займає підприємство.

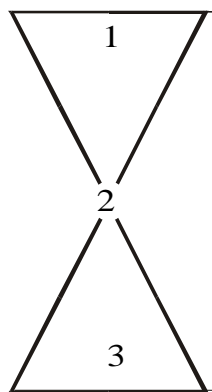
Простір підприємства – це форма організації його життєдіяльності, яка враховує багаторівневі внутрішні синергетичні та ієрархічні взаємозв'язки, що відповідають комунікативним зв'язкам відділів, служб (підсистем), відповідно стратегії розвитку підприємства, а також зовнішні взаємозв'язки: з державою, інтегративних з кооперантами, споживачами, що визначають сегмент ринку, постачальниками (зовнішнє середовище, в якому знаходиться підприємство) і ступінь його розширення на ринку. Якість зв'язків як у внутрішньому середовищі, так і із зовнішнім середовищем підприємства залежить від рівня його управлінської та організаційної культури. Рівень ефективності управління

підприємством, тобто досвід інтеграції його в єдину систему, визначає ступінь досконалості його системи управління, якість використання ресурсів (людських, сировинних, фінансових та інформаційних) та їх співвідношення, як можливості більш ефективної діяльності у зовнішньому середовищі.

Параметр енергії – усі види ресурсів, тобто можливостей, потенціалу підприємства. І тільки за дією законів природи можливо найбільш ефективно організувати простір системи, вибрати найбільш оптимальний час її розвитку із найменшими витратами енергії.

Кожній системі дано життя, щоб організувати його найбільш ефективно, тобто за законами природи, і надається для цього певна енергія. Коли в управлінні життєдіяльністю системи є певний конфлікт, то це означає, що енергія на її життя витрачається всупереч дії законів природи, її простір формується не правильно і не відповідає вимогам часу. Кожна система: людина, організація, підприємство, які є складовими більшої системи – суспільства, повинна найбільш ефективно будувати свою життєдіяльність, враховуючи оптимальне співвідношення вищезгаданих 3-х релятивних параметрів.

Ця закономірність проявляється і в аналогічній потрійності побудови кожного суб'єкта управління, об'єкт управління якого, повністю віддзеркалює його потрійну структуру, яка формується за дією Закону Полярності (Рис.1).

1. - Формування цілей (причини діяльності), що пов'язано з параметром часу
2. – Вибір засобів досягнення цілей, що пов'язано з параметром енергії
3. – Досягнення результату (наслідок діяльності), що пов'язано з параметром простору.

Рисунок 1 – Причинно-наслідкові зв'язки у структурних основах управління діяльністю підприємства

Якщо моделювати діяльність підприємства на основі міждисциплінарного синтезу наук, то слід мати на увазі, що, як і будь-яка інша система, воно починає своє існування з дії закону Боротьби і Єдності Протилежностей або Закону Полярності. Цей закон визначає інволюційно-еволюційний цикл, коли на „інволюційному” етапі протилежності створюють напруженість для подальшого розвитку системи, а на „еволюційному” – можливості інтеграції її підсистем для виходу на новий, більш якісний рівень, що стимулює інноваційний розвиток. В природі цей закон породжує електричне поле. Це означає, що одночасно в системі розвивається полярно її внутрішній світ, і зовнішній (для підприємства – це його внутрішнє і зовнішнє середовище). Це призводить до появи 1-го типу управління, коли вибудовується зовнішній світ, згідно уяви внутрішнього. Цей тип управління – авторитарний, який з метою самозбереження, нав’язує своє бачення зовнішнього світу іншим системам.

На наступному етапі побудови системою взаємозв’язків у її зовнішньому середовищі, вона зустрічає іншу, у якої теж є свій внутрішній світ, і яка також вибудовує свої зв’язки із зовнішнім світом. Таким чином, обумовлено, що всі системи накопичують досвід узгоджувати свої інтереси, цілі, місію. Вступає в силу дія 2-го Закону – закону Подібності і Спадкоємності (Повторення). Цей закон визначає повторення закономірностей розвитку структури системи та динаміки процесів розвитку в її підсистемах, а також використання будь-якою системою досвіду попередніх своїх циклів чи досвіду інших систем.

При цьому, згідно закономірності «Подібності і спадкоємності» встановлюється першочергова потрійність у подальшому розвитку системи: формування цілей, вибір засобів їх досягнення і саме досягнення результату, як наслідок діяльності. Таким чином, керуюча причина розвитку (суб’єкт управління) та керований наслідок (об’єкт управління), в свою чергу, мають також потрійну структурну основу, тому, із урахуванням перехідного (узгоджувального) процесу між ними завжди формується 7 структуроутворюючих рівнів взаємовідносин підприємства та його зовнішнього середовища. Оскільки кожна система (у тому числі і

підприємство) є тривимірною, і розвивається у просторі, часі (циклі) та накопичує свій потенціал за рахунок ефективного управління, то ця тривимірність завжди утворює сім структурних рівнів взаємодії системи (підприємства) в надсистемі (зовнішньому середовищі) та систему взаємодії (прямого і зворотного, або причинно-наслідкового трьохвимірного зв'язку із її підсистемами) (Рис.2).

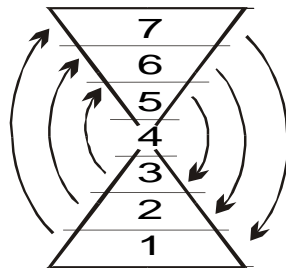

Рисунок 2 – Сім рівнів причинно-наслідкових взаємовідносин підприємства із зовнішнім середовищем

При цьому, ці рівні повинні бути взаємно узгодженими та рівномірно розвинутими: де: рівні 1-7 – узгодження стратегії розвитку підприємства та його структури; 2-6 – узгодження філософії і політики розвитку підприємства та якості комунікацій між його підсистемами; 3-5 – узгодження колективного індивідуального та фактору у системі управління. Рівень 4 – перехідний, який характеризує вихід підприємства на новий рівень за рахунок переходу від кількісних накопичень в якісні зміни.

Це призводить до появи 2-го типу управління - демократичного, коли враховуються інтереси кожної системи, яка вступає у взаємозв'язки. В природі цей закон породжує на основі електричного поля магнітне поле (поле взаємного притягання, тяжіння). При певному узгодженні цілей і інтересів, дві системи, неминуче народжують 3-ю, тобто спільне коло інтересів, бізнес, технологію спільної діяльності тощо. Це вже дія 3-го закону – Закону Збереження Енергії. Цей закон відіграє роль у збереженні відповідності витрат енергії на діяльність до енергії на подальший розвиток системи та визначає причинно-наслідкові зв'язки рівнів системи. Він включає в себе і такий економічний закон, як *закон грошового обігу*, який визначає кількість грошей, необхідних у конкретний

період для забезпечення товарообороту. Формується електромагнітне поле не тільки спільних інтересів, а й спільної взаємодії. При цьому зберігається дія і попередніх Законів Полярності та Подібності. Це призводить до появи 3-го типу управління - ліберального, коли ініціатива діяльності здебільшого, вже йде не від керівника, а від підлеглих.

Таким чином, в динаміці розвитку систем видно, що послідовно народжуються відповідні стилі (етапи) управління: авторитарний, що пов'язаний з диктатурою законодавця (1-й закон), демократичний (2-й закон), що пов'язаний з делегуванням частини своїх повноважень. І як тільки виникають спільні узгоджені дії, настає 3-й етап управління - ліберальний (3-й закон). За дією цього закону розширюється простір спільної діяльності систем, для підприємств – це розширення сегменту ринку. Важливо відмітити, що ці етапи відображають індивідуальний розвиток, узгодженість взаємозв'язків та управління взаємодіями, що на 4-му етапі повинно досягти резонансу, трансформації систем, за рахунок переходу із кількісних накопичень в якісні. Це вже дія 4-го Закону – Закону Циклічності, що обумовлює періодичність прояву економічних систем і процесів у господарському житті суспільства чи підприємства протягом певних періодів часу.

Економічні цикли класифікуються згідно сфери дії (виробничих сил; економічних відносин; відтворювальних процесів); тривалості; рівня і масштабу дії. Перші 3 закони формують структуру системи, а 4-й закон формує динаміку її розвитку в часі, що потребує включення в систему управління представників усіх підсистем, тобто формування самоврядування вищого рівня, і система досягає 4-го етапу та дії 4-го закону, коли формується повнота прояву системи у просторі та часі.

Існує і 5-й етап, який відповідає 1-му етапу, але в новому циклі. Це вже дія 5-го закону – Закону Альтернативності (Свободи волі), який означає, що повинно йти одночасно розширення внутрішнє, а не тільки зовні, і означає поглиблення внутрішніх взаємозв'язків в системі, що невідворотно призводить до вдосконалення управління розвитком підсистем, тобто людей. Закон

Альтернативності, або свободи вибору шляхів розвитку передусім стосується людського фактору, від якого залежать управлінські (у широкому сенсі) рішення у кожній конкретній ситуації незалежно від масштабу проявів його наслідків. Наразі, в кожному суспільстві, на кожному підприємстві цей недолік щодо активного визволення творчих здібностей кожної людини ще має місце, і світова соціально-економічна система все частіше потерпає кризи, при цьому, загальновідомі цикли М. Кондратьєва все більш скорочуються.

Тому найважливішими пріоритетами і інструментами подальшого розвитку соціально-економічних систем, у т.ч. і підприємств, є узгодження внутрішніх та зовнішніх процесів, де визначну роль займає творчий розвиток людини. Якщо не буде досягнуто більш якісного внутрішнього управління розвитком людини, то поступово припиниться і зовнішнє, оскільки вступає в дію знову Закон Полярності (новий етап), що призведе до напруги і кризи. Для цього потрібна особлива рівновага поглиблення внутрішнього життя кожної системи і її зовнішньої взаємодії. Це стосується, в першу чергу, створення відповідних умов на підприємстві і суспільстві для кожної людини, як першочастинки кожної соціально-економічної системи. Наскільки людина управляє своїм внутрішнім світом, наскільки широко та гармонійно буде вибудовуватися простір її взаємовідносин зовні.

Це, в повній мірі, стосується і підприємства, в програмі розвитку якого, повинні також динамічно проявлятися теж 5 видів управління, що забезпечить йому ефективність, рівновагу й успішність. Таке підприємство здатне формувати новий простір свого прояву в більш стиснутий період часу та народжувати новизну і ефективність, входити в новий простір не конфліктно, а з урахуванням інтересів кожного суб'єкта в ньому. Коли підприємство займається внутрішнім вдосконаленням, то воно не конкурує з іншими, а шукає нові можливості реалізації на ринку.

Згідно з закономірностями циклічного і взаємно узгодженого розвитку систем пропонуємо схему поетапного розвитку підприємств на основі

інноваційного підходу, який відображає єдність етапів отримання знань і інформатизації (аналізу) та використання знань у практиці інноваційних перетворень (синтезу) для виходу на якісно новий рівень розвитку (Рис. 3).

Рисунок 3 – Чотири стадії розвитку підприємства у процесі формування його інноваційного та інтелектуального потенціалу

На Рис. 3, розробленому автором на основі міждисциплінарного синтезу, видно, що у відповідності до загальних закономірностей розвитку систем, і підтверджується загальновідомою формулою А. Енштейна, підприємство, як система розвивається в 4 стадії:

$$E = mc^2, \quad (1)$$

де: 1-а і 2-а стадії розвитку (стадії аналізу) кожної соціально-економічної системи відображають її зародження за зворотною формулою:

$$m_{\text{стр}1} = \frac{E_{\text{поч.}}}{c^2}, \quad (2)$$

де: формування первинної інфраструктури ($m_{\text{сн}1}$) відповідно мети, що означає структуроутворення із внутрішніми взаємозв'язками між структурними елементами) за рахунок застосування первинної енергії (усіх видів ресурсів) для узгодженого цілеспрямування і зменшення міри хаотичних зв'язків (рівня

ентропії - C^2). Тобто, *1-а стадія* – стадія зародження, що означає формування основних підсистем організації із її елементів у відповідності до місії організації, глобальної стратегічної мети її еволюційного розвитку.

2-а стадія – стабілізація означає вдосконалення структури організації із відповідними вертикальними та горизонтальними взаємозв'язками між її підсистемами і елементами їх структур. Аналогічно, для держави – це налагодження внутрішніх взаємозв'язків між її регіонами, які знають своє місце і роль у загальній системі, із відповідним вирівнюванням прямого і зворотного зв'язку в управлінні, вирівнюванням вбирання ресурсів і перерахуванням державі частини прибутку, а також досвіду управління та лідерів, здатних управляти соціально-економічними системами на різних рівнях. Для цього повинна бути відрегульована законодавча база держави, відповідні нормативні акти для забезпечення ефективних взаємовигідних взаємозв'язків організацій (виробничих, наукових, фінансових тощо), як між собою, так і між державою. Завершення 1-ї і 2-ї стадії означає повне і багаторівневе взаємоузгодження цілей і інтересів усіх підсистем підприємства на мікрорівні, так і підприємства та його зовнішнього середовища на макрорівні. У протилежному випадку кожна система приречена на занепад і руйнацію.

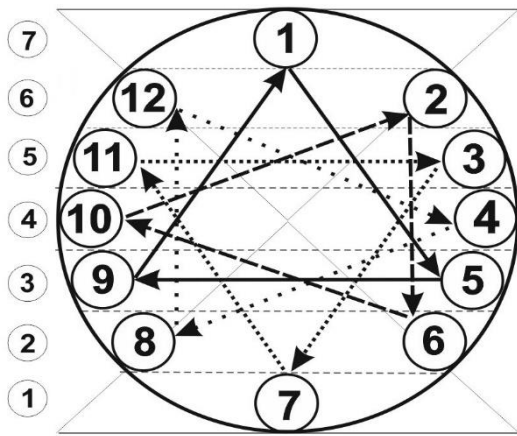
3-я і 4-а стадії розвитку (стадії синтезу) соціально-економічної системи відображають розширення інтеграційних процесів як у її внутрішньому середовищі, так і у зовнішньому за формулою:

$$E_{3\text{в}} = m_{\text{cmp2}} * C^2, \quad (3)$$

3-я стадія – підйому, що означає управління індивідуальною активністю, продуктивністю та функціональністю підсистем на основі колективної стратегії діяльності організації як системи. Для держави – це посилення соціально-економічних інтеграційних (синергетичних взаємозв'язків ($E_{3\text{в}}$) різних організацій не тільки усередині простору держави, але й у простору світового ринку. При цьому сама структура ще більш упорядковується (m_{cmp2}), а хаотичні зв'язки ще більш зменшуються (C^2). Але, для таких якісних перетворень потрібна бути відпрацьована відповідна законодавча база а також високий рівень інноваційної свідомості керівного складу підприємства та його персоналу.

4-а стадія – означає вихід системи на новий якісний рівень, а не занепад, за рахунок об'єднання підсистем організації в єдиний ритм діяльності для привнесення в суспільство (зовнішнє середовище організації) товарів та послуг, які стимулюють до розвитку суспільства. Це також входження організації в загальний узгоджений ритм розвитку зовнішнього середовища за рахунок впровадження інновацій, що надає організації покращення її адаптивності (конкурентоспроможності) і корисності суспільству. Для держави – це повне узгодження інтересів усіх видів організацій для її розвитку, введення їх в єдиний злагоджений ритм, що надає можливість вийти на якісно новий рівень сталого розвитку за рахунок додаткових можливостей. На цьому етапі повністю повинно бути розкрите самоврядування усіх рівнів: територіальне, соціальне, виробниче, і яке взаємно узгоджене у просторі держави, часі (циклі) і енергії (фінансово-економічних можливостях). Така формула надає можливість ефективного нарощування інтелектуального капіталу, що формується у процесі накопичення досвіду участі персоналу підприємства в управлінні інноваційним процесом. На макрорівні, відповідно діалектичним закономірностям розвитку систем, такий процес означає перехід руху електрона навколо атомного ядра від *S-орбіти на P-орбіту*, тобто на якісно новий рівень розвитку. Неможливо стратегічні глобальні задачі намагатися вирішувати локальними методами, звідси і невдачі культурного та економічного розвитку.

Входження організації в єдиний ритм розвитку із зовнішнім середовищем – це також чітке врівноваження нею 3-х факторів: **індивідуального** (дотримання своїх особистих інтересів і цілей для свого розвитку), **колективного** (дотримання та узгодження своїх інтересів і цілей, а також інтересів і цілей партнерів, споживачів, постачальників), і **соціального** (дотримання інтересів і цілей розвитку суспільства). Тому для моделювання процесів розвитку можна застосувати розширену модель динаміки розвитку систем (рис.4).

1. Розробка стратегії розвитку підприємства
2. Розрахунок потреби у всіх видах ресурсів для підприємства згідно визначених стратегічних цілей
3. Розподіл ресурсів впродовж технологічного циклу у діяльності підприємства
4. Розробка технології господарської діяльності
5. Організаційно-технічна підготовка та управління господарською діяльністю

6. Формування господарських взаємозв'язків між підрозділами підприємства
7. Оперативне керівництво діяльністю підрозділів та диспетчерський контроль
8. Розвиток інтеграційних процесів в узгодженій діяльності підрозділів
9. Розвиток системи підготовки та перепідготовки кадрів
10. Система якості продукції та підготовка її до продажу
11. Реалізація продукції та формування взаємозв'язків із громадськістю
12. Розподіл прибутку підприємства, підведення підсумків у технологічному циклі та розробка планів на наступний цикл.

Рисунок 4 – Схема повного управлінського циклу у діяльності підприємства, як системи

При цьому, головною умовою якості моделювання такого повного циклу є узгодження ключових факторів успіху у розрізі перспектив розвитку. Внутрішнім стандартом підприємства повинна стати система оціночних показників інноваційності кожного етапу, як складова інтегрованої системи управління на засадах інноваційного підходу. Чим більш чітко будуть визначені показники результативності та сформульовані дії щодо їх вдосконалення, тим ефективніше функціонуватиме система управління інноваційним розвитком підприємства. На цій моделі чітко визначені основні функції управління, які взаємно пов'язані у своїй троїстості:

Функція планування: **11-етап** (детермінанта) – довгострокове стратегічне планування, що пов'язане із реалізацією місії підприємства;

3-й етап - планування розподілу ресурсів впродовж певного циклу діяльності (рік);

7-й етап – оперативне (короткострокове) планування.

Функція організації: **12-й етап** – організація використання прибутку із урахуванням перспектив інноваційного розвитку;

4-й етап – організація комерційного та технологічного процесу торговельного підприємства

8-й етап – організація комунікативно-інтеграційних процесів інноваційного розвитку;

Функція мотивування: **1-й етап** – змістовне мотивування розвитку підприємства;

5-й етап – мотивування поточної діяльності підрозділів підприємства;

9-й етап – мотивування професійного зростання працівників та пошуку інноваційних технологій розвитку;

Функція контролю: **2-й етап** – попередній контроль якості ресурсів;

6-й етап – поточний контроль якості комунікацій та діяльності підрозділів підприємства;

10-й етап – заключний контроль якості господарської діяльності підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження, які проведені на підприємствах різних форм власності в Україні, Росії та Польщі з участю автора, виявили ці особливості моделювання і проблеми в розвитку цієї тенденції. Підсумовуючи результати аналізу ефективності діяльності підприємств, зауважимо, що чим вище рівень узгодженості комплексу складових елементів підприємства у його структурі та динаміці розвитку, тим більше у підприємства конкурентних переваг для здійснення ефективної діяльності, що і є перспективою його розвитку.

Отже, кожне підприємство повинно бути відкритою системою, яка невпинно само розвивається, і, для досягнення ефективного розвитку воно повинно покладатись на: структурно-динамічну систему узгодженого розвитку усіх складових елементів, універсальну систему управління, яка забезпечує його оптимальну діяльність на всіх етапах розвитку (структурування, розвиток горизонтальних взаємозв'язків між підсистемами, управління

ієрархічними зв'язками та трансформаційним виходом на більш високий якісний рівень розвитку); систему управління і самоуправління, які розкривають ініціативу та відповідальність людини за розвиток підприємства.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера: М.: Айрис-Пресс, 2004. 287 с.
2. Визгин В.П. Генезис и структура квалитативизма Аристотеля: М.: Мысль, 1982. 272 с.
3. Гегель Г.В.Ф. Наука логики: М.: АСТ, 2015. 416 с.
4. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли: М.: Кристалл, 2001. 638 с.
5. Маркс К. Нищета философии: М.: Ленанд, 2016. 160 с.
6. Поляков В. А. Универсальная экономическая теория. Организационный механизм управления: М.: Новый центр, 2004. 192 с.
7. Поляков В.А. Философия управления: М.: Новый центр, 2012. 88 с.
8. Субетто А. И. Введение в ноосферизм: СПб.: Астерион, 2003. 538 с.
9. Успенский В.А. Теорема К. Геделя о неполноте: М.: Наука, 1982. 110 с.
10. Чухно А. А. Сучасні фінансово-економічні кризи: природа, шляхи і методи подолання. Економіка України. 2010. № 1. С. 4–18.

11. УДК 004.416.6 (045)

Світлана Яремко,

канд. техн. наук, доцент

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0605-9324>

ResearcherID [N-8235-2015](https://orcid.org/0000-0002-0605-9324)

УДОСКОНАЛЕННЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗВО ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПРОЕКТУВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ

У статті сформульовано актуальність та необхідність розробки та впровадження інтерактивної віртуальної навчальної системи у закладі вищої освіти (ЗВО) з використанням засобів сучасних інформаційних технологій і систем. Визначено основні вимоги і завдання інтерактивної навчальної

системи та запропоновано структурну схему її апаратно-програмного комплексу. Визначено соціальний ефект від впровадження інтерактивної навчальної системи у ЗВО та окреслено подальші перспективи і напрямки її розвитку.

Ключові слова: телекомунікаційні технології, інтерактивна система, віртуальна модель, реалістичний інтерфейс, апаратно-програмний комплекс.

Постановка проблеми. Широке впровадження телекомунікаційних технологій, що спостерігається в останні роки в усьому світі, диктує необхідність пошуку нових підходів до організації процесів моделювання. Тенденції останніх кількох років в сегменті ІТ показують зростання створення і поширення різноманітних ресурсів для візуалізації та моделювання тих чи інших процесів, часто вони створюються за принципом хмарних технологій і використовують мережу Інтернет. Серед них присутні розробки, які реалізують віртуальні лабораторні роботи. Розробляються і впроваджуються ресурси, які можна використовувати в дистанційному навчанні, бізнесі, проектуванні та багатьох інших галузях.

Інтерактивна навчальна система здатна охоплювати цілий комплекс освітніх задач та включає в себе новітні інформаційні технології. Багато з них є найпотужнішими засобами для проведення віртуальних лабораторних дослідів, бізнес-аналізу, моделювання складних процесів. Тому розробка та впровадження інтерактивних навчальних систем у науково-педагогічну діяльність є актуальним напрямком розвитку сфери освіти.

Інтерактивні лабораторні роботи можуть використовуватися як у навчальних закладах, так і в навчальних центрах різних організацій. Такі лабораторні роботи значно підвищують ефективність навчального процесу і надають широкі можливості для формування та вдосконалення професійних навичок та інтуїції, а також розвивають творчі здібності студентів. Процес виконання інтерактивних лабораторних робіт практично ідентичний виконанню лабораторних робіт в реальних умовах. Використовується обладнання, установки та реактиви, аналогічні реальним. І практично єдина відмінність віртуальних лабораторних робіт від реальних, це те, що виконуються вони на комп'ютері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей організації навчального процесу з використанням інноваційних методів та засобів навчання присвячені праці таких науковців, як Л. Вавілова, М. Кастельс, Т. Паніна, С. Романова, С. Филипенко, та ін. Разом з тим, розвиток напрямку візуалізації проведення лабораторних та практичних робіт засобами комп'ютерного моделювання сприяє підвищенню ефективності проведення навчального процесу, що обумовлює актуальність даних досліджень.

Метою дослідження є розробки структурної схеми та рекомендацій щодо впровадження інтерактивної віртуальної навчальної системи, що дозволить:

- забезпечити засвоєння теоретичного матеріалу за допомогою експериментів;
- поєднати можливості віддалених лабораторій та віртуальних середовищ навчання для проведення дистанційних експериментів;
- підвищити загальну мотивацію та інтерес до навчання завдяки новим формам організації та можливості індивідуалізації навчального процесу.

Виклад основного матеріалу. На першому етапі розробки інтерактивної навчальної системи необхідно сформулювати комплекс вимог та завдань, на яких вона буде базуватись.

В першу чергу слід зазначити, що інтерактивна навчальна система повинна забезпечувати на високому рівні навчальний діалог з користувачем, що дасть змогу оперативно приймати запити користувача, ефективно їх обробляти та надавати рекомендації в інтерактивному режимі.

Крім того, в основі інтерактивної навчальної системи повинен бути цілодобовий доступ до експериментальних моделей, роблячи їх досяжними для студентів географічно розміщених в різних куточках світу у будь який момент часу.

Основними завданнями, які буде вирішувати інтерактивна навчальна система, є можливість студентів взаємодіяти з тривимірними моделями, системами і методами, які максимально наближені до тих, які будуть використовуватися на підприємствах; демонстрування ключових тем; розвиток навичок вирішення типових та спеціалізованих завдань.

Для демонстрації ключових тем використовуватимуться моделі на основі реалістичного інтерфейсу, які студенти переглядатимуть на лекційних заняттях, а також матимуть змогу переглядати дані матеріали віддалено. Це дозволить студентам візуально закріпити теми курсу, що значно покращить сприйняття теоретичної інформації та допоможе її кращому засвоєнню та запам'ятовуванню.

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що відтворення реального підприємства у процесі навчання є досить важкою задачею. Віртуальна навчальна система має ряд наступних переваг у порівнянні із звичайними лабораторіями навчальних закладів у наступному: відсутність необхідності придбання дорогого устаткування і матеріалів; можливість моделювання процесів, протікання яких принципово неможливо в лабораторних умовах; можливість проникнення в тонкощі процесів і спостереження відбувається в іншому масштабі часу; відсутність небезпеки при роботі з небезпечними речовинами чи приладами; можливість швидкого проведення серії дослідів з різними значеннями вхідних параметрів; економія часу і ресурсів; можливість використання віртуальної системи в дистанційному навчанні.

На другому етапі здійснюється моделювання та розробка інтерактивної навчальної системи. В комп'ютерному моделюванні лабораторних робіт необхідно використовувати два підходи для досягнення поставлених цілей:

- метод комп'ютерного відтворення результатів натурних випробувань та досліджень на діючому лабораторному устаткуванні;
- метод моделювання реальних процесів на базі відомих теоретичних знань.

Програмне забезпечення комп'ютерного моделювання лабораторних робіт на персональному комп'ютері (ПК) має бути створене сучасними інструментальними засобами програмування. При цьому використана комп'ютерна графіка дає наочне уявлення про параметри і сутність досліджуваних процесів. Також має бути призначений для користувача інтерфейс такого типу, який зберігає аналогії з традиційною лабораторною роботою, що є важливим педагогічним аспектом.

Перевагами виконання лабораторних робіт на ПК перед традиційним способом їх виконання є:

- можливість використання віртуальних лабораторних робіт при дистанційній формі навчання;
- індивідуалізація та підвищення якості навчання, оскільки студент змушений виконувати лабораторні роботи самостійно;
- рівнодоступність за рахунок віртуальних лабораторій, доступних у будь-який час для всіх кафедр інституту, а також індивідуально для студентів, що мають домашній комп'ютер та вихід в Інтернет;
- можливість роботи з устаткуванням, що вивчається, в екстремальних і аварійних режимах;
- можливість зміни умов експерименту;
- відсутність експлуатаційних затрат;
- можливість моделювання фізичного процесу в широкому діапазоні значень початкових параметрів;
- незалежність від типорозміру і виду приладів, що вимірюють параметри процесу.

Використання віртуальних лабораторних робіт може слугувати яскравим прикладом того, як комп'ютерні технології можуть виступати в якості ефективного інструмента пізнання предметної області. Всім процесом вимірювання та обробки даних займається комп'ютер, а рука дослідника потрібна тільки для правильного налаштування комп'ютерного обладнання.

При проведенні робіт за допомогою таких засобів необхідно пам'ятати, що віртуальна модель відображає реальні процеси і явища в більш-менш спрощеному, схематичному вигляді, тому з'ясування питання, що насправді підкреслено в процесі, а що залишилося за кадром, може бути однією з форм завдання. Роботи такого виду можна виконувати цілком в комп'ютерному варіанті або зробити одним з етапів в ширшій роботі, яка включає також роботу з натуральними об'єктами та лабораторним обладнанням.

Інтерактивна навчальна система може розташовуватись у звичайних аудиторіях освітнього закладу. Така система складається з:

- автоматизованих робочих місць для викладачів та студентів;
- ПК з комплексом прикладного програмного забезпечення;
- мультимедійних систем;
- web-камер;
- wi-fi роутерів;
- мережевого принтера.

Розвиток віртуального лабораторного практикуму відбувається в основному за двома напрямками – так звані віртуальні симулятори і дистанційно виконувані лабораторні роботи.

Віртуальні симулятори – це реально виконувані лабораторні роботи, під час яких визначені дані можуть бути занесені до пам'яті персонального комп'ютера та дистанційно опрацьовані на віртуально представленоу комп'ютером засобі. Це так званий тренажер – інструмент, що імітує експерименти, демонстрації чи процеси. Однією з головних особливостей віртуальних симуляторів є їх інтерактивні можливості. Інтерактивне моделювання набуває все більшого значення як засіб для вивчення і розуміння складних ідей. Інтерактивні тренажери можуть бути реалізовані при поєднанні комп'ютерів, графіки з високою чіткістю та програмних засобів (максимально реалістичного інтерфейсу).

При виконанні лабораторної роботи у інтерактивній віртуальній лабораторії у студента створюється ілюзія роботи на реальному обладнанні. Причому «експериментальні» значення вимірюваних величин визначаються самостійно на реальних установках певної роботи. Ці дані заносяться та відображаються у вигляді графіків або таблиць. Використання віртуальних навчальних лабораторій може відбуватись як самостійно дослідником, так і в умовах взаємодії з керівником через систему дистанційного навчання при виконанні певних завдань.

Дистанційно виконувані лабораторні роботи мають принципову відмінність від віртуальних симуляторів. Якщо при виконанні лабораторної роботи за допомогою віртуальної навчальної лабораторії студент має можливість навчатися, тобто отримувати навчальну інформацію як заздалегідь відомі результати, то

виконувані лабораторні роботи, вони являють собою автоматизовану лабораторну роботу з дистанційним керуванням. Тому основним завданням при організації віртуальних навчальних лабораторій є автоматизація процесу вимірювання.

Лабораторні роботи виконані за допомогою віртуальних навчальних лабораторій дають можливість отримувати реальні умови для виконання експериментальних завдань, порівнювати виміряні дані експерименту із сучасним фізичним експериментом, який проведено на дорогому науково-дослідному обладнанні, і таким чином засвоювати нові інформаційні технології.

Структурна схема інтерактивної системи, яка дозволить виконувати проектування віртуальних моделей на основі максимально реалістичного інтерфейсу подана на рис. 1.

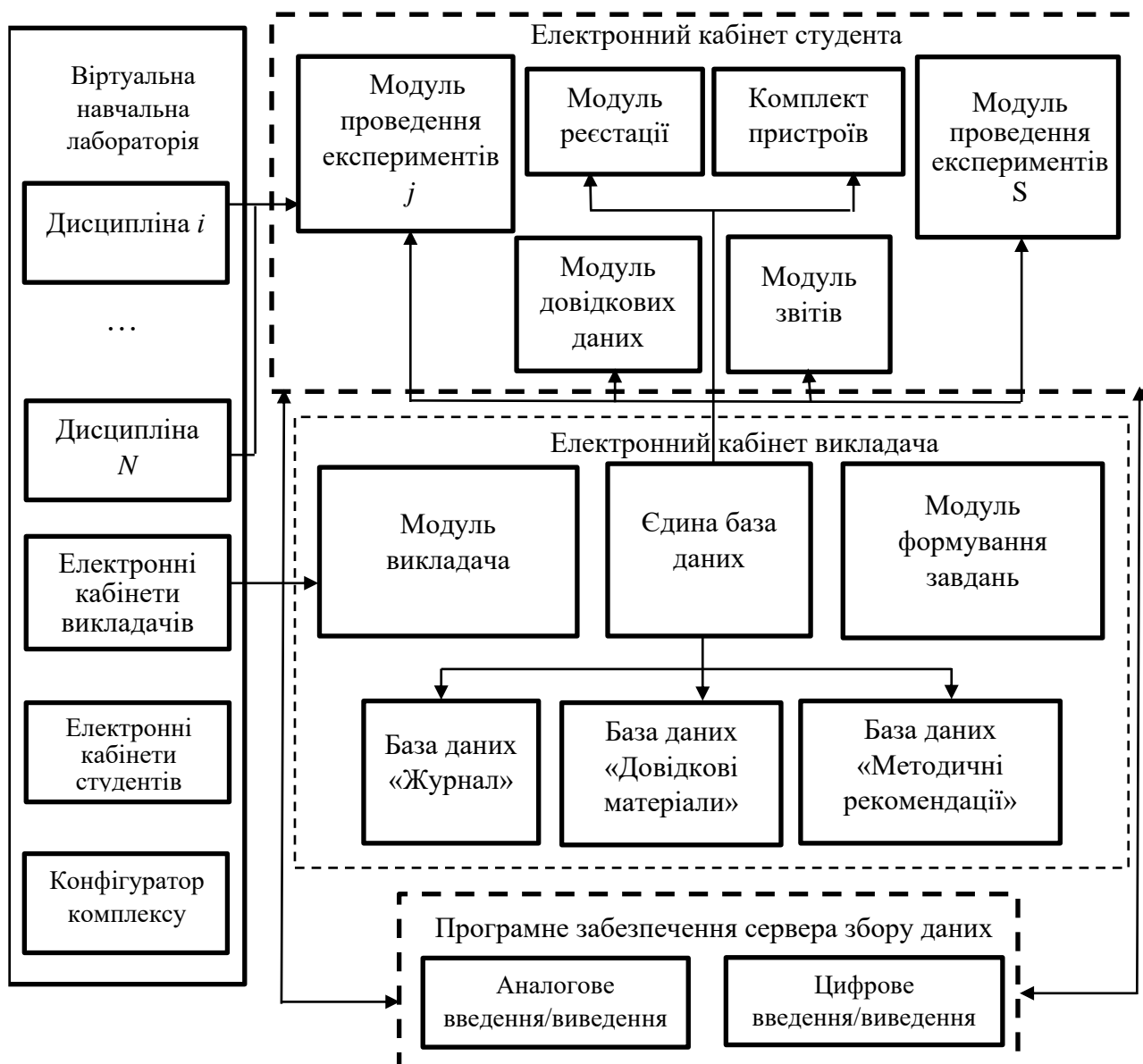

Рисунок 1 – Структурна схема віртуальної лабораторії

На заключному етапі буде здійснено розробку методичного забезпечення, інструктивних матеріалів та проведення навчання викладачів і працівників відділу технічних засобів щодо використання в навчальному процесі віртуальної навчальної лабораторії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В результаті впровадження інтерактивної навчальної лабораторії можливо буде досягнути:

- моделювання фізичного процесу в широкому діапазоні значень початкових параметрів;
- незалежність від типорозміру і виду приладів, що вимірюють параметри процесу;
- підвищення якості проведення лабораторних робіт під час дистанційної форми навчання;
- забезпечення індивідуалізації навчання;
- зменшення експлуатаційних затрат.

Після впровадження інтерактивної навчальної лабораторії, розробки методичного забезпечення та проведення навчання викладачів, планується її активне використання у навчальному процесі та реалізації різноманітних заходів ЗВО.

Для того, щоб покращити якість навчання та полегшити оцінювання засвоєння навчального матеріалу планується залучення фахівців-практиків та провідних менеджерів підприємств.

Для отримання додаткового джерела фінансування планується впровадження нових навчальних форм на базі створеної інтерактивної навчальної системи, що дозволить не тільки підвищити якість навчання для студентів у закладах освіти, а й залучити сторонніх осіб до опанування нових теоретичних знань та практичних навичок.

Соціальний ефект від впровадження інтерактивної навчальної системи полягає у підвищенні загальної мотивації та інтересу до навчання завдяки новим формам організації та можливості індивідуалізації навчального процесу, полегшенні та оптимізації оцінювання виконання студентом лабораторних

робіт та покращення у цілому якості освіти у навчальних закладах що у подальшому сприятиме формуванню висококваліфікованих фахівців та дозволить підняти загальний престиж навчального закладу.

Економічний ефект полягатиме в зменшенні витрат на дороговартісне обладнання для проведення лабораторних робіт, на витратні матеріали, адже роботи будуть виконуватися в електронному вигляді, а також в зменшенні часових витрат викладачів на перевірку паперових звітів, оскільки результати виконання можуть представлятись у зручному для візуалізації графічному вигляді.

Аналіз та вивчення наявних інтерактивних навчальних систем в інформаційному середовищі дають змогу зробити наступні висновки:

– інтерактивні навчальні системи як наочний засіб навчання мають багато можливостей та великі перспективи для застосування в навчально-виховному процесі;

– інтерактивні навчальні системи дають змогу студентам безпосередньо брати участь у віртуальному експерименті, змінювати параметри експерименту, таким чином підвищують рівень активації та інтелектуалізації навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Кастельс М., Шкаратана О. Інформаційна епоха: економіка, суспільство, культура. Науковий вісник ГУ ВШЕ. Москва, 2012. №8. С.31-39.
2. Паніна Т. С., Вавілова Л. Н. Сучасні способи активізації навчання. Видавництво "Академія". Харків, 2011. С.176.
3. Филипенко С. Л. Сучасні та інноваційні підходи викладання для студентів. Збірник наукових праць Донецького нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк, 2014. С.12-14.
4. Яремко С.А., Кузьміна О.М. Розробка інтегрованого середовища автоматизації обліку навчального процесу. Вісник Хмельницького національного університету. 2016. №6 (207). С.76-8.

ДЛЯ НОПЛАТНОК

ДЛЯ НОПЛАТНОК

ДЛЯ НОПЛАТНОК

ДЛЯ НОПЛАТНОК

Наукове видання

***СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ
ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ***

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ІХ Міжнародної науково-практичної конференції**

14-16 вересня 2021 року

Частина II

Редактор: Фатєєва Т.
Комп'ютерна верстка: Тимощук М.

Підп. до друку 01.09.2021. Формат 60x84/16. Папір офсетний
Друк ксероксний. Ум. друк. арк. 14,88.
Обл.-вид. арк. 11,26. Тираж 1. Зам. № 337.

Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ КНТЕУ
21000, м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 25